गूजराती छट्ठी चोपडीना अर्थ.

શબ્દોનાં મૂળ, તથા કવિતાની સમજુતી સાથે.

બનાવનાર

ફકીરભાઈ કાસીદાસ.

સુરતની નામદાર સર જમસેદજી જીજીભાઈવાળી નંબર
૧ લાની છોકરાની નિશાળના વડા માજી માસતર

તેના છોકરા નગીનદાસ ફકીરભાઈ કાસીદાસની
વતી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ.

આવૃત્તિ દસમી.

કિમ્મત

૬ આના.

BOMBAY : PRINTED AT THE
ANGLO-JEWISH AND VERNACULAR PRESS,
Opposite Musjid Bunder Railway Station.
BY AARON JACOB DIVEKAR,

સન ૧૮૮૮.

ગૂજરાતી છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

હાલના ગુજરાતી પાંચમાં ધોરણ પ્રમાણે છોકરાઓએ છઠ્ઠી ચોપડી શીખવા માંડી, એટલે તેમને પાઠ વાંચવામાં આવેલા મુખ્ય મુખ્ય શબ્દ દરએક કઈ ભાષાના છે તે જાણવું જોઇએ; માટે તે પ્રમાણે અત્રે આ ચોપડીમાં ઘણા ખરા મોટા મોટા શબ્દો વિષે બતાવ્યું છે ને તેની સમજવાની નિશાની શબ્દની પાસેજ સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ કરી છે તે પ્રમાણે વાંચવું. બીજી ભાષામાંથી અપભ્રંશ થયલા શબ્દોની પાસે પણ ઘણે ખરે ઠેકાણે અસલ તેઓ જે ભાષામાં હતા તેજ ભાષાના મૂળની નિશાની મૂકી છે. જે શબ્દની પાસે ભાષાની નિશાની જણાવી નથી ત્યારે તે શબ્દ ગુજરાતી ભાષામાં હાલ વપરાયછે એમ સમજવું.

(સં.) સંસ્કૃત.	**(આ.)** અરબ્બી.	**(અં.)** અંગ્રેજી.
(ફા.) ફારશી.	**(હિં.)** હિંદુસ્તાની.	**(મ.)** મરાઠી.

પાઠ ૧ લો.

ઉદ્યોગ (સં) મેહેનત.
વિલાસ (સં) મોજશોખ
ભવિષ્ય (સં) આવતો વખત, નસીબ.
વિદ્યા (સં) શારદા, સરસ્વતી.
અભ્યાસ (સં) વધારો, માહાવરો, આખેપ.
કઠણ=અઘરા.
હરરોજ (ફા) નિત્ય.
ગેરહાજર (આ. ફા) હાજર નહીં, આવેલો નહીં.
અમૂલ્ય (સં) જેની કિમ્મત થઇ શકે નહીં તે, ઘણોજ કીમતી.
જુગાર (હિં) જુવો, જૂગટું.
મોસમ (ફા) રત, વખત.
તીડ=ખેતરના ઘાસ માંનો એક મોટો લાંબો ઉડતો જીવડો.
ભીખ (સં) ખેરાત.
નમનતાઈ(સં) નરમાસ.
કાલાવાલા=ખુશામત, વારે વારે કરગરીને કેહેવું તે.
અપવાસી(સં) ભૂખ્યું.
ઉગારશો=બચાવશો.

મોજ=મઝા, ચેન બાજી.
નવાઇ=અચરતી.
અપરાધ(સં)ગુનો, વાંક.
ભોગવ=ફોડી લે.
નાનપણ=બચપણ.
વ્રદ્ધપણુ=બુઢાપણ.
નિર્ધન (સં)ગરીબ, પૈસા વગરના, (નિઃ-ધન).

પાઠ ૨ જો.

પૈસાદાર=તાલેવંત.
વરતશે (સં) ચાલશે.
ગુણ (સં) ફાયદો, નફો.
એકાદ=એક, કોઇ પણ.
નિરાશ (સં) આશા ભંગ, નાઉમેદ.
ઉદાસ (સં) દલગીર.
તરણાને તોલ=તંખલાના જેવો, તુચ્છ.
ઉમંગ=ઉમેદ.
ઉપયોગ (સં)કામ, ખપ, વાપરવું.
માઠા=નઠારા, ખરાબ.
પરિણામ (સં) ફળ.
ઢગલો=ગંજ, ડુંગર.
નામર્દ (ફા) કમજોર, બાયલો, ના હિમ્મતવાન.
છલંગ=કૂદકો, ફલંગ.

નિષ્ફળ (સં) ફોકટ, મિથ્યા, (નિઃ-ફળ)
ફાયદો (આ) નફો.
માલ (ફા) જીવ, દમ.
હઠ=જીદ્દ, મમત.
આરંભ(સં) શરૂઆત.
નાદાની (ફા) છોકરવાદપણું, છોકરવાદી.

પાઠ ૩ જો.

રેશમ (ફા) હીર.
આશ્ચર્યકારક (સં) નવાઇ જેવું.
કિનખાબ=રેશમી કસબના બુટ્ટાદાર લુગડું.
સાટીન (અ) એક જાતનું રેશમી કપડું.
ગજી=ગજપનાનું રેશમી કપડું.
ઉંચાં=કીમતી, ભારે.
હીરાગળ=રેશમી
શેતુર (ફા) એક જાતનો લીલો મેવો પીપેરના આકાર જેવો.
તાંતણો=તાર.
ઉત્પત્તિ (સં) પેદાશ, નીપજ.
અસલ (આ) અગાઉ

પ્રથમ (સં) પેહેલાં.
પાદશાહ (ફા) મોટા બાદશાહ, (બાદશાહથી મોટો તે.)
બેગમ (ફા) પાદશાહની સ્ત્રી, નવાબની ધણીઆણી.
મુશ્કેલી (આ) મુશીબત.
ઇ૦ સ=ઇસવી સન, ઇસુનું વર્ષ.
ખ્રિસ્તી=વીશ્વાસી, ઇસુ ખ્રિસ્તનો ધર્મ પાળનારા. [ગી]
ગોશાઇ(સં)સાધુ, વેરાગી
વંશ(સં) કુળ, ઓલાદ.
પતંગીઉં (હિં) એક જાતનું ઉડતું જીવડું.
નિપજ=પેદાશ, પાક.
પારદર્શક (સં) જેમાંથી આરપાર જોવાય તે.
સરેશ=એક જાતનો ચીકણો પદાર્થ.

પાઠ ૪થો.

પુખ્ત(ફા) પાકી.
પોતીકા=પોતાના.
કોકડી=લાંબી દડી.
ઉંઘણસી=જેને ઘણી ઉંઘતે, સુસ્ત.

કોશેટો=ખારેકના જે-
વી ગોળ લાંબી દડી.
સળંગ=આખો, લાંબો
ફુટ (અ) સુતારી અધ-
ગજ, ૧૨ ઇંચ.
સમાઇ=માઇ.
આશ્ચર્ય(સં નવાઇ.
સોનેરી=સોનાના રંગ
જેવા પીળા.
રૂવાંટી=ઝીણું બાલ.
માતબર (આ.) ભરી,
મોટા પૈસાદાર.
કારખાનું (ફા.) હર કંઇ
હુન્નરનું ઠેકાણું.
પુષ્કળ(સં) ઘણું, બહુ.
ભાતભાતનાં=જાતજા-
તના.

પાઠ ૫ મો.

દ્વીપ(સં બેટ, ટાપુ.
બગંદર(સં) મોટો ઊંડો
ખાડો, એક જાતનો
રોગ.
ભૂગોળવિદ્યા (સં) ભૂ-
ગોળ શીખવાની ચો-
પડી.
મહાદ્વીપ(સં)મોટા બેટ.
સમુદ્ર (સં) દરીઓ.
સરોવર (સં) ચોતરફ
જમીનથી વીટાયલો
મોટો પાણીનો ભાગ
નદી (સં) મીઠા પાણીનો
પ્રવાહ પર્વતમાંથી ની-
કળેલો તે.
અનુકુળ સં) માફક.
ખંડ (સં) જમીનના
મોટા ભાગ જેમાં ઘ
ણા દેશો આવેલા તે.
વર્ણન(સં)બયાન.
બાળપણ (સં) બચપણ
આથડોછો=પડોછો.
શોધ(સ)તપાસ.
નક્કર=સંગીન.
ખડક=ખરાબો, દરિ-
આના પાણીમાં ઢં
કાયલા મજબૂત પ-
થરા.
ચોકસાઇ (હિં) બારીક
તપાસ.
સપાટા=ઝપાટા.
રજ (સં) રચકણુ, કણી
ધડાકા=મોટા અવાજ.
ગરમી(સં)તાપ
પીગળેલા=ઓગળેલા.
ઉભરા=જોસ્સા.
ધરતીકંપ (સં) ધરતી
કંપારો જમીનનું હા-
લવું.
ઉપસે=ઉંચકાઈ આવે.
જવાળા મુખી (સં) બ-
ળતામોંનો, જેમાંથી
બળતાં ધુમાડો વ-
ગેરે નીકળેછે તે.
સુરંગ=જમીનમાં ખા-
ડા ખોદી માંહે દારૂ
ભરી ફોડેછે તે.

પાઠ ૬ ઠો.

ગદા(સં)મોટા પથ્થર.
પહાડ=મોટા ઉંચા લાંબા
સાથે જોડાયલા
ડુંગરો.
ઘસારા=ઘોસ્સા.
મેદાન (ફા) મોટી લાં-
બી પોહોળી ખુલ્લી
જગોતે.
મૂળથી(સં)પેહેલાંથી.
પુછગાછ=તજવીજ.
વિદ્વાન(સં)પંડીત.
ફલાણી(આ) હરેક,
મુકરર કરેલી.
ઉત્પન્ન(સં)પેદા.
ખાતર=ઘાસ છાણ
વગેરે કોહી ગયેલો
કચરો.
વન (સં) રાન. જંગલ.
દબાઇ=કચડાઇ.

નકામી=વગર ખપની.
નાશ(સં)ક્ષય, અંત.
ફેર=તફાવત, ફરક.

પાઠ ૭મો.

કરોળીઆ=જાળામાં રેહેનાર જીવડા.
સુઘડ=ચોખ્ખા, સાફ
મધ્ય(સં)વચલા
સંકેલી=ખેંચી, વાળી
મજબૂત (આ) જોરાવર.
મચ્છરાદિક==મચ્છરવગેરે જીવડા.
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચ
ઝાકળ=ઓસ
બીલકુલ(આ)તમામ.
રહેઠાણ=રેહેવાનો મૂકામ.
નજીક(ફા)પાસે, સોડે.
અસ્તર (ફા) અંદરનું પડ.
યુક્તિ(સં)તદબીર.
દમ(ફા) સાસ, જોર.

પાઠ ૮મો.

પસ્તાવો (સં) અફસોસ, ખેદ.
વૃક્ષ(સં)ઝાડ, તરૂ.
મીંઢળ=એક જાતનું ફળ, વર કન્યાને લગ્ન ક્રિયામાં હાથે બાંધેછે તે (નાનાલીંબુજેવું.)
ડુલવું=ડુબીજવું.
બાળકી(સં)કુંવારી છોકરી.
જીવિકા(સં)જેથી ગુજરાન ચાલે તે.
ગંધ(સં)ખરાબવાસ..
પેખવુ(સં)જોવું.
ઉન્મત્ત(સં)તોફાન.
મડું=મદડું, લાસ.
દિક્ષા(સં)બોધ.
ઠાલો=અમથો, ખાલી.
ઠોઠ=મૂર્ખ, અણઘડ.
ગપો (હિં) ગુલબાન, ખોટી વાત, સુકી.
મૂછાળો=મૂછવાળો, મૂછ.
છાવરે=ઢાંકે, છુપાવે.
દુષ્ટતા(સં)પાપી વાત.
દુષ્ટ(સં)પાપી, નઠારો.
તોફાની (આ) મસ્તીખોર, ઉતપાતીઓ.
ફુલાવ્યો=ચડાવ્યો.
ફાંકડો=છેલ. છબીલો.
છેદેછે(સં) કાપ મૂકેછે, કાણું પાડેછે.
થોભીને=અટકીને
તાત માત(સં)મા બાપ
નડે=કાયર કરે, દુઃખદે.
સુખદાતા(સં) સુખ આપનાર.
ભાવ(સં) કિમ્મત, ઇચ્છા.
ભેગ=મેળવણી.
ભૂકો=ચુગદો.
ધંધો=રોજગાર.
ભૂલ=ચુક, ગફલત.
ભાખે(સં)બોલે.
તડે=ધાએ, દોડે.
સ્વાદ(સં)લેહેજત, મીઠાસ.
પુંજી=દોલત, બડોલ
ધારણા (સં) ધીરજ, વિચાર.
ધડે=હઇએ. દિલે.
ખાત્તા (આ) ઠોકર, ઠેસ.
ખેદ (સં) શોક, દલગીરી.
બુઢો (હિં) ઘરડો.
પુત્રી (સં) છોકરી.
પાપી=દુષ્ટ, ઘાતકી.
સ્નેહી(સં)મિત્ર,દોસ્તદાર, સ્નેહ રાખનાર
સંબંધી (સં)સંબંધ સાખનારો.
પીડા (સં) દુઃખ વી-

પત્તિ.
સડે=સળી જાય.
અંતે(સં)છેલ્લે.

અંધો(હિં)આંધળો.
ધરો=લેઓ, પકડો.
તીખો=તીક્ષણુ.

શિક્ષા (સં) શીખામણુ, સજા.
લહો=લેઓ.

(કવિતાની સમજુતી). (૧).

ખાલી અમથો **મૂર્ખો** નિશાળે જઇને ખોટી ગપસપ મારીને વખત કાહાડે, પછી તે અણઘડ મોટપણે અફસોસ કરવા માંડે. (૧) કંઇ પાપી છાની નાની નઠારી વાત હોય તે ઢાંકે, પણ તે ચૌટે ને ચકલે ખુલ્લી થાય ત્યારે તે પાપી મસ્તીખોર, પછી અફસોસ કરવા માંડે. (૨) જે ફાંકડો ચડાવ્યો ચડે, ને હાથમાં પૈસા આવે કે તુરત તે બધા ખરચી નાંખે, ત્યારે દેવાળું નીકળે ને તે દેવામાં ડૂબી જાય, પછી અફસોસ કરવા માંડે. (૩) જે વડે ગુજરાન ચાલે તેવા ઝાડને જોઇ, થડે ઉભો રહીને તેને કાપે, પછી જ્યારે ભૂખ લાગે ત્યારે તેની વેદનાથી રડાને, પછી અફસોસ કરવા માંડે. (૪) જે બેવકૂફ માબાપને નાનપણથી કાયર કરે, તે મોટપણે સુખ આપનારને યાદ કરી, પછી અફસોસ કરવા માંડે. (૫) બરાબર કિમ્મત લઇને ભેળ સેળ કરીને, જે નવો ઘાટ બનાવે, તેનો રોજગાર થોડા દાહાડા ચાલેછે (ઘરાક આવતા નથી), ત્યાર પછી અફસોસ કરવા માંડે. (૬). કશા કામમાં ચૂક ખાતો હોય, ને તે જો કોઇ બતાવે તો તેની સાથે લડવાને જાય, પણ જ્યારે તેનો સ્વાદ ચાખે (તે ચૂકથી થતાં માઠાં પરિણામ જૂવે), ત્યારે અફસોસ કરવા માંડે. (૭). પારકી દોલતને જોઇ જેના દિલમાં ધીરજ ન રેહે, તે પછી જે ભૂલ ખાય તેનો બળાપો આણીને, પછી અફસોસ. (૮) ઘરડા વરને નાની છોકરી પરણાવવી, તે મુડદાને ગીંદળ બાંધેછે (એટલે ઘરડો તે મરવા નો વેહેલો), ત્યારે તે છોકરીનો બાપ દુષ્ટ કહેવાયછે. પછી તે અફસોસ.

(૯). સગા મિત્રોની સાથે લાકડી લઈને જે લડે, તેને મોટું દુઃખ માથે પડે છે. ત્યારે અફસોસ૦ (૧૦). ફૂલ પાન ફળ અને ગંધવાળી ચીજોની, જો તપાસ નહીં રાખે તો સળી જાય, ને છેવટે તે એદી આંધળો અક્કલનો કાચો, પછી અફસોસ૦ (૧૧). તાજી ને તીક્ષણ બુદ્ધિ પકડો, ને ઢીંગા મસ્તી મૂકી દો; સાચી શીખામણ શીખી લેઓ, એવો **દલપતરામનો** ઉપદેશ છે. (૧૨)

પાઠ ૯ મો.

હિંદુસ્તાન (ફા) ભરતખંડ

ઇતિહાસ (સં) આગળ થઇ ગયલા રાજા વગેરેના વર્તમાનોની વાર્તા, કથા ઇત્યાદિ.

પ્રકરણ (સં) બાબ, બાબત, ભાગ, સ્કંધ.

ગાદી=તખ્ત, રાજ આસન.

પંજાબ (ફા) પંજ તે પાંચ, ને આબ તે પાણી, એટલે પાંચ નદીઓ (સતલજ બીયા, રાવી, ચીનાબ, ને જહલમ) વચ્ચે આવેલો પ્રાંત.

ફોજ(આ)લશ્કર.

સ્વતંત્ર(સં)આપ અખત્યાર.

બાહાદુર(ફા)જોરાવર.

બળવો (હિં.) ડંગો, હુલ્લડ.

ઘેરો=આસપાસ ફરી-વળવું.

મેખો (ફા) લોઢાની ખીલી.

સરદાર(સં)સગદાર, લશ્કરનો ઉપરી.

ગઢ(હિં)પાહાડ ઊપર આવેલો ડુંગર. કીલ્લો.

કાચો=નબળો, પોચો.

તદબીર(ફા)હીકમત.

સરદી(ફા)ભીની હવા.

નુકસાન(આ)હાણી.

પડાવ=મૂકામ.

છાપો માર્યો=એકદમ લશ્કર સાથે તૂટી પડયો.

ભિસ્તી=પખાલી.

પખાલ=પાણી ભરવાની મોટી ચામડાની ગુણ.

શત્રુ (સં)દુશ્મન, વેરી.

પાઠ ૧૦ મો.

આશા(સં)ઉમેદ.

રણ(સં)રેતીનું મેદાન, સંગ્રામ.

દગો(ફા)કાવતરૂં.

તખ્ત(ફા)રાજ આસન.

અભય(સં)નીરભય, મરે નહીં એવું, બીક-વગરનું.

વચન(સં)વેણ, કબુલાત.

શરણ (સં) તાબે, આધીન.

રીબાવીને=દુઃખ દઇને.

હુમલો (આ) લશ્કર સાથેનો ધસાવરો.

ભરેસો=વિશ્વાસ.
વેહેમ(આ)શક.
એકાએક=એકદમ.
ડહાપણ=ચાતુરી.
લોભ (સં) લાલચ, ગળકો.
અનીતિ (સં) નિતીથી ઉલટું એટલે બરાબર જે રીતસર નહીં તે.
વાટ=મજલ, રસ્તો.
મૂકામ (આ)રેહેવા કે ઉતરવાની જગો, ઠેકાણું.
ધર્મશાળા (સં) પર દેશીઓને વગર ભાડે ઉતરવા સારૂ ધર્મદામૂકામ બાંધેલો તે.
નિમાજ (ફા) ઇશ્વરી પ્રાર્થના—બંદગી.
મસીદ (આ) મુસલમાન વગેરેને નીમાજ ભણુવાનું તથા બાંગ પોકારવાનું ઠેકાણું.
સદાવ્રત(સં)ધર્મ દાખલ મફત રોજ સીધું સામાન વેરાગી વગેરે ને આપવું તે.
છાયા (સં)શીળો, આસરો, આશ્રમ.

પાઠ ૧૧ મો.

વડો=મોટો.
દમ(ફા)જોર, રામ.
રાજપાટ=રાજનું કામ કાજ, રાજગાદી.
મેહેલ (આ) રાજાનો મૂકામ, પાદશાહી ઘર
બેવકૂફ(ફા)બે નહીં ને વકુફ બુદ્ધિ—બુદ્ધિ નહીં તે, મુર્ખ, ઠોઠ.
ઘાતકી(સં)નીર્દય, દયા વગરનો, ક્રૂર.
મેહેરબાની (ફા) રેહેમ નજર.
બખશિશ(ફા) શીરપાવ, ઇનામ, ખુશીથી કંઇ આપવું તે.
ખજાનો (આ) ભંડાર, દોલત.
અમીર (આ) ઉમરાવ, કીતાબવાળા મોટા માણુસ.
જાગીર (ફા) સરકારથી ઇનામમાં મળેલી જમીન, વતન.
જપ્ત(આ)કબજ.
દબાવી=પચાવી.
દવાઇ(હિ)આશુ, દુઆ.
તોફાન (આ) મસ્તી, હુલ્લડ, ગડબડ.
ગડબડ=તોફાન.
આવકાર=આદરમાન.
એકલવાયો=એખલો.
પંથ(સં)ધર્મ, રસ્તો.
દોસ્તી દાવો (ફા) ભાઈ બંધાઇથી.
નડયા=સામા થયા.
પક્ષ(સં)તરફદારી.
ક્રોધ(સં)ગુસ્સો, રીસ.

પાઠ ૧૨ મો.

બીક=ડર, ધાસ્તી.
ઘાત(સં)જખમ, કાળ.
રંગમેહેલ=સુવા બેસવાનો મેહેલ—રંગભોગ કરવાનો મેહેલ.
ઝરૂખો=બારી આગળનો ગોખ, રવેસ.
આરસ પાહાણુ=આરસનો પથ્થર, સંગે મલમલ.
સીડી (હિ) દાદર.
ઠામઠામ=બધે ઠેકાણે.
સુધારો=સારી હાલતમાં જે આવવું તે, (સારો ધારો.)

હદ (આ)સીમા, મર્યાદા
સત્તા (સં) અધિકાર.
દરબાર (ફા) રાજકચેરી
ધણી=માલીક, મુખત્યાર.
તોડયું=નીચું પાડયું, પડતી આણી.
ઉલટું=સામું, બમણું.

પાઠ ૧૩ મો.

રાવ=રાણો, રાજા.
ફિરંગીઓ(ફા) પોર્ટુગાલ દેશના લોકો.
કબર (આ) ઘોર.
સર્ખેજ= અમદાવાદ જીલ્લાના દસક્રોઈ પ્રગણામાં ગામ છે.
ઓલાદ(આ) કુળ, વંશ
દુર્ગુણ(સં)ખરાબ ગુણ, નઠારી ટેવ.
મેહેર(ફા) રેહેમ, દયા.
વૈભવ (સં) સુખ.
અજબ (આ) વીશમય, અચરત.
સમાધાની (સં) શાંતી, ફુલ્લડ, ફીતુર નરમ પડી ગયલું તે.
ઉદ્યોગી (સં) મેહેનતુ.
રસીક(સં)રસ પડે એવી, સારી.
કલ્પના (સં) અટકળ, વિચાર, ખ્યાલ.
સમય(સં) વખત, વેળા
ગ્રંથ કર્ત્તા (સં) ચોપડીઓ બનાવનાર.

પાઠ ૧૪ મો.

હાડ પિંજર=હાડકાનું પાંજરૂં, શરીરનુંકાઠું
બંધન (સં) બાંધવાના પાટા.
મર્મસ્થાન (સં) પ્રાણ સંબંધી જગો, પોચો ભાગ.
અણિઆરાં=બારણાં નીચે ખુણા પર જડેલા લોઢાના અણીદાર પાટા.
વિધાતા (સં) છઠીનો લેખ કરનાર, (બ્રહ્માની પુત્રી).
ચણિઆરાં=જે ખાડાવાળા ભાગ ઉપર અણીઆરૂં ફરેછે તે.
કાઠું=શરીરનું કદ.
રક્ષણ(સં) સંભાળ, જતન, માવજત.
શાબિતી (આ) પુરાવો.
બરડ=ભાંગીજાય એવું
જલદ (ફા.)આકરો.
સરકો(ફા.)તાડીને થોડા દાહાડા રાખી મુકેથી જે ખાટો પ્રવાહી બનેછે તે.
પોષણ(સં)ગુજરાન.
ખોપરી=માથાનું તાલકું.
સંધાએલાં=જોડાઈ ગયલાં.
અજ્ઞાની (સં)વગર ભણેલા, ભોળા.
લેખ(સં)દસ્તાવેજ.
કરોડ=બરડાની વચમાંનું હાડકું.
મજાગરા=નર માદાના ચાપડા, ચણીઆરાં.
પાંગોઠું=પગના ઘુંટણ આગળનો ભાગ.
ઝરપેછે=વેહેછે.
ઉગેછે=ઉજેછે.

પાઠ ૧૫ મો.

જ્ઞાનરજ્જુ (સં) જ્ઞાન તંતુ, જ્ઞાન શક્તિ ખીલે એવી નસ.
પ્રાણ (સં) જીવ, આત્મા.

અંન (સં) અનાજ.
પચાવવાને=હજમ કરવાને, પાચન કરવાને
જઠર (સં) ખાધેલું અન્ન પેટમાં પાચન થવાની જગ્યા
દાઢ=બેવડા દાંત.
જડબું=ડાચું.
જડ=મૂળ.
દરદ (ફા) કળતર, દુખાવો.
સંભાળ=બરદાસ.

પાઠ ૧૬ મો.

રણ (સં) રેતીનું મેદાન, સંગ્રામ.
ભાગ્યે (સં) મુશ્કેલાઇથી
તડ કે ગોઠ=કુવાનાં નામ
મુસાફર (આ) એક દેશથી બીજે દેશ જનાર, પ્રવાસી.
હેરાનગતી=આપદા.
વિપત્તિ (સં) દુઃખ.
નિશાની (ફા) એધાણી, ચિન્હ.
વંટોળીઓ = પવનનું જોરથી વાતું
તંબુ (હિં) નાનો ડેરો.
રૂપાળા (સં) શોભિતા.
અસીલ(આ)સારા.
શેખ (આ) વકીલ, સરદાર, (ઘરડો માણસ)
કાફલો (આ) પર દેશ જનારૂં સામાન સરંજામસાથેનું ટોળું.
ખચ્ચર(ફા)નાનું ઘોડું.
સાંઢણી=ઉંટની માદા, ઉંટડી.

પાઠ ૧૭ મો.

ખૂટકો=તાણ, તોટો.
થરપારકર=સિંધનો દક્ષિણનો ભાગ.
કોશીઆ=કોશથી પાણી કાહાડનારા.
ઢોલ=નગારૂં, ડુમકો.
જુલાબ (આ) રેચ.
મુસાફરી (આ) એક દેશથી બીજે દેશજવું તે, રટણ.
ઇરાદો (આ) મનસુબો, ધારણા.
બંદર(ફા) નદી કે દરિઆ કાંઠે આવેલું વેપારના મથકનું શેહેર.
અમલદાર (આ. ફા) અમલના કરનારા, હુકમ બજાવનારા.
ટાંપી=તાકી, ધારી.
નાળું=ઝરો, વેહેળો.
કુચ (ફા) ઉઠાંત્રી, એક જગોએથી બીજી જગોએ જવું તે.
પતાવવું=માંડીવાળવું
અંદેશા (ફા) વિચાર, વેહેમ.
વાટ ખરચી=રસ્તાનો ખરચ.

પાઠ ૧૮ મો.

આડવાટે =આડેરસ્તે.
હુંહું=નાનું પાતરા ડાળી વગરનું સુકાયલું થડ.
લૂ=તાપનો સુસવાટ.
ભડકા=ઢગલે ઢગલા.
કડાકા=લાંઘણ, અપવાસ.
મધ્યાન (સં) ખરા બપોર.
ઠેસ=ઠોકર, ખતા.
કૌવત(આ) જોર.
ભમરી=ચકરી, ફેર.
બે ભાન=શુદ્ધિવગરનો.
મસક(ફા) પાણી ભરવાની ચામડાની મોટી કોથળી.
તરસ=સોષ, તૃષ્ણા.

છીપે=મટે, ઓલવાય.
નાકૌવત (આ. ફા) કમજોર, અશકત.
લાચારી (ફા) નાચારી, બીન ઉપાય.
લાદેલો==નાંખેલો, ભરેલો.
કાચકી=પાણીના સોષથી ગળે બોલાય નહીં તે.
બે શુદ્ધ (સં) શુદ્ધિ વિનાનો.
વારે=મદદે.
બેહોષ (ફા) ભાન વિનાનો, હોંશ કે શકિત વિનાનો.

પાઠ ૧૯ મો.

દ્રષ્ટી(સં) નજર, નીઘા.
સંકટ (સં)દુખ,આફત.
ભાન=શુદ્ધિ, સમજણ.
અંધારાં=તમ્મર, ફેર.
બળત્રા=આગ, અગન
દયાળુ(સં)માયાળુ.
શુદ્ધિ(સં)ભાન.
આનંદ(સં) હરખ, સંતોષ.
સાવધ=હોંશિઆર.
વેદના(સં)દુ:ખ.
હિંગળોક=હિંગળો,(એક જાતનો લાલ રંગ થાયછે)
અગ્નિ (સ) દેવતા, આગ, વસ્તેવ.
લાહે=અગન, બળત્રા
ભરપૂર==પુરૂં ભરેલું, જોઇએ તેટલું.
જગતકર્ત્તા (સં) જગતનો બનાવનાર, ઇશ્વર.

પાઠ ૨૦ મો.

ભયાનક (સં) બીયામણી, ડરામણી.
શોકાતુર (સં)દલગીર શોકમાં પડેલી,ચિંતાવાળી (શોક-આતુર)
કેશવાળી(સં)ડોક ઉપરના લાંબા વાળ, યાળ.
સિંહ (સં) મોટું બાલવાળું ચોપગુ પશુ, (પશુઓનો રાજા).
શોભિતી (સ) સારી.
ઝાડી(હિં) નાના મોટા ઝાડો એક બીજા સાથે આવી ગુફા જેવું બનેલું તે.
શિકાર (ફા) ભક્ષ.
ચૂકતો=ભૂલતો.
ખો=ખાઇ, ગુફા.
રખવાળ (હિં) સાચવનાર, જાળવનાર.
ઠઠ=મેદની, ભીડ.
કેડો=પીછો.
તામસી==ગુસ્સે, કોપાયમાન.
વિકાળ(સં)ભયંકાર.
જંગલ(ફા)રાન, વન.
મૂળસ્વભાવ (સં) જાતી ખાશીઅત.
સાર (સં) મતલબ.
ક્રૂર (સં) ઘાતકી, દુષ્ટ.
પ્રસંગ(સં)વખત.
વર્ત્યા(સં) ચાલ્યા.

પાઠ ૨૧ મો.

સાહસ(સં)વગર વિચાર્યું, એકદમ જોસ્સાથી ઉતાવળું, જોખમવાળું.
નેટ=નક્કી, નિશ્ચે.
બાંધવ(સં)ભાઇ.
તતપર(સં)તૈયાર.
મતિ(સં) બુદ્ધિ, વિચાર
સથ્યા(સં) પથારી, બિછાનું.
વધામણી==ખુશખબ-

ર, ખુશાલી.
વિમાસણુ=પસ્તાવો.
પતિવ્રતા (સં) ધણીના કહ્યાસર ચાલનારી બાયડી, સતી, ધણીના વ્રતવાળી.
તુલ્ય(સં)બરાબર.
દાવાનળ (સં) વગડાનો અગ્નિ (દવ–અનળ,
હર્ષ(સં)હરખ, ખુશી.
ત્રિવિધ(સં)જૂદા જૂદા.
પ્રસવ્યો(સં)અવતર્યો.
કુડો=ખરાબ, નઠારો.
માનની(સં)બાયડી.
વ્રત(સં) નીમ, બાધક, પણ.
સૂત્ર(સં) સંસાર સંબંધી, સંબંધવાળો, સુતર.
કલ્પાંત(સં) શોક, અતિશય કકલાટ કરવો તે, (કલ્પ–અંત).
જુવંતી (સં) જુવાન બાયડી, તારૂણી.
સિદ્ધપુર=કડી પાટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે.
મહામતિ (સં) મોટી બુદ્ધિવાળો, વિચારવંત, દાનો.
સતી(સં) સત પાળનારી સ્ત્રી, સારા આચરણુવાળી સ્ત્રી
પુત્રી(સં)છોકરી.
તંન(સં)છોકરો.
મંન=દીલ.
પ્રકાર (સં) રીત.
આચરણુ (સં) ચાલ ચલણુ.
રૂડાં=સારાં.
કૃત્ય (સં) કામ.
નર નારી(સં) ભાયડો ને બાયડી, માટી ને બઇએર.
પવિત્ર (સં) ચોખ્ખું, ધર્મિષ્ટ.
પુત્ર(સં)છોકરો.
માયા(સં) ઇચ્છા, માયા
પુરૂષ(સં)મરદ, ભાયડો.
આંગણુ=આંગણું.
વચ્ચું=વચ્ચે.
માત(સં)મા, માજી.
ઉપની=ઉપજી આવી.
પ્રીત=હેત, પ્યાર.
શુભ(સં) સારૂ, મંગળીક
પોઢાડે=સુવાડે.
જોડ=સાથે.
કુંવર=છોકરો.
કોડ=હોંસ.
મોટેરૂં=મોટું.
બાળ(સં)બચ્ચું.
આળ=તોહોમત.
વાચા(સં) ભાન, સમજ, બોલવાનું જ્ઞાન.
મનુષ્ય (સં) માણુસ.
પગલાં=ડગલાં.
અદકી=ઘણી.
સુત(સં)છોકરો.
જળ(સં)પાણી.
રોવારતો=રડાવતો.
ઠપકો (હિં) દોષ.
ડસવાનો=કડવાનો.
ડોટ=દોડવું, ગભરડી.
કોટ=ડોક, ગરદન.
મરડી=આમળી, વાંકીવાળી, ભાંગી.
દીશ (સં) તરફ.
શીશ(સં)માથું.
ચેતાવી=ખબર આપી.
ચેતી=જાણ્યું.
કર્મ(સં)કામ, નસીબ.
દૃષ્ટાંત(સં)દાખલો.
કવિ(સં)કવિતા જોડનાર, પદ્ય બાંધનાર.

(કાવતાની સમજુતી). (૨).

સિદ્ધપુર કરીને ગુજરાતમાં પાટણની પાસે સરસ્વતી નદી ઉપર એક ગામ છે ત્યાં નારસિંહ કરીને રાજા હતો ત્યાં એક મોટો વિચારવંત અક્કલવાળો બ્રાહ્મણ રેહેતો હતો, અને તેને સતી કહ્યાસર ચાલનારી એક બાયડી હતી. (૧). તે બાઇને પેટે છોકરી કે છોકરો કંઇ હતો નહીં, તેથી તે ઇશ્વર ઊપર ઘણો ભાવ રાખે, ને ઘણી ઘણી તરેહના તે દાન વ્રત કરે, અને સારી નીતિથી ઘણા સારાં પરોપકારનાં કામ કરે. (૨). તે બ્રાહ્મણને તેની સ્ત્રી ઘણી પાક દાનત રાખે તોપણ પેટે છોકરો થાય નહીં; મનમાં બાયડી તો બધા પર ઘણીજ મમતા રાખે, તેથી તેના વરના દીલમાં પણ ઘણી દયા રેહેતી. (૩). તેને ઘેર એક નોળનું બચ્ચું, તે બારણામાં તરફડીઆં ખાતું હતું ને તેની મા તેની સાથે હતી નહીં તેથી તે બાઇના મનમાં ઘણી દયા ઉપજી. (૪). પછી તે બચ્ચું પોતાની પાસે તેણે રાખ્યું, ને તેના પર માયા રાખી સારી રીતે રોજ તેને દૂધ પાય, ને સાથે પથારીમાં સુવાડે, તેથી તે બચ્ચું પણ છોકરાની પેઠે લાડ પુરા પાડતું હતું. (૫). પછી તે બચ્ચું મોટું થયુ, એટલે કંઇ પણ આડું અવળું કામ કરે નહીં, ને તેનાથી જો મોહોડે બોલી શકાતું નહીં, તોપણ માણસના જેવી તેનામાં ઘણી અક્કલ હતી. (૬). પછી તે નોળીઆના પગલાએ, નક્કી તે બાયડી (બ્રાહ્મણી) ને છોકરો અવતર્યો, એટલે બારણે ખુશાલીનો દાહાડો જાણીને તોરણ બાંધ્યાં, અને તે છોકરાને પારણામાં સુવાડયો. (૭). જાણે દીવાળીનો દાહાડો હોય તેમ, બનેને ઘણી ખુશી ઉપજી, ને તેમાં બ્રાહ્મણીનું મન તો નોળીઆના બચ્ચા ઉપર ઘણુંજ; પોતાના પ્રાણથી પણ તેને વાહાલો ગણે, ને પોતાની જાત કરતાં પણ તેના પર હેત વધારે રાખે. (૮). એક દાહાડો છોકરો પારણામાં સૂતેલો છે, એટલે તે જુવાન બાયડી પાણી ભરવા ગઈ,

ને પેલો છોકરો નોળીઆને સોંપતી ગઇ, ને કહ્યું કે તારે સારૂં ઘરનો સંસાર ચલાવનાર એ છે. (૯). તું એને રડાવતો નહીં કે ગુસ્સે થઇને મારતો પણ નહીં, હું આવીશ ત્યારે એ જો તારી કંઇ પણ ફરિયાદ કરશે તો હું તને ઘણી ગાળો ચોપડીશ. (૧૦). એમ કહીને છોકરો નોળીઆને સોંપી તે પાણી ભરવા ગઇ, પણ ત્યાં એ ચાર ઘડીની વાર લાગી. એટલામાં છોકરો પારણામાં સુતો છે ત્યાં તેને કરડવાનો લાગ જોઈ તે પર એક મોટો નાગ ચડયો. (૧૧). તે નાગ છોકરાને અંગુઠે વળગવા જાય છે એટલામાં નોળીઆએ તેને દીઠો, ને તે બોલી ઊઠયો કે મારા ભાઇને ખાવા જાયછે, ઉભો રેહે દુષ્ટ જીવડા તું નાસીને ક્યાં જતો રહેછે. (૧૨). એમ કહીને ગબરડી મુકીને તે છોકરાને કરડયાની પેહેલાં તે નોળીઆએ તેની ડોક ઝાલી, ને ભાંગીને તેના સાત કટકા કીધા એવામાં પછી માને પાણી ભરીને આવતી દીઠી. (૧૩). આ ખુશ ખબર કેહેવાને વાસ્તે નોળીઓ બારણે માની સામાં ગયો, પણ તેનાથી મોહોડે બોલાય નહીં, તે કેમ બોલીને કેહે! તેથી તે સામો જઇને ઊભો રહ્યો. (૧૪). તે નોળીઆએ નાગ મારયો તેથી તેનું મોં લોહી વાળું થયું હતું, તેથી માએ જાણ્યું કે મારા બચ્ચાને આ નોળી-આએ મારી નાંખ્યો છે, તેથી તે લોહીવાળું મોહોડું જોઇને તેના મનમાં ઘણુંજ દુઃખ લાગ્યું. (૧૫). અરે પાપી તું જીવ લેનાર શત્રુ, તેં મારા નાના બચ્ચાને માર્યો, એમ કહી તેના ઊપર ભરેલું પાણીનું બેડું નાંખી દીધું. તેથી કરીને નોળીઆનું માથું ચગદાઇને તે મરી ગયો. (૧૬), ઘરમાં આવીને પછી મા જુવેછે, તો પોતાનો સૂવાડેલો છોકરો પારણામાં રડેછે, તે પોતાની માને કેહેવા લાગ્યો કે આ મોટો સાપ મને ખાતો હતો. (૧૭). એ સાપને આપણા નોળીઆએ આ જગોએ માર્યો, નહીં માર્યો હોત તો મારૂં કામ કરતે (મને મારી નાંખતે), એમ કહીને માને એ વાત જણાવી,

એટલામાં તેણીએ પણ તે સાપના સાત કટકા પડેલા દીઠા. (૧૮). પછી તે બાઇએ અતિશય કકલાટ કરીને ઘણોજ અફસોસ કર્યો, ને તેણે નોળીઆની સાથે બળવા માંડયું. ને તે પોતાનો પ્રાણ તજવા તૈયાર થઈ, ત્યારે લોકે તેને ઘણી શીખામણ દીધી. (૧૯) પેહેલાં મા તું સમજી નહીં, હવે પસ્તાવો કરેથી શું થવાનું? તને હવે પશ્ચાતાપ કરવો પડયો, કેમકે તું પેહેલી ચેતી નહીં ત્યારે. (૨૦). એકદમ જોસ્સાથી ઉતાવળું વગર વિચાર્યું કામ કીધા થકી, હરખનો નાશ (વિવાહનું વરસી) થઈ જાયછે, તેને વાસ્તે **સામળદાસ** કવિ એવું કેહે છે કે, તે તમે આજ દાખલાથી જુઓ તો માલમ પડેછે (૨૧).

પાઠ ૨૨ મો.

પડયો=મુવો.
કાચી=નાની, સગીર.
રાજપિતા (સં) રાજનો ઉપરી, રાજગાદીનો સરદાર.
વજીર (આ) પ્રધાન, દીવાન.
પાનીપત=પાની પતનું મેદાન. કુરૂક્ષેત્ર. (દીલ્હીની ઉત્તરેછે.
દુશમન(ફા) શત્રુ, વેરી.
ભરતખંડ (સં) હિંદુસ્તાન, (ભરત રાજા પરથી નામ પડેલું)
બંધીખાનું (ફા) કેદખાનું, તુરંગ.
નિર્દયપણું (સં) ઘાતકીપણું.
અહંકાર(સં) મગરૂબી.
અવગુણ (સં) ખરાબ ટેવ, ગેરફાયદો.
રાજ કારભાર=રાજનો વહીવટ, રાજનું મુખ્ય કામ કાજ.
નિશ્ચય (સં) નક્કી, ઠરાવ.
વશ (સં) આધીન.
દરજો (આ) પદવી, હોદ્દો, જગો.
નોકરી(ફા)ચાકરી.
ભેદ(સં)તફાવત, ફરક.
ઉમદા (આ) સારી, મોટી, ઊંચી.

પાઠ ૨૩ મો.

અધિકારી(સં) હોદ્દેદાર, હકુમતવાળા, અમલદાર.
સૂબા (ફા) રાજા તરફથી પરદેશમાં કામ ચલાવનારો, સરદારો.
શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો.
ગાંહવા=પત કરવા.
પાધરાદોર=સીધા.
પચાવી=દબાવી
પાદશાહી (ફા) બાદશાહના, રાજાના.
હઠાવી=હાંકી, હરાવી.
સર કર્યું=જીતી લીધું.
ઉમ્મર (આ) વય.

પાઠ ૨૪ મો.

બંદોબસ્ત (ફા) ગોઠવણ.
ચડાઈ=હુમલો.
તૂટી પડયા=એકદમ ધસારો કીધો.
રાજકન્યા (સં) રાજાની છોકરી.
આરંભ્યું (સ)સરૂ કીધું.
ગડબડ=ગડબડાટ, તોફાન, હુલ્લડ.
સંપ(સં) એકદિલ, એકમત.
કબીલો (આ) પરિવાર, કુટંબ.
મદદ(આ)કુમક.
ખાનદાન (ફા) ઊંચું કુળ.
જમાવ(હિં) જથો, ટોળું

પાઠ ૨૫ મો.

દેશ નીકાલ=દેશ છોડાવી કાહાડી મૂકવો, કાળા પાણીની શિક્ષા.
સેનાપતિ (સં) ફોજનો સરદાર.
બંડ=હુલ્લડ, ફિતુર, દગો
કટુંબીઓ=પીતરાઇ, કુટંબમાં જન્મેલા.
મુગલાઇ=મોગલ લોકોનું.
બહાલ (આ) મુકરર, કાયમ.
મચાવનાર=ઉભું કરનાર, રચનાર.
આપઘાત=પોતાને હાથે જીવ કાહાડીને મરવું તે, આત્માઘાત
વચગાળે=વચલે ભાગે.
પાધર=સીધું, પાધરૂં.
મનસુબો (આ) વિચાર, તોલ.
નિરંતર(સં)રોજ.
ફળફળાદી (સં) ફળ વગેરે.
બખોલ=ખો, ખાઇ.
વિકટ(સં)ભયંકર, કપરો, બીયામણો.
સેંકડો=સો, સકો.
રળીઆમણા=શોભાવંતા, શોભાયમાન.
આનંદ(સં) હરખ, ખુશી, સતોષ.

પાઠ ૨૬ મો.

ફતેહ(આ) જીત, જીતણી, દમકો.
યુસફજી= અફગાની.
નિરોગી(સં)સુખી.
રોશનીયા (ફા) પ્રકાશવાળા, તેજ કરતા.
નાહક(ફા) વગર કારણે, વગર કામે.
દ્ધવભાઇ= આંગળીઆત, કોઠાઇ.
આગેવાન= આગળપડનારા, કરતાં હરતા, (હોળીનું નાળી એર).
કોતર=ગુફા.
અણબનાવ=એ બનાવ, તુટ.
એક્કા=એક સુંપ.
અટક (હિં) શહેરેછે.
બળાપો=ખેદ, દલગીરી
બહાદુરી(ફા)શૂર.
જોર=હિમ્મત.
અવસ્થા (સં) હાલ.
મુશ્કેલ (આ) અઘરૂં.

પાઠ ૨૭ મો.

નસીબ (આ)દૈવ; ભાગ્ય, તપોબળ.
અમલ (આ) અખત્યાર, અધિકાર, સત્તા.
વારસો (આ) વારસને

જેમિલ્લકત વારસામાં-પોહોંચેછે તે.
તકરાર(ફા) ભાંજગડ.
દાવો (આ) હક
જોડો=મુકાબલો, મુકાબલે બીજો.
બકતર (હિં) લોઢાનો અંગરખો.
બુરખો (આ) મોં પર નાંખવાનું ફકત આંખજણાય એવું જાળી વાળું કપડું.
સીમાડો=હદ, મર્યાદા
સરસાઈ==ચઢીઆતા પણું.
શૂર વીર (સં) બહાદુર નર, જોરાવર માણસ.
બિગાડ=અદાવત.
સલુક (આ) સલુકાઇ, અદબ, મર્યાદા
કન્યા (સં) કુંવારી છોકરી.

પાઠ ૨૮ મો.

બદચાલ=ખરાબચાલ.
વ્યસન(સં)નઠારી ટેવ.
દુર્વ્યસન (સં) ખરાબ ટેવ નઠારી લત.

જુલમ(આ) ગજબ.
કઠોર (સં) વજ્જર, નિર્દય
ગુનેગાર(ફા) અપરાધી
અળખામણો= વાહાલો નહીં તે, નહીં ગમતો.
કાળજું=હૈડું, હૃદય
મળતીઆ=ભાઇબંધ, ગોઠીઆ. મિત્રો.
સામેલ=દાખલ.
ભલામણ=સીફારસ.
પ્રાર્થના (સં) સ્મરણ, સ્તુતિ.
બુદ્ધિમાન (સં) અકલવંત, દાના.
ગોરો=સફેદ.
મિતાહારી (સં)માફક ખોરાક ખાનારો. (મિત=આહારી).
શોક(આ ચરસ, લત
છેટું=અંતર, તફાવત.
રોજો (આ) કબર, ઉપર બાંધેલો ઘુમટ.
પલટણ (હિં) લસ્કરની ફોજ.

પાઠ ૨૯ મો.

શોધન (સં) શોધ, ત

પાસ, ખોળ.
પુષ્ટિ (સં)ટેકો, મજબુતી
શાસ્ત્ર (સં) ધર્મ વગેરેના ખુલાસાનું પુસ્તક. ધર્મ પુસ્તક.
નિશ્ચય (સં)નક્કી ઠરાવ.
કુરાન (આ) મુસલમાની ધર્મ પુસ્તક.
રાજવિદ્યા (સં) રાજની વિદ્યા.
પાદરી==અંગ્રેજનોગોર
પુનર્વિવાહ (સં) ફરીથી લગ્ન કરવું.
નાસ્તિક (સં) પરમેશ્વરને નહીં મને તે, (ન-આસ્તિક).
દલીલ (આ) દાખલા, બારી.
જાહેર (આ) ખુલ્લું.
વિરોધ (સં) ટંટો, અણબનાવ, જુદાઇ.
પુરાણ (સં) શાસ્ત્રને ગ્રંથ, (પુરાણના અઢાર ભાગ છે).
રામાયણ (સં) રામની કથાનું પુસ્તક
મહાભારત (સં) ભારથની કથાનું પુસ્તક. જેમાં પાંડવ કૌરવની

ની મોટી લડાઇછે તે.
કવિતારૂપ (સં) કવિતા ને આકારે.
પુસ્તક (સં) ચોપડી.
તર્જુમો (આ) એક બાષામાંથી બાજી બાષામાં ઉતારો કરવો તે, બાષાંતર.
બૈબલ (અં) ખ્રિસ્તી ધર્મનું પુસ્તક.
દોષ (સં) ઠપકો.
આસ્થા (સં) ભાવ.
ચાહેના=ચાહ, પ્રીતી
બળાત્કારે(સં) જોરજુલમથી.
કુશળ (સં) માહિતગાર, આરોગ્ય.
સાધારણ=વચલા વાંધાના, મધ્યમ.
નરશી=ખરાબ.
મના (આ) બંધી.
વિધવા (સં) રાંડેલી સ્ત્રી, રાંડી રાંડ.
નાતરૂં=વરને છોડેથી અથવા તે મરી ગયેથી બાયડીએ બીજો વર કરવો તે, અથવા વરે બીજી બાયડી કરવી તે.

વિચારવંત (સં) દાના.
નાખુશ (ફા) દલગીર.
જજીઆ (આ) પાઘડીવેરો, માથાદીઠ કર.
જાત્રાળુ(સં)જાત્રાવાસી.
કર=વેરો

પાઠ ૩૦ મો.

જમાબંદી (આ. ફા.) વસુલ, વસુલાત.
પ્રત (સં) જાત, ટુકડી, નકલ.
ખુલાસો (આ) છુટ, બારી, સમજણ.
સવિસ્તર (સં) વિસ્તાર સાથે, વિગતથી.
કાંપવું=ધ્રુજવું, થરથરવું.
પ્રધાન (સં) વજીર.
કસ (સં) રસ, તત્વ.
છૂટ=જવા દેવું, બારી.
કિંમત (આ) મુલ.
શિરસ્તો (ફા) ધારો.
મુદત (આ) ઠેરવેલો વખત.
પરગણાં=તાલુકા.
દામ (હિં) પૈસો.
મુખી પટેલ=ગામનો મોટો કારબારી, ગામમાં કરતો હરતો.

ફોજદાર (ફા) ફોજને રાખનારો, કોટવાલ.
હકીકત (આ) એહેવાલ, બીના.
શોભા (સં) દબદબો.
પથારો=પડાવ, મૂકામ.
પોશાક (ફા) પેહેરવેશ, પેહેરલાં લૂગડાં.
યુરોપિઅન(અં)અંગ્રેજ, યુરોપના રેહેવાસી.

પાઠ ૩૧ મો.

અવર=બીજા, બાકીના
ચપલ=ચાલતા.
મૃગશર(સં)પાંચમું નક્ષત્ર, (તે હરણના માથા જેવું ત્રણ તારાનું હોય છે).
ખોજ (હિં) ખોળ, તપાસ.
માસ(સં)મહિનો.
ધામ(સં)ઠેકાણું, જગો
અંત(સ)છેડો, છેવટ-
રોજ(ફા)દીન, દિવસ.
સંક્રાંત (સં) ઉત્રાંણ.
રવિ(સં)સૂરજ.
ભ્રાંત(સં) વેહેમ, શક.
ગરજે(સં) ગાજે.
ધમધોર=ચડી આવતું.

આળસે(સં.)જતું રેહે, ઓછું થાય.
ઇસવી(આ.)ઇસુનું.
સન(સં) વરસ, સાલ.
મેળીએ=મેળવીએ.
સંવત(સં.)વિક્રમનું વર્ષ.
વિક્રમ (સં) ઉજજન નગરનો રાજા.
શાલિવાહન (સં.) પૈઠણનો રાજા, જેનાથી શક ચાલ્યો તે.
સુંદર=સારા.

(કવિતાની સમજુતી). (૩).

અંગ્રેજી વર્ષનો પેહેલો મહિનો જાનેવારી જાણો, પછી બીજો ફેબ્રુઆરી આવે, તેમજ ત્રીજો માર્ચ પછી એપ્રીલ, પછી મે, ને પછી જુન ને જુલાઇ આવે. (૧). એના પછી આગષ્ટ મહિનો આવે, પછી સપ્ટેમ્બર સુખનું ઠેકાણું જાણવું (શરદ રૂતુ બેસેછે), પછી અકટોબર મહિનો, ને તેની આખરે નવેમ્બર મહિનો આવે (૨). પછી છેલ્લો મહિનો ડીસેમ્બર જોઇને, તું ખરે ખરી તેની તપાસ કર, તો માલમ પડશે કે બધા મહિના મળી એક વર્ષના ૩૬૫ દિવસ થાયછે. (૩). ચોથો, છઠ્ઠો, નવમો, ને અગ્યારમો એટલે (એપ્રીલ, જુન, સપ્ટેંબર, ને નવેમ્બર). એ ચાર મહિના ત્રીસ ત્રીસ દાહાડાના છે. તેમ બાકી જે રહ્યા તે બધાં એકત્રીસ દાહાડાના છે, પણ તેમાં બીજો મહિનો ફેબ્રુઆરી ફકત એકજ ૨૮ દિવસનોછે. (૪). ઇસવી સનનું ચોથું વર્ષ એટલે જેને ચારે ભાગ્યાથી કંઇ વધે નહીં, એવા વર્ષનો બીજો મહિનો ફેબ્રુઆરી આવેછે, તેનો ૧ દાહાડો વધો તે વર્ષમાં તેના ૨૯ દાહાડા થાયછે. (૫). નવું વર્ષ બેસે તે મહિનામાં એટલે જાનેવારીમાં બારમી તારીખે મકર સંક્રાન્તી આવેછે, અને જુન મહિનાની પાંચમી તારીખે સૂરજ મૃગશર નક્ષત્રને જઇ મળેછે એમાં કંઇ સંદેહ નહીં, એટલે (એ તારીખે નક્ષત્ર બેસેછે). (૬). મે મહિનામાં તાપ ઘણો પડેછે, જુનમાં વરસાદ ઘમઘોર ચડી આવીને ગાજેછે, તેમ અકટોબરમાં પાણી ને વરસાદનું જોર નરમ પડી જાયછે (ચોમાસું પુરું થાયછે). (૭). ઇસવી સનના વર્ષના આંક-

ડામાં ૫૬ ઉમેરીને સર્વાળો કરીએ તો વિક્રમનો સંવત આવે એવો વિવેકછે. (૮). તેમજ એ સંવત વિક્રમના વર્ષમાંથી જો ૧૩૫ બાદ કરીએ, તો ચૈત્ર મહિનાથી વર્ષ ગણાય એવું શાલીવાહાનનું વર્ષ આવેછે. (૯). આ સારા દસ દોહરા, **દલપત રામે અમદાવાદમાં** રહીને સઘળાને કામ લાગે એવી રીતે વિગતથી બનાવ્યા છે. (૧૦).

પાઠ ૩૨ મો.

જૂઠ=જૂઠી વાત, જૂઠાણું.
પતંગ (હિં) માણસના આકારનોમોટો કનકવો
કનકવા=કનકુડા, નાના પતંગ.
ઊતરાણ સં)મકર સંક્રાન્તી.
લાહે=ધ્યાન, અગન.
ગરમું=વાડકાજેવું મોટું ખાડા વાળું વાસણ.
ગુનો (ફા) અપરાધ.
માફ આ) જવાદેવું તે.
ઉલટું=વિરૂદ્ધ, ઉંધું.

પાઠ ૩૩ મો.

આરોગ્ય (સં) કુશળ, સારી પેઠે.
સરદી(ફા ભીની હવા.
સુખાકારી(સ)સુખ, ચેન.
સૂઆ (હિં) છાપરામાંથી વરસાદનું પાણી ગળેછે તે.
વસનાર=રેહેનાર.
તાડછા=ખજુરી કે તાડનાં પાંતરાં.
ઢાળ=ઢળાણ,ઢોળાવ.
આજુબાજુ=આસેપાસે.
ગંધાતા(સં)વાસ મારતા, પીમળતા.
ભોગજોગે=એકાએક.
છાયડો=શીળો.
વગ=સવગડ,સુગમતા.
દુરસ્ત (ફા) ઠીક, સારૂં.

પાઠ ૩૪ મો.

આરોગ્યતા (સં) સુખાકારી, કુશળતા.
સંરક્ષણ (સં) બચાવ.
બદપરહેજી (ફા) કરી નહીં રાખવી તે.
અગત્ય (સં) જરૂર.
દરિદ્રી (સં) કંગાળ, દળદરી.
રોગિષ્ટ (સં) રોગ ઉપજે એવો.
સાધન (સં) ઉપાય.
તનદુરસ્તી (ફા) શરીરની સુખાકારી, શરીરે કુશળતા.
સ્વચ્છ (સં) સાફ.
નર્વા=સુખા, નરોગી.
અર્થે (સં) માએનો.
આજારી (ફા) માંદા.
મંદવાડ=બીમારી.
ગુણકારી (સ) ફાયદાકારક,ગુણ કરે એવો.
ખોરાક (ફા) હમેશાં ખાવાનો પદાર્થ.
સુઘડતાઇ=ચોખ્ખાઈ.
કસરત (આ) મેહેનતલઇ શરીરને વાળવું તે.
પળ (સં) પલક, ઘડીનો સાઠમો ભાગ.

માફકસર=જોઇએ તેટલું.
ભાર=બાદી, અજીરણ.
નિર્મળ(સં) ચોખ્ખું.
ખાળકૂવો=સંડાસનો કૂવો.
તનદુરસ્ત (ફા) શરીરે સારૂં, શરીરે કુશળ.
ખસ=ચેળ, ખુજલી.
ભેજ=ભીનીહવા,ભીનાસ.
એઠવાડ=એંઠાં વાસણ, જેમાં રાંધ્યું ખાધું હોય તે.
ગંદવાડ=ગોબરવાડો.
મધ્યમ(સં) સાધારણ.
પરસેવો=પસીનો,શ્રમ.
અવયવો(સં) શરીરના ભાગો.
શ્રમ (સં)મેહેનત, કષ્ટ.
જડ=મૂખ, ઠોઠ.

પાઠ ૩૫ મો.

મરકી=મરવાનો રોગ, કોગળીઉં (મીઠાઇનું નામ.)
શીળી=શીતળા, સૈયડ.
અતિસાર(સં) વારેવારે ઝાડો થાય તે રોગ.
ત્વચા (સં) ચામડી.
મુખ્યત્વે(સં)ત્રણુંકરીને
કોગળીઉં=અધ ઓક.
કૌવત (આ) જોર.
જાળવવાં=સાચવી રાખવાં.
યોગ્ય (સં) ઘટારત.
હુંફાળી=ગરમી રેહે એવી, હુંફવાળી.
સાવચેત=હોંશિઆર.
ઝાડો=અઘવાનું.
ઓસડ (સં) દવા, ઔષધ.
હગઓક=હઘવા ઓકવાનો રોગ, કોગળીઉં
વ્યાપવા (સં) પસરવા, ફેલાવવા.
તેજાનો=મસાલો.
ઉકાળો=કાવો, ઉકાળેલી વસ્તુ.
શેક (હિ) દેવતાની ગરમી.
હુશિઆર (ફા) માહિતગાર, કાબેલ.
વૈદ=દેશી હકીમ, ઓસડ કરનારો.
ઓરી=ઝીણા ઝીણા સૈયડના દાણા.
અછબડા=નાના સૈયડ.
મરજ (આ) રોગ.
ઉજાગરો=આખી રાત જાગવું તે, જાગ્રણ.
ગંદકી=નઠારી ગંધ.
લગોલગ=પાસે.
ઢુંકવાઇ=સીકડાઇ.
ઉથલો=પછાડો.

પાઠ ૩૬ મો.

પેગંબર (ફા) મુસલમાનનો ધર્મોપદેશક.
અવ્યવસ્થા (સં) ગેરબંદોબસ્ત, બરાબર ગોઠવણ નહીં તે.
ઊજડ=વસ્તી વિનાનો, લોકની આવ જાવ નહીં તે.
વનસ્પતિ (સં) ઝાડ છોડવા વગેરે લીલોતરી.
વિશાળ (સં) લાંબું પોહોળું, મોકળું.
ટોચ=મથાળું, ઉપલો ભાગ.
મૈલ (અં) પોણો ગાઉ.
લગભગ=સુમારે, આસરે.
મહાસાગર (સં) મોટો સાગર, મોટો દરિયો.

મૂળ(સં) જે પર્વતમાંથી નદી નીકળે તે જગા.
મૂળગાં=સમુળાં, બીલકુલ.
તપખીરીઓ=તપખીરના રંગ જેવો.
પ્રખ્યાત (સં) નામીચું.
ઉંચા=મોટા ખાનદાનના.
ફૂટડી=રૂપવંતી,શોભિતી, ખુબસુરત.
વ્યસન (સં) ટેવ, લત.
પદવી(સં)હોદ્દા,દરજ્જો
લડવૈયા=લડાઇખોર, જોદ્ધા.
પ્રસિદ્ધ (સં.) નામીચા.
આનંદકારી (સં.) સંતોષ ઉપજે એવી.
રસાળ=રસવાળી, ફળદ્રુપ.
પ્રાચીન (સં.) જૂના.
કાળ (સં.)વખત, યૂગ.
વિખ્યાત (સં.) નામીચો, પંકાયલો.

પાઠ ૩૭ મો.

નહોર = નખોરીઆ, નખ.
ક્રૂર(સં)નિર્દય, ઘાતકી.
સાહેબ (આ) ટોપીવાળો, અંગ્રેજ.
ભેળું=સાથે, એકઠું
ઇજા(આ)દુઃખ.
મેના=મધુર રાગનું પક્ષી.
બાથ=કંઇ ચીજ છાતી સાથે બઝાડી હાથે કબજામાં લેવી તે.
મદારીઓ=રમૂજી ખેલ કરનાર, બાજીગર.

પાઠ ૩૮ મો.

મરણ (સં) મોત.
ભય (સં) બીક, ડર.
ભજવો=સેવવો, ભક્તિ કરવી.
કંથ (સં) વર, ધણી.
ખજાનો (આ.) દોલત, ભંડાર.
જમ(સં.) યમ રાજાના દૂત.
શ્રીફળ(સં.) નાળીએર.
હાડડી=ખાટલી,કરકટી.
કાષ્ટ (સં.) લાકડાં.
ભગત (સં.)સેવક,ભકિત કરનાર.
ચાબખા (ફા.)પદના રાગથી ઉંચે સાદે ગાવાની કવિતા.
શ્વાસ (સં.) દમ, સાસ.
સગાઇ=સંબંધ, વળગણ.
મંગળ (સં.) લગ્ન વખતનું ચોરીનું ગીત, કલ્યાણ.
બેની=બેહેન.
બંધવ (સં.) ભાઈ.
ભીડ=આપદા.
અડશો=અડકશો.
અભડાશો=અપવિત્રથશો,અડકાઈ જશો.
ચતુરાઈ (સં.) ડાહાપણ.
નારી(સં.)બાયડી, સ્ત્રી.
અંતે(સં.)છેલે, મરતી વખતે.
અળગી=આઘી.
વળગી=વદાય કરી.
પ્રાણીઆ (સં.) જીવડાં, જીવવાળાં પશુ મનુષ્ય.
કિરતાર=પેદા કરનાર.
સ્વપ્નું(સં)ઉંઘમાં જે ખોટું ચેન ઉપજે તે.
સંસાર (સં.) દુનિયાં, જગત.
દોલત(આ.)પૈસો ટકો,

ધરેણાં ગાંઠા.
પરિવાર(સં.)કુટુંબ, કબીલો.
મેડી=માળ.
અજબ (આ.)ઓર તરેહના, અજાએબ જેવા.
ગોખ=ગોખલો,
છત્રપતિ (સં.) છત્રના ધણી, લાખો રૂપીઆની મીલકત વાળા, જેને ત્યાં છપ્પન પર ભુંગળ વાગે એવા.
બાર=બારણાં,આંગણાં.
ફુલડાં=ફુલ, પુષ્પ.
પોકાર(હિં)બૂમ, સાદ.
સેજ (સં.) ઢોલીઓ.
હુનર (ફા.) કીસબ.
ગાળે=પીગળાવે.
સ્મશાન (સં) મસાણ કાંઠો.
ચેહ=ચિતા.
ખડકી= ગોઠવી, સીંચી.
અગ્નિ (સં.) દેવતા.
ઝરે=તવાય, ઝરપે.
અંગાર=સળગેલા કોએલા, અંગારા.
સ્નાન (સં.) નહાવું.
વિસાર=ભૂલી જવું,વીસારી મૂકવું.

(કવિતાની સમજુતી). (૪).

જ્યાં લગી આપણા **ખોળીઆમાં** પ્રાણ છે ત્યાં લગી ખોળીઆને ને પ્રાણને સંબંધ છે, પ્રાણ ગયા પછી ખોળીઆને જરા વાર પણ ઘરમાં રાખતા નથી જીવતો હોય છે ત્યારે બાપ કેહેછે કે મારો દીકરો, ને મા મંગળ ગાય છે; તેમ બેહેન કહે છે કે મારો ભાઈ તે કંઈ આપદાની વખત કામનોછે, અથવા (આપણો ભાઈ તે આપદાની વખત ભાઈ કેહેતો આવે.) એવી રીતે જીવમાં શ્વાસ છે ત્યાં લગણ સગપણ છે. (૧) આંગણાને સારી રીતે લીપ્યું (ચોકો કીધો) ને દેહમાંથી આત્મા જતો રહ્યોતેથી દેહને બાળી મૂકવા સારૂ બાહાર લઈ જવાનો વખત થયો; ત્યારે લોકો કેહેછે કે ભાઈ તમે અડકતા નહીં તમે અપવિત્ર થશો એવી ચતુરાઈ કરેછે. કેમકે હવે જીવ જતો રહ્યો. માટે જ્યાં લગી જીવ છે ત્યાં લગીજ સગપણ છે. (૨) જ્યારે બાયડીનો ધણી જીવતો હોય ત્યારે તે બાયડી તેને જરાએ વાર સુનો મુકે નહીં, ને જ્યારે તે મરી ગયો ત્યારે તો વેગળી રહીજ; ને **ભોજો** ભગત કેહે કે તેને મસાણ કાંઠે વદાય કીધા પછી થોડી મુદતે તુરત બીજા

સાથે સગપણુ કરીને ગઇ. ત્યારે જુઓ કે જ્યાં લગી જીવ છે ત્યાં લગીજ સગપણ છે! (૩).

હે જીવડા, હે આત્મા ! તું પરમેશ્વરનું સ્મરણુ કરી લે, આ દુનિઆ તો એક સ્વપ્ના જેવી છે. માયા પુંજી ને માલમતા, છોકરાં છૈયાં ને કુટુંબ કબીલો, એ બધું મૂકીને તમે એક દાહાડો ચાલ્યા જશો, ત્યારે જમનાં તમે માર ખાશો, માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનું સ્મરણુ કરી લે, કેમકે આ દુનિયા તો એક સ્વપ્ના જેવી છે. (૪). મોટા મોટા ઉંચા અટારી વાળા માળ ને અજબ તરેહના જરૂખા કે જેમાં ગોખ (રવેસનો) પાર નહીં, તેવા તેવાને મોટા લક્ષાધિપતિ મૂકીને ચાલ્યા ગયા ને તેના બાંધેલા અમલા રહી ગયા. માટે હે, જીવડા. (૫). જીવ વગરના ખોળીઆ પર લાખેલા ફુલ ફરફર થાય છે ને ઉંચકવાને ચારે છેડે ચાર બાજુએ ચાર નાળીએર લટકે છે, પછી તે ખોળીયાને સારી રીતે ખાટલીમાં બાંધીને પછાડી રામ રામ કરીને બૂમો પાડે છે; (એટલે જીવ મરી ગયો હવે તેનો ઓદ્ધાર કરો પણ હવે તે શું થાય.)!. માટે હે જીવડા. (૬). જ્યારે જીવતો હતો ત્યારે તો ઢોલીઓ અને તે પર તળાઇ નાખ્યા વગર સૂતો નહીં. ને હજારો તરેહના હુન્નર ઉઠાવતો; પણ જ્યારે દેહમાંથી આત્મા જતો રહ્યો ત્યારે તો દેહને સંકોરીને જેમ લુહાર લોઢાને ગાળે તે પ્રમાણે બાળી મૂકવાના. માટે હે જીવડા. (૭). પછી મસાણુ કાંઠે જઇને ચેહે સીંચી તે મુડદાં ઉપર લાકડાનો ભાર મૂકે છે પછી આગ મૂકીને આઘા રેહે છે એટલે બધું શરીર તવાઇને બળી જાય છે. માટે હે જીવડા. (૮). મડદું બળી રહ્યું કે બધા ભાયડા ને બાયડીઓ મળી નદીમાં નાહવાને (પવિત્ર થવાને જાય છે;) પછી નાહીને ઘેર આવી **ભોજો** ભગત કેહે કે દસ દાહાડા સુધી રડી કુટી તેને વિસારી મૂક્યો (એટલે મરનારો તે મૂઓ એમ કહી બેસી રેહેછે.) માટે હે જીવડા તું પરમેશ્વરનું. (૯).

પાઠ ૩૯ મો.

જાહાંગીર (ફા) જાહાં તે દુનિઆ, ને ગીર જીતવું=દુનિઆ જીતવી તે, દુનિઆ જીતનારો, (સલીમ.)
તૂટ=ભંગાણ, હરકત.
રિબાવીને=દુઃખદઇને.
લગ્ન (સં) વિવાહ.
વેર (સં) દુશ્મનાઇ, અદાવત.
ધાવ=ધવાડનારી સ્ત્રી.
નોકર (ફા) ચાકર.
રૂપ (સં) કાન્તી, સ્વરૂપ.
ખીલતું=દીપતું, શોભતું
જનાનખાનું (ફા) બાયડીઓને બેસવાનો જુદો મૂકામ.
શાદી (ફા) લગ્ન.
મરજી (આ) ઇચ્છા.
નિશો (ફા) કેફ.
રાજધાની (સં) રાજ ગાદીનું મોટું શેહેર.
લશ્કર (ફા) ફોજ, સેન્યા.

પાઠ ૪૦ મો.

વહાલો=પ્યારો.
શાહજાદો (ફા) બાદશાહનો છોકરો.
રાણો=રાજા.
થકચ્યો=હંફાવ્યો, હરાવ્યો.
કીર્તિ (સં) સારા કામની પ્રસિદ્ધિ, વખાણ.
શાહ (ફા) બાદશાહ, રાજા, શાહુકાર.
ખેતાબ (આ) ઇલકાબ, ઉપનામ.
અધિકાર (સં) સત્તા, દરજ્જો, અખત્યાર.
અદેખાઇ=કીનો, ઝેર.
લાચાર (ફા) નાચાર, બેઇલાજ.
કબજો (આ) હવાલો.
પાદશાહી (ફા) બાદશાહની.
હત્યા (સં) ઘાત, મારી નાંખવું તે.
ગાંઠશે=પત કરશે.
સાજો=સારો.
ખોદણી=મૂળ કાહાડવા, નિંદા કરવી.
સોબતી=સંઘાતી, સાથી

પાઠ ૪૧ મો.

બળતી=દાઝતી, ચીડાતી.
તહોમત (આ) આળ, આરોપ.
હજૂર (આ) રૂબરૂ, કચેરી.
છાવણી (હિં) પડાવ, મૂકામ.
હલ્લા (આ) હુમલા, ચડાઇ.
લથડીને= લથડીઆં ખાઇને.
જમાવ (હિં) જથો, ટોળું.
કવાયદ (આ) લશ્કરની કસરત.
મચાવ્યું=ઉભું કીધું.

પાઠ ૪૨ મો.

તરી (ફા) પાણી માર્ગ.
રાહદારી (ફા) ખુસકાનો અથવા પગ રસ્તો.
અપલક્ષણ (સં) ખરાબ ગુણ, નઠારી ટેવ.
રૂશવત (આ) લાંચ.
એહવાલ (આ) વિગતવાર હકીકત.
રાજનીતિ (સં) રાજ કરવાની નીતિ.
ખાન પાનાદિક=ખાવું પીવું વગેરે.
દુર્વ્યસની (સં) ખરાબ

લત વાળા.
હકુમત(આ)હાકમી.
ઇજારદાર(આ. ફા) ઇજારો રાખનારા.
રૈયત (આ) પ્રજા.
તખ્ત (ફા) રાજયાસન.
વૈભવ(સં)સુખ.
લક્ષણ(સં) આચરણ, ગુણ.
અમીર ઉમરાવ (આ) મોટા માણસો.
અતિશય(સં)ઘણુંજ.
ફટકા=ચાબખા, કોરડા
દુરાચરણ (સં) ખરાબ ચાલ ચલણ.
વિવેકી (સં) વિવેક કરનારા, માન મરજાદા રાખનારા,
રૂશવતખોર(આ) લાંચીઆ, લાંચ લેનારા.
ઠાઠ=દબદબો, દોર.
ગેરબંદોબસ્ત(આ. ફા.) બંદોબસ્ત નહીં તે, અંધેર કારભાર.
શૂરાતન(સં)બાહાદુરી.
પઠાણ (હિ) અફગાન.
અતડો=હઠીલો, આડો, કોઇનું માને નહીં તે.
ફરેલ=મગરૂબ.
મલકાતું=હસતું.
બુદ્ધિવાન (સં) અક્કલવંત, બુદ્ધિમાન.

પાઠ ૪૩ મો.

વરૂ=લોહી માંસ ખાનારૂં નાના વાઘ જેવું જાનવર.
વેહેળો=નાળું, ઝરો.
ઉપરવાડેથી= ઉપલી બાજુ તરફથી.
બહાનું(ફા)ઢોંગ, ધતુંગ.
મેંઢું=ઘેંટુ.
ધમકી=ધુરકી, બીવડાવવું તે.
બોટેલું=મોં ઘાલેલું.
પતરાજી=શેખી.
દાવ (હિ) લાગ.
મુરબ્બી (આ) મેહેરબાન.
નિરપરાધી (સં) તકસીર વિનાનું, બે ગુના
ખોટ=તોટો, તંગાસ.

પાઠ ૪૪ મો.

તિરકસ=આડ કતરી લીટી, (આવી /)
વર્તુળ (સં) કુંડાળું, ગોળ ચક્ર.
લંબ (સં) બે ગમ સમકોણ આણનારી લીટી.
પરિધ (સં) ઘેર.
કાટ ખૂણો=લંબ લીટીથી થયલો ખુણો.
વ્યાસ (સં) મધ્ય રેષા.
સમાંતર (સં) સરખું અંતર; (સમ-અંતર.)
અંડાકૃતિ (સં) ઈંડાના જેવો આકાર.
સપાટ=પાધરી,સીધી.
આકૃતિ (સં) આકાર.
ચોરસ (સં) ચોખંડી.
લંબ ચોરસ (સં) સમાંતર બાજુ ચોખૂણ.
સમાંતર બાજુ ચોખૂણ==સામ સામેની બાજુ સરખે અંતરે હોય એવી ચોરસ આકૃતિ.
ત્રિકોણ (સં)ત્રણ ખુણાની આકૃતિ.
અર્ધ વર્તુળ (સં) અડધું ગોળાકાર.
લંબવર્તુળ (સં) ઈંડાના જેવો આકાર.

પાઠ ૪૫ મો.

અવગુણ (સં) સારાના

બદલામાં નહાર કરવું તે, ગેરફાયદો.
ગુલતાન (ફા) મચ્યાં રેહેવું, ચકચૂર થવું.
નરેશ (સં) રાજા, માણસનો જે ધણી તે (નર-ઇશ).
ભૂતળ (સં) પૃથ્વીનું તળીઊં.
જામ (સં) રાજા, પ્યાલું, ત્રણ કલાક.
ખાટવું=કમાવું, લાભવું.
લાણુ=નફો, આબરૂ.
ખાનપાન=ખાવું ને પીવું.
ગાનતાન=ગાવું ને તાલ લેવો.
નાદાન (ફા) કમ સમજનો, છોકરવાદ.
વેષ(સં) રૂપ, ઘાટ; ઢોંગ.
બેશ (અં) સારા.
શિર (સં) માથું.
કેશ (સં) બાલ, વાળ.
લવલેશ (સં) જરા, થોડું.

નભે=ટકે, નીભે.
સમાજ (સં) સભા.
પતરાજ=શેખી.
દગલબાજ (ફા) દગાખોર.
તાજ (આ) મુગટ.
હાટ=બજાર, દુકાન.
ધન માટે=પૈસાને સારૂ.
ડાટ=જૂલમ, ગજબ.
ધનસાટ=પૈસાને બદલે.
શાણપણું=ડાહાપણ.
અજાણ (સં) અજાણ્યો.
પ્રમાણ (સં) માન, ગણ
માણસપણું=સાલસાઇ, માણસાઊપણું.
હાણુ=નુકસાન.
રળિઆત=ખુશ.
ઠગ=ઠગારો, ધૂતારો.
હામ=હિમ્મત.
સુકીર્ત્તિ (સં) સારી કીર્ત્તિ, સારા વખાણ.
પંકાય=નામીચો ગણાય.
દરિદ્રી (સં) કંગાળ.
ખાર=અદાવત.

જાર (સં) વ્યભિચાર.
અવતાર (સં) જન્મ.
બાળજે=કાઢી નાંખજે.
જાળવજે=સાચવી રાખજે.
જંજાળ (સં) ખટપટ, ઘર કે ધંધા સબંધી ગુચવાડો.
પાળક (સં) પાળનાર.
દીનદયાળ (સં) ગરીબ પર દયા લાવનારો તે, ઈશ્વર.
પ્રબળ (સં) જોરાવર.
બુદ્ધિબળ (સં) અક્કલનું જોર.
અકળ=કળાય નહીં તે.
ભૂતળ દત્ત (સં) જમીનનું તળીઊં.
ચપળ(સં) હોંશિઆર, ચાલાક.
સકળ(સં) આખું, સંપુરણ.
અચળ(સં) ખસે નહીં એવું, હમેશાં કાયમ.

(કવિતાની સમજુતી). (૫).

ખાવા પીવાનુંજ જેને ભાન, ને ગાન તાનમાં જે મચ્યો રેહેતો હોય, અને પોતાનામાં જ્ઞાન નહિ હોય, તે છતાં કેહે કે હું વિદ્વાન છું એવાને નાદાન સમજવો. (૧). માથાના બાલ સારા ચોળી હોળીને

જેણે રાજાનો વેષ ધર્યો, પણ જો મૂલક જરાએ તાબે નહીં હોય તો, એ વેષ હમેશાં નીભતો નથી. (૨). જે માણુસ રાજ સભામાં જઇને આજે ને આજે હું આબરૂ મેળવું એવું ઇચ્છે, પછી તે પતરાજથી કામ કરે, તો માથાનો મૂગટ દગાખોર કહેવાય—એટલે (તે દગાખોરનો ઉપરી છે એવું સમજાય). (૩). વાટમાં જઇને દુકાન માંડે, ને ધન મેળવવાને વાસ્તે ધાટ ધડે, પછી જૂઠે કાટલે નફા મેળવવા જાય તો, ધનને સાટે જુલમ થાય (એટલે પકડાય તો શિક્ષા થાય). (૪). જે માણુસ મનમાં શાણપણું નહીં આણુશે તેને અજાણ્યો સમજવો, નેં, જે માણુસાઉપણું નહીં રાખશે તેને નફાનું નુકસાન સમજવું. (૫). ન્યાત જાતમાંના કોઇનું માઠું કરવામાં જે રાત દાહાડો ખુશી હોય, તે માબાપની ભાત ભાતની સારી વાત (શીખામણુ) માને નહીં. (૬). ગામે ગામ ઠગબાજીનાકામથી, બધે ઠગનું નામ ફેલાઈ જાય, એવી રીતે મૂરખનો રાજા હિમ્મતથી પૈસા મેળવે. (૭) સારી આબરૂ મેળવી હોય તે જતી રહે, ને કેફ કરી મનમાં મગ્ન થાય, તે ઠગ કેફ કરે ને બીજાને કરાવે તે વખત તો માન મેળવે પણ અંતે દરિદ્રી થાય. (૮). ઘણી અદેખાઇ કરનારો સખસ, અને વ્યભિચારનો સરદાર એબંનો અવતાર લઇને પાપનો ભાર ભરે. (પૃથ્વી ઉપર નકામો બો જો થઈ પડે) તો તેમાં સાર કાહાડે નહીં. (૯) હે બાળક તું ખરાબ ગુણુને બાળી નાંખજે ને આ દુનિઆની જંજાળથી સંભાળ રાખજે, તો ગરીબ પર દયા લાવનારો તારૂં રક્ષણુ કરનાર જે ઇશ્વર, તે તારો મરણુનો ભે મટાડશે. (૧૦). બળવાન બુદ્ધિનું જોર, ને કળાય નહીં એવું શરીર, અને પાણી ફળ જે પૃથ્વી ઉપરછે, તે બધું **દલપતરામ** કહે છેકે વાદળના દળ જેવું નાશવંતછે, પણ હમેશાં કાયમ રેહે એવું નથી. (૧૧).

પાઠ ૪૬ મો.

આનેટ (અં) એક જાતનો પથ્થર.

પાવાગઢ, આબુગઢ, ગીરનાર } ગૂજરાતમાં પર્વતો છે.

ઓપ=ચળકાટ, નુર.

બળતણ=બાળવાનાલાકડા, હીંઢણાં,

સંધું=બધું, સઘળું.

ઇમારતો (આ) ઉંચી બાંધણીના ઘરો, મોટી હવેલીઓ.

વાવરેછે=વાપરેછે.

કુંડ(સં) છોથી બાંધેલો ગોળ વેહેતો ઝરો.

પાઠ ૪૭ મો.

ગ્રેટબ્રિટન (અં) અંગ્રેજ લોકોનો દેશ, (ઇંગ્લંડ, સ્કોટલંડ,ને વેલ્સ મળી થયેલો).

આસમાની (ફા) ભૂરો, વાદળી.

છરા==નાની નાની ગોળીઓ.

સોમલખાર(આ) એક જાતનો ઝેરી ખાર.

મેળવણી=ભેગ.

ચાળણી=ચાણુણી.

વાવર=ખપ.

વિલાયતી=વિલાયતમાં બનતા (અંગ્રેજી).

પાઠ ૪૮ મો.

દેશી (સં) વતની, પોતાના દેશના.

સેહેનશાહ (ફા) મોટા પાદશાહ.

બજાવવાનો (ફા) અમલમાં લાવવાનો.

અખત્યાર (આ) અધિકાર, સત્તા

ધોરણ (સં) રસ્તો,રીત,

કારભારીઓ (ફા) કરતા હરતા, મુખી.

છક=અજબ, દીગ.

કીચડ=કાદવ.

ઢેંકટ=એક જાતનાં પક્ષી.

ડૂબકી=બૂડકી.

મછવો=નાનો હોડી.

પાઠ ૪૯મો

કવચિતજ (સં) કોઈ વખત, જવલે.

બંડી (હિં) બદન.

ઘાઘરા=ચણીઆ જેવું ઘેર વાળું ઝૂલતું સીવેલું લૂગડું.

તાલેવર (ફા) પૈસાદાર.

ભૂષણ (સ) શણગાર.

કસ કસાવીને==તાણી કકડીને, ખેંચીને.

વચલે વાંધેના=સાધારણ પંકિતના.

નિયમ (સં) ધારો.

થાણાં=ચોકી, પેહેરો.

વાપર =ખપ, વાવર.

અમલદાર (આ. ફા) હુકુમત કરનારા.

સલામતી (આ) મુબારકબાદી.

વાદળી=ભુરો, ઘેરો.

સુશોભિત (સં) સારાદેખાવના, શોભિતાં.

ગાજ (અં) એક જાતનું રેશમી લૂગડું.

બાકોરાં=કાંણા, બાકાં.

પાઠ ૫૦ મો.

મૂર્ત્તિપૂજક (સં) મૂર્ત્તિપૂજનારા.

પરદેશી (સં) પારકા દેશના, પર મુલકના.

પરવાનગી (ફા) રજા.

ધુમાડીઆં = ધુમાડો જવાનો રસ્તો કાઢાઉલો તે.

ફૂડ કપટ=દગો ફટકો.
ચમર=વાળની પીંછી.
નોબત (આ) નગારાં, ઢોલ.
નિશાન (ફા) વાવટો, ઝુન્ડો.
નેહેરો=નીકો, નેળ.
હોહો=પોકાર, સોર.
સમી=મટી, હોલવાઇ.
ચાંદી=ચોખ્ખું રૂપું.
સ્વારી(ફા)હુમલો, ચડાઇ.
બૌદ્ધ (સં) એક જાતનો ધર્મ, (વિષ્ણુનોનવમો અવતાર.)
મત(સં) ધર્મ, વિચાર.

પાઠ ૫૧ મો.

મનોરંજક (સ) મનને ખુશ કરે એવું.
ચમત્કારી (સં) નવાઇ જેવી.
સુક્ષ્મદર્શકયંત્ર(સં)ઝીણીચીજ મોટી દેખાય-એવો કાચનો સંચો.
સુંવાળાં=નરમ, લીસા.
નાની શેક=નાની સરખી.
ચુસી=સોષી.
કરમોડાય=નરમ થાય, પોચો પડે.
પીઢ=પીઢીઉં. ભારોટીઓ.
દુર્ગંધ(સં)ખરાબવાસ.
સ્થિતિ (સં) હાલત.

પાઠ ૫૨ મો.

ધનવંત (સં) પૈસાદાર.
ધર્મ (સં) કામ, ફરજ.
નિર્જળ(સં) પાણી વગરના, (નિર=જળ.)
નવાણુ=પાણી રાખવાની જગા તે કૂવાવાવ વગેરે.
ધીંગી=મોટી,મજબુત.
ઔષધ (સં) દવા, ઓસડ.
કાવ્ય (સં) કવિતા.
ગળાવો=સાફ કરવો.
સદ્ય((સં)તુરત, જલદી.
ધર્મશાળા (સં) પરદેશીઓને વગર ભાડે ઉતરવાનો મૂકામ,
નિવારો=મટાડો, સમાવો, દુર કરો.
આદરવી= સ્થાપવી, રચવી.
ઔષધશાળા (સં) દરદીઓને ઓસડ મળવાનું ઠેકાણું, દવાખાનું.
દુખાળા(સં)દર્દી. દુખી.
રોગી=દર્દી, રોગવાળા.
ભિખારી (સં) ભીખમાંગનારા.
ગળેલ=ગળાઇ ગયલા, હાડકા નીકળેલા.
જળેલ (હિં) દાઝેલા.
ઉધારો=કાહાડો, ખાતે લખો, એકઠી કરો.
સુખસાજ.(સં) સુખનો સામાન.
સસ્તો=સોંઘો.
નકારો=નહારો.
જમાવો=કાહાડો, જારી કરો, એકઠી કરો.
કળા(સં)યુક્તિ, તદબીર.
પરલોક=પારકા દેશના લોકો.
હોંસ=ઉમંગ, ઇચ્છા.
ધીર (સં) ધીરજ.
જુગોજુગ(સં)હમેશ સુધી, ભવોભવ.
જોગ(સં)વખત, દાવ.
લાવો=ઓરીઓ.

(કવિતાની સમજુતી). (૬).

પાણી વિનાના **ગામ** જ્યાં કે પાણી જોઇએ તેવાં ઠેકાણાં. કૂવા વાવ, નદી, તળાવ વગેરેને ગળાવો, તે બધાં જૂનાં હોય તેને શોધીને તુરત સુધારો, એ ધનના ધણી એટલે (મોટા પૈસાવાળાઓ) તમારો ધર્મ છે. (૧). મોટી ધર્મશાળાઓ બંધાવો, કે જ્યાં બિચારા ગરીબ લોકોને ઉતરવાને જગો ન હોય તે આવીને ઉતારો કરે, તેવા માણસના શરીરના દુઃખ તમે મટાડો, એ મોટા લોકો તમારા ધર્મ છે. (૨). એક લાંબી પોહોળી મોટી નિશાળ બંધાવો, ને નાના બચ્ચાંને ભલી રીતે ભણાવો; કે જેથી આખી ઉમ્મર સુધીનો તમારો ઉપકાર થાય, એ મોટા લોકો તમારો ધર્મ છે. (૩). એક મોટું દવાખાનું કહડાવો, કે જેથી કરી બિચારા દરદીઓનું દુઃખ દુર થાય; રોગી બચ્ચું હોય તેને આરામ મળે, એ મોટા૦ (૪). ભીખારીને જોઇને દયા લાવી બોલો, ને તેને ખાવાનું આપી ભીખારીને ભીખારી ન રાખો; પણ જેથી હજારો ઉદ્યોગનો ઉઠાવ થાય એવાં કામ કરો, એ મોટા૦ (૫). જેના શરીર ગળાઇને બળી ગયલાં એવા અપંગ આંધળા જેનાથી ધીરજથી ધંધો ધારી થઈ શકે નહીં, એવા માણસના પોષણને વાસ્તે પુંજીઘરમાંથી કાહાડો, એ મોટા૦ (૬). સંપ કરી હરેક ધારાને સુધારીને બધો સુખનો સામાન લોકોને વાસ્તે સસ્તો કરો; રોજ તમારા મનમાં કંઇ પણ નઠારા વિચાર લાવો નહીં, એ મોટા૦ (૭). પારકે દેશ જઇને ત્યાં દુકાન કાહાડીને જમાવો, ને પારકા લોકની હજારો યુક્તિ શીખી લાવો; મનમાં ઉમંગ રાખો ને હિમ્મત મૂકી ના દેઓ, એ મોટા૦ (૮). કવિતાની યોજના (કવિતા બનાવવાનું કામ) કવિ પાસે કરાવો, ને સદાકાળ ધીરજવાન છો એવું તમે નામ કેહેવડાવો; અરે માણુસ ફરીને આવો વખત તમને મળવાનો નથી. માટે **દલપતરામ**

કવિ કેહેછે કે તમે સારો લાવો લઇ લો (એટલે એ પરોપકારનાં કામ કરી લો,) નહીં તો મૂઆ પછી બધું ઠેકાણે રહી જશે. (૯).

પાઠ ૫૩ મો.

દુવાઇ (હિં) આણ, દુઆ.
સમાધાન (સં) હર કંઇ કામનો નીવેડો. ગડબડાટ મટી જવી તે.
સલૂક (આ) મરજાદા, અદબ.
ભાઇબંધ=દોસ્તદાર.
પડતી દશા = નબળો દહાડો.
તોબા=કાયર.
સહિત (સં) સાથે.
છેવટ=છેલ્લે, આખરે.
દુકાળ (સં) અનાજ પાણી નહીં મળે એવો વખત,નઠારો વખત.
આફત (આ) દુઃખ.
બરતરફ (ફા) નોકરીથી રજા આપવી તે.

પાઠ ૫૪ મો.

સળો=તૂટ, ફુટ.
વિશ્વાસ (સં) ભરોસો.
દોસ્તી (ફા) ભાઈ બંધાઇ, મિત્રાઈ.
વજીરાત (આ) પ્રધાનપણું, દીવાનપણું.
મૂળ પુરૂષ (સં) પેહેલો સખસ.
કોલ કરાર (આ) વચન સાથે કરેલો બંદોબસ્ત.
ખંડણી=કર, ચોથ.
વળ્યું=ફાવ્યું, ચાલ્યું.

પાઠ ૫૫ મો.

હુંપદ=ગર્વ, અહંકાર.
મર્દાની (ફા) મરદના.
મિત્ર ભાવે (સં) દોસ્તીની રાહે.
ડોલ=ભપકો, ચેહેરો.
યુક્તિ (સં) તદબીર.
મિજાજ (આ) સ્વભાવ.
સ્વાર્થ (સં) મતલબ, ગરજ.
દગાબાજી (ફા) દગોફટકો.
સૂક્ષ્મ (સં) ઝીણી.
હિંમતવાન (આ) બાહાદુર, છાતીવાળા.
દંડ કુસ્તી (સં) ભોંયપર પડી કસરતથી શરીર વાળવું તે.
શોભાયમાન (સં) રૂપાળો, શોભિતો.
પ્રમાણિક (સં) સાચો.
ઉદાર(સં)મોટા મનનો, દાતાર, સખી.
ઉતાવળીઆપણું=હર કંઇ કામમાં દોડાદોડ અથવા તાકીદ કરવી તે.
દારૂડીઓ = દારૂપીનાર, છાકટો.
મરણતોલ (સં) મરવા જેવો.
પક્ષાઇ=ખંધાઇ.
છળ (સં) દગો, કપટ.
પરાજય (સં) હાર.

પાઠ ૫૬ મો.

મુકાબલો (આ) બે ચીજ સાથે સરખાવવી તે, મેળાપ.
ઘસારો=ઘસાવડો, હુમલો.
ટોટો=ફટાકો.
સ્તુતિ (સં) પ્રાર્થના, વખાણ, કાલાવાલા.
હોદો=અંબારી.

તીર (ફા) બાણ.
શાહુડી = સીસોળીઆના પીછાનું જાનવર.
માલિક (આ) ધણી.
બેડીઓ (હિં) કેદીના હાથ પગમાં જડવાનાં કડાં તથા સાંકળ.
આબાદ (ફા) ફળદ્રુપ, સુખી.
ઠાઠ=દોર, દબદબો.
ભારે=દબદબા ભરેલો.
નવેસર=ફરીથી.
મસ્જિદ (આ) મસીદ.
રોજો (ફા) કબર પર બાંધેલો ઘુમટ.
તાજ મેહેલ (ફા. આ) રાજ ગાદીનો મ્હેલ.

પાઠ ૫૭ મો.

અસર=ફળ, પરિણામ.
સફર (આ) વાહાણમાં બેસી જળમાર્ગે મુસાફરી કરવી તે.
રાચરચીલું=ઘર શણગારને શોભતો સામાન.
કારીગર (ફા) કીસબી, હુન્નરનો જાણનાર.
ઇત્યાદિ (સં) એ શિવાય, એ વગેરે
સરજ્યાં=પેદા કીધાં.
સરજનાર=પેદાકરનાર.

પાઠ ૫૮ મો.

ઇશ્વર પ્રાર્થના (સં) પરમેશ્વરની સ્તુતિ,સ્મરણ.
ભૂમી (સં) જમીન.
તીક્ષણ (સં) બારીક.
ભાણુ (સં) સૂરજ.
ગુપ્ત (સં) છાનું.
નેણુ (સં) આંખ.
ગિરિ (સં) પર્વત.
વંદું (સં) નમસ્કાર કરૂં
અવિનાશ (સં) જેનો નાશ નથી તે, પરમેશ્વર, (અ-વિનાશ).
ગ્રહ (સં) સૂર્યની આસપાસ ફરતા તેજસ્વી તારા.
ૠતુ=રત, મોસમ.
ભગવંત (સં) ભગવાન, ઇશ્વર.
પરઉપકાર (સં) પારકા ઉપર ઉપકાર.
અનંત (સં) જેનો છેડો નહીં તે, (અન--અંત.)
પરમેશ (સં) મોટા ઈશ્વર, (પરમ--ઇશ).
સદગુણ (સં) સારાગુણ
કરવ=કર.
ઉદ્દેશ (સં) મનની ધારણા, મન કામના.
અપરાધી (સં) ગુનેગાર.
નિર્લજ (સં) બેશરમાં.
કરગરી=કાલાવાલા કરી.
સત નામ=સાચા નામે, સાચા ભાવથી.
હરી(સં) ઇશ્વર, પ્રભુ.
ગુફા(સં) બખોલ, પાહાડનું પોલાણ.
નિહાળતો=જોતો.
વેણ=શબ્દ, સુકન.
કરડાં=આકરાં.
ઇનસાફ (સં) ફેંસલો.
બેશરમાં=શરમ વગરના, નફફટ, નિર્લજ.
ઠરાવ(હિ) નિશ્ચય.
બનાવ=બીનાં, હકીકત, હેવાલ.

(કવિતાની સમજુતી).(૭).

જે **ઇશ્વરની** લીલાથી પૃથ્વી, પાણી, પર્વત, અને આકાશ એ સ-

ઘણું બન્યું તે જે (નાશવંત નથી.) એવા ઇશ્વરના જશને હું ઘણો નમસ્કાર કરૂં છું. (૧). ચંદ્ર, સૂરજ અને તેની આસપાસ ફરતા નાના તારાની ગતિ; અને રાત દિવસ ને ૠતુ તથા ધાતુ ઝાડ ને જાનવરો. એ સઘળા ને ઓ ઇશ્વર તારોજ આધાર છે. (૨). અરે પ્રભુ તેં આ દુનિઆમાં કેવી કેવી તજવીજો કીધી છે; તારા પરમાર્થે કામની ચતુરાઇમાં અને તારા ડહાપણમાં કશી વાતનો પાર નથી, એટલે તે બેહદ છે. (૩). તારી નીતિના રાજમાં હે મોટા ઇશ્વર તું મારૂં રક્ષણ કર, અને હું નિત્ય સદાચરણથી ચાલું એવી મારા મનની ધારણા છે તે તું પાર પાડ. (૪). હું ઘણો પાપી જીવડો છું, ને અઘટિત કામ હું કરૂં છું; તે બધાથી હું સાચે ભાવે તારી ખરી સ્તૂતિ કરીને કહું છું કે તું મને બચાવી લે. (૫).

હે પ્રભુ ! તેં સઘળી શક્તિ ધરેલી છે. છેક ખૂણામાં વાત બને કે દિલરૂપી ગુફામાં (એટલે મનમાં) હોય તોપણ તું ઝીણી આંખથી જુએછે. (૬). જેને હું છાનું જાણું તેનો તું અજાણ નથી; મારા છૂપા કામ તું ધારી ધારીને જુએછે:—એવો તું જોરાવર જગતનો સૂરજ (ઇશ્વર) છે. (૭). જે જે અહિયાં હું પાપ કરૂં છઉં ને નઠારા શબ્દ ઓચરૂં છઉં; તે બધાને તું નોંધી રાખીને તેને વાસ્તે મારા તરફ કરડી નજર કરેછે. (૮). જે મેં અહિયાં પુન્ય પાપનો જમે ઉધારો કર્યો છે; તે બધું (એટલે પુન્ય જમે થયું ને પાપ ઊધર્યું) તે મુઆ પછી તારે ત્યાં ઇનસાફમાં વંચાયછે (૯). હે મોટા બાપ જગતના ધણી), એ મારા નિર્લજ કામ વિષે તું માફ કર; હું શું મોઢું લઇને ઓ સારા નામ વાળા પ્રભુ તારા પગ પાસે આવું ! (૧૦). તે માટે હવે હું કદી પાપ કરૂં નહીં એવો હું પૂરો નિશ્ચય કરૂં છું; કેમકે અહિયાં છાનો બનાવ જે કંઇ બનેછે તેની પ્રભુ તને પળ પળની ખબર છે. (૧૧).

પાઠ ૫૯ મો.

પરાળ=ભાતનું ઘાસ.
જુગ્તી (સં) હીકમત.
લાટ=લોઢાના દાંતાવાળું દાબવાનું ફરતું ચક્કર.
ચૂરે ચૂરા=ભૂકે ભૂકા.
નીતરી=વહી.
થોકડો=ચોડા, થોક.
સકંજો (ફા) સંચો.
બ્લાટિંગ (આ) શાહી ચૂસી લેનારા. કાગળ
ધા=ધાયો, દસ્તો.
રીમ (અં) વીસ ધાયાના કાગળનો થોકડો.

પાઠ ૬૦ મો.

પેનસિલ (અં) સુખડ-પેન.
નવાઇ=અચરતી.
ચીકણા=ઝટ ભાંગે નહીં તેવા, ચીકવાળા.
પ્લંબેગો (અં) એક જાતના કોયલા તથા લોઢાનો થયલો પદાર્થ.
લૂગદીઓ=લોંદીઓ, ગોળીઓ.
માંજીને=અજવાળીને.

પાઠ ૬૧ મો.

ગજવેલ=ખરું લોઢું.
ધરી=આંક.
સીડર (અં) એક જાતનું લાકડું.
સુગંધી (સં) ખુશબો.
કરવત (સં) બે જણા સામ સામા વેહેરે એવી આરી.
ખોભણ=ચીરો, ખાંચ.
ચોખંડી=ચોરસ.
સૂતર=સેહેલું, સુગમ.
વીગતવાર==વીગતની સાથે, તપસીલથી.

પાઠ ૬૨ મો.

કાસળ==નખોદ, સત્યાનાસ.
અરસો (આ) વખત.
નિરાંત (સં) ચેન, સુખ.
વિખેરી=પાછી હઠાવી.
ઉગમણી=પૂર્વ તરફની.
સરહદ (આ.ફા) સીમા.
તાલુકદાર (ફા) પ્રગણાનો ધણી; માહાલનો રાખનાર.
મારા=-કસાઇ, મારીનાંખનારા.
ચડતી દશા=આબાદી.
સંદેહ (સં) વેહેમ, શક.
સડયાં=કોહ્યાં, સળ્યા.

પાઠ ૬૩ મો.

નીચાણ=નીચલું પાસુ
અભિમાની (સં) અહંકારી, મગરૂબ
ચંચળ (સં) હોંશિયાર.
ચતુર (સં) ડાહ્યો.
કારભાર (ફા) મોટું કામ-કાજ.
ચોકસી (હિં) તપાસ.
વનરાજ (સં) વનનો રાજા.
લૂટફાટ=જોરજુલમથી લૂટી લેવું તે.
ઘાટ=પર્વત આગળના.

પાઠ ૬૪ મો.

છળભેદ (સં) પરપંચ, દગો ફટકો, કુડકપટ.
શરણે=આસરે.
કહેણ==તેડું, કાહાવી મોકલવું તે.
પોલાદ=ખરું લોઢું.
ખજર(ફા) કટાર ,કટારી
જખમી(ફા) ઘાયલ, શરીરના હર કંઇ ભાગપર હથિયાર વતી-ઝટકો લાગેલો તે.
ફૂટ=તૂટ, બેદિલી.
કોઠી==લાતી, વખાર, (પર રાજમાં વેપાર

સારૂ મળેલી જગ્યા.)
બચાવ=સંભાળ.
સિક્કા (ફા) ધાતુપર સરકારી ચલણુની છાપ પાડેલી, મોહોરો.

પાઠ ૬૫ મો.

શિષ્ય (સં) ચેલો, શાગીત.
દ્વાર (સં) બારણું.
તસ્કર (સં) ચોર.
વણિક (સં) વાણિયો.
પુરી (સં) નગરી, શેહેર.
અંધેરી=અંધેર નગરી જ્યાં ઇનસાફનું બરાબર ઠેકાણું નહીં તે.
ગંડુ=ગાંડો.
ટકો=બે પૈસા, રૂપીઓ.
ખાજા=કાણાં કાણાં વાળી સફેત પુરી.
બુરી=ખરાબ, નઠારી.
ગુરૂ (સં) ધર્મોપદેશક, શિક્ષક.
ચેલો (હિં) શાગીત.
સુખડી=કોરી મીઠાઇ.
આટો=લોટ.
ખાટયો=જીત્યો, કમાયો.
શાહ (ફા) શાહુકાર.
ન્યાય (સં) ફેંસલો.
વાસો=પડાવ, મૂકામ.
બોધ (સં) ઉપદેશ.
ખાસો (આ) મજાનો.
યોગ્ય (સં) ઘટારત.
તાજા=માતા, જબરા.
સુણો=સાંભળો.
ખાતર=મોટું બાકું.
દબાયા=કચડાયા.
માત (સં) મા, માજી.
પ્રભાત (સં) વાહાણું, સવાર.
ફરિયાદ (ફા) અરજ, દાદ, રાવ.
શૂળી=ફાંસી.
દાદ (ફા) અરજ, ફરિયાદ.
ખૂન (ફા) હથિયારથી મારી નાંખવું તે.
ઠાર=ઠેકાણું, જગો.

(કવિતાની સમજુતી). (૮).

એક અંધેર **નગરી** હતી ત્યાંનો રાજા ગાંડો તેથી ત્યાં રાજનું બરાબર ઠેકાણું મળે નહીં; ત્યાં એક ટકાની શેર ભાજી અને ટકાના શેર ખાજા મળે એવી રીતે બધી ચીજ એકજ ભાવે વેચાતી, તેમાં સારી કે નઠારી હોય તે વિવેકથી વેચતા નહીં હતા. (૧). તે અંધેર નગરીમાં એક ગુરૂ અને તેનો ચેલો જઇ પહોંચ્યા, તેમાં પેહેલાં તો તે ગામમાં તે ચેલો ભીખ માંગવા ગયો, ત્યાં બજારમાંથી તેણે લોટ આપીને તેટલી મીઠાઇ લીધી, તે લઈ આવી ગુરૂને કેહેવા લાગ્યો કે હું તો આજ બહુ કમાઇ આવ્યો, એવો કે (આટો આપીને બરફી લાવ્યો. (૨). ત્યારે તે ગુરૂએ ચેલાને કહ્યું કે અહિયાં આપણે એક

રાત પણ રેહેવું નહી, કે જ્યાં બધી ચીજો એકજ ભાવે વેચાયછે; તો એ પ્રમાણે અહિયાં ચોરનો ને શાહુકારનો ઇનસાફ પણ એકજ હશે, અને ગુન્હાવાળાને ઘટતી શિક્ષા થતી નહીં હશે. (૩). આપણે એ શેહેરમાં એક રાત પણ રેહેવું નહીં. માટે ચાલો ચેલા તુરત આપણે બીજે ગામ જઇએ; ત્યારે ચેલો કેહે કે અહિયાં ખાવા પીવાનું પુષ્કળ મળેછે તે મુકીને હું તો કેથે આવવાનો નથી. (૪). ગુરૂએ તેને બહુએ ઉપદેશ કીધો, કે ભાઈ અહિયાં એક રાતની રાત પડી રેહેવું એ ઘટારત નથી; આખરે તે વાત ચેલાએ જયારે નહીંજ માની, ત્યારે ગુરૂજી તો એખલા તે નગરી છોડીને બીજે ગામ ગયા. (૫). પછી પેલા ચેલાજી તો ત્યાં ઘણા દહાડા રહ્યા, ને હરામનું ખાઈ પીને ખુબ મતબાલા બન્યા; પણ ત્યાં તેના પછી કેવા હાલ થયા. તે હું કહું તે તમે બધા ધ્યાન રાખીને સાંભળો. (૬).

એક વાર એક વાણિયાને ત્યાં ચાર ચોર ચોરી કરવા સારૂ ખાતર પાડવાને ગયા ત્યાં પરમેશ્વરના બનાવથી એવું બન્યું કે ખાતર પાડતાં ભીંત તૂટી પડી એટલે ચારે ચોર કચડાઇને મરી ગયા. (૭). ત્યારે તે ચોરની મા સવાર થઇ કે ઉપર કહેલા ગંડોલ રાજાને ત્યાં ફરિયાદ કરવા ગઇ, ત્યારે તે ડોસીની અરજ સાંભળી રાજાએ તે શેઠ (વાણિયાને) ફાંસી દેવાનો હુકમ કીધો. (૮). રાજાએ વાણિયાને કહ્યું તમે એવું ઘર કેમ બંધાવ્યું કે તે ઠેકાણે ખૂન થયા; તે એ કે કાલે રાતે ખાતર પાડતાં ચાર ચોર દબાઇને કચડાઈ મૂઆ. (૯).

પાઠ ૬૬ મો.

વાંક=તકસીર, ગુનો.
અપાર (સં) ઘણોજ, જેનો પાર નહીં.
ખોડ=ખામી, કસૂર.
ઉચ્ચાર(સં)વેણ, શબ્દ.
પખાલી ભીસ્તી.
લેશ (સં) જરા, થોડી.
પૂરપતિ (સં) શેહેરનો રાજા.
મુલ્લાં (ફા) હોરા લોકોનો ધર્મ ગુરૂ, (મુ-

સલમાનમાં એક (ધ-મની પદ્ધી છે).
અધિક (સં) ઘણું.
છાંડો=મૂકો, છોડો.
નિરધાર (સં) નક્કી.
ભૂપ (સ) રાજા.
જોગી (સં) સાધુ.
અદ્ભુત (સં) અજા-એબ.
અવસર (સં) વખત.
વેગે=ઝડપથી, ચાકીદે.
વિમાન (સં) સ્વર્ગની પાલખી, કૈલાસ વાહન.
પૂરણ(સં) બરાબર,પૂરે.
પ્રતાપ (સં) મેહેર, મેહેરબાની.
આંચ=એબ, કલંક.
ભણેલ=ભણેલા.
ભૂપતિ (સં) રાજા, પૃથ્વીનો ધણી.

(કવિતાની સમજુતી). (૯).

ત્યારે વાણિયાએ બચાવમાં **રાજાને** જવાબ દીધો કે એમાં કડીઆની તમામ કસૂર છે. આપ જો વાજબી વિચારીને જોશો તો એ કામમાં જરાએ મારી ચૂક નથી. (૧૦). ત્યારે કડીઆને ફાંસીનો હુકમ થયો ને વાણિયો તો બચી ગયો, ત્યારે કડીઆએ કહ્યું કે રાજાજી એ તો ગારો કરનારની ભૂલ થઇ છે. (૧૧). ત્યારે ગારો કરનારો બોલ્યો, કે પાણી વધારે પડયું તેથી ગારો ઢીલો થયો, તેથી એ ભૂલ તો પખાલીની છે એમાં મારો જરાએ વાંક નથી. (૧૨). ત્યારે શેહેરના રાજાએ પખાલીને કહ્યું કે જો તું ફાંસીએ જાય તો હવે પછી આ ગામમાં આવા ગુના થશે નહીં. (૧૩). ત્યારે પખાલીએ કહ્યું કે મુલ્લા રસ્તામાં નીકળ્યો તેની તરફ મેં જોયું તેથી પાણી વધારે પડી ગયું, માટે હે રાજાજી મારા ઉપરથી રીસ કહાડી નાંખો (મારો ગુનો માફ કરો.). (૧૪). ત્યારે મુલ્લાજીને મારવાને નક્કી ઠરાવ કીધો, ને શૂળી પાસે તુરત તે મુલ્લાને લઇ ગયા. (૧૫) તે શૂળીનું ફૂળ જાડું હતું ને મુલ્લાનું શરીર પાતળું (તેથી ફાંસીનો ગાળો ઢીલો પડે એટલે ભેરવેલું નીસરી જાય), એ વાત ચાકરે રાજાને જઇને કહી. (૧૬). ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે તમે વારે ઘડીએ આવીને પૂછયા શું કરોછો, જાઓ કોઇ જાડો હોય તેને શોધીને શૂળીએ ચડાવી દો. (૭). એટલે શોધતાં

શોધતાં એ જાડા ચેલાજી હાથમાં આવી ગયા, તે ઘણા દહાડાનો ખાઇ પીને શરીરે મતબાલો બન્યો હતો. (૧૮). તે ચેલો તો થોડા દહાડાની રજા રાજા પાસેથી માંગીને ગયો, ને ગુરૂ પાસે આવીને પસ્તાવા લાગ્યો, ત્યારે ગુરૂએ આવીને એક અજબ ઉપાયથી તેનો જીવ બચાવ્યો. (૧૯). તે ગુરૂએ શૂળી પાસે જઇને કહ્યું કે રાજા કાને સાંભળ, આ વખત જે કોઈ ફાંસીએ ચડે તેને તુરત વૈમાન મળે. (૨૦). ત્યારે ચેલો બોલ્યો કે હું ચડું ને ગુરૂ કેહે હું ચડું, (એમ પેલા મૂરખ રાજાને સમજાવવાને ખાલી રગઝક કરી), ત્યારે રાજા કેહે કે લાવને હુ ચડું કે જેથી મને અનંત સુખનું ઠેકાણું મળે. (૨૦). પછી પેલા ગુરૂ તથા ચેલાને તે નગરીથી પાંચ ગાઊ દૂર પહોંચાડયા, અને રાજા પોતાને નામોશી લગાડીને જાતે શૂળી ઉપર રહ્યો. (૨૨). માટે જુઓ કે જે દેશમાં રાજા ભણેલા નહીં હોય ત્યાં એવા ઇનસાફ થાય, તો પછી તે દેશમાં સુધારો થશે એવી આશા તે કેમ રખાય! (૨૩).

પાઠ ૬૭ મો.

બાપદાદા=ચરડાવરડા.
વધારો ઘટારો=ઓછું વધતું, કમી જાગતી.
સંપૂર્ણ(સં)સઘળુંપુરૂં.
શિળા છાપ (સં) પથરા છાપ, પીળા કાગળપર હાથે લખેલું પત્થર ઉપરથી છપાય છેતે.
ગ્રંથ (સં) ચોપડી.
લહીઓ=સારા અક્ષરનો લખનારો.
નકલ (આ) પ્રત.
યંત્રો (સં) સંચા.
ભીજવવાની= ભીનાવવાની.
વિભાગ (સં) વધારે ભાગ, ભાગમાંથી ભાગ કરેલા તે.
શોભિતાં (સ) સારાં.
વર્તમાનપત્ર (સં) નવા સમાચારનો છપેલો આખો કાગળ.

પાઠ ૬૮ મો.

આબરૂદાર (ફા) ઇજ્જતવાળો, પંકાયલો.
બગાડ = ખરાબી, નુકસાન.
ફિતુર (આ) ફિસાદ, હુલ્લડ.
ગરદન મારવો (ફા) જબરજસ્તીથી જીવ લેવો, દજેથી મારવો, ઠાર કરવો.
ગ્રંથકાર (સં) ચોપડી-

ઓ બનાવનાર.
વિરૂદ્ધ(સં)ઉલટું,સામું.
પ્રગટ (સં) જાહેર, ખુ-
લ્લું.
પાઠશાળા (સં) નિશા-
ળ, વિદ્યાશાળા.
વિદ્યાભ્યાસ (સં) વિ-
દ્યાનો અભ્યાસ—વ-
ધારો.
ઉપરી=ઉપલો અધિકા-
રી, પોતાથી ચહડતો,
વડો.
સનંદ (આ) પરવાનો,
પટો.
પુસ્તકશાળા (સં) ચો-
પડીઓનો ભંડાર
ભરેલો તે, કીતાબ-
ખાનું.
માજીસ્ટ્રેટ (અં) મોટા
દરજ્જાનો ફોજદારી
અમલદાર.
મકાન (આ) ઠેકાણું,
ઘર.
ઉઘરાણું=કંઇકામસારૂ.
બધાએ શક્તિ પ્રમા-
ણે પૈસા કહાડી એ-
કઠા કરવા તે.
ભંડાર (સં) ખજાનો.
વિષયો (સં) બાબતો.
વર્ણવ્યા (સં) બ્યાન
કર્યા, વિસ્તાર્યા.
નાટક (સં) નાચ, તમા-
સાનો ખેલ.

પાઠ ૬૯ મો.

દુરદશા (સં) ભુંડા હાલ.
કાંગારૂ (અં) એક જા-
તનું હસતું પક્ષી.
અણીદાર=અણીવાળું.
કંદમૂળ(સં)રતાળુ,શક-
રીઆ વગેરેનાં મૂળ.
બોજ=ભાર.
ઉચકાવે=ઉપડાવે.
કુકડો=મરઘો.
ઠેકડો=કૂદકારો.

પાઠ ૭૦ મો.

ખેદ (સં) શોક,દલગીરી.
પ્રતિષ્ઠા (સં) આબરૂ.
સાધુસંત (સં) વેરાગી.
સ્વતંત્રપણું (સં) આપ-
અખ્તિઆરી.
અભિમાન (સં) અહં-
કાર, મગરૂબી.
અપમાન(સં)ગેર આ-
બરૂ.
ફકીર (આ) સાંઇ.
એલચી (ફા) વકીલ, વ-
કીલના તરફથી મુ-
ખત્યાર.
ફુરસદ (આ) નવરાસ.
મતલબ (આ) હેતુ, વિ-
ચાર, સાર.
નીસરણી=સીડી.
ચોથ=ચોથા ભાગે,
ચોથાઇ.

પાઠ ૭૧ મો.

વિધવા(સં)રાંડેલી સ્ત્રી.
ઓઠવવું=ગોઠવવું,જુઠું
હડસેલવું.
દબાયા=હાર્યા, હઠ્યા.
અરજ (આ) વિનંતિ,
ફરિયાદ.
ઉકળ્યું=તપ્યું,ઉનુંથયું.
પરભારી=પારકી.
નિમક હલાલી (ફા)
કૃતજ્ઞતા, એક નિષ્ટા.
નોકરી (ફા) ચાકરી.

પાઠ ૭૨ મો.

રાજ્યાભિષેક (સં) રાજ્ય
કરવાની ક્રિયા, તે કં-
ઈ માથા ઉપર પા-
ણી રેડીને કરેછે.
તૂળા (સ) ત્રાજવા, કાં-
ટો, તોલ.
સલાહકાર (આ) મસ-
લતિઆ.

એશઆરામ(ફા) મોજ-શોખ.
આમદાની (ફ) ઉપજ.
સરપાવ (ફા) ઇનામ, ખુશીને બદલે કંઇ બક્ષિસ આપવું તે.
દાન (સં) ધર્મ, ખેરાત.
લૂટારા=ચાંચીઆ,જબર જસ્તીથી લૂટી લેનારા.
ટોળીઓ=મંડળીઓ.
હબશી=સીદી.
પરવારીને=નવરા થઇને.

પાઠ ૭૩ મો.

કાફર (આ) લુચ્ચા, મલેચ.
ભુલ=ગફલત, ચૂક.
ઘોડેસવાર=ઘોડા ઊપર સ્વાર થનારા.
ખંડણી=દર વર્ષનો કર.
ગબારૂં=મોટું બાકું.
સ્વાધીન (સં) હવાલે.
કાવતરાં=દગા ફટકા.
ખસતો=વેગળો.
ઓચિંતા==એકદમ, અજાણપણે.
ડામ=ધગ ધગતા લોઢાનો ઉનો ચબકો.

પાઠ ૭૪ મો.

સુકાળ(સં) છત, સોંઘવારી, સારો વખત.
ભાગવત(સં) હિંદુ શાસ્ત્રનું ધર્મ પુસ્તક.
પોથી=ચોપડી.
ભાગીઓ=પંત્યાળો.
ટકતાં=નીભતાં.
અવળાં=ઉંધાં.
ચડપચડપ=ઝડપઝડપ.
ચાલાકી (ફા) ઝડપ, હોંશિયારી.

પાઠ ૭૫ મો.

ખીલી==વાંસની ગોળ ઘડેલી સળી, ચૂંક.
સકંજો (ફા) સંચો.
પ્રતો (સં) નકલો.
સલ્લો=ચાળેલા ઝીણી છોનો ભીનો કોલ.
નમુનો (ફા) વાનગી, જોડો, (મુકાબલે બીજો).
સ્ટીરીઓટાઇપ (અં) એક વાર છાપીને પછી તેના ઉપર રસ રેડયાથી સાથે જોડાઇ ગયલા કાયમ હરસાનાં એકઠાં બીબાં.
હિકમત (આ) તદબીર.
પોતું=ભીનું ચીથરૂં.
ગમ=બાજુ, તરફ.

પાઠ ૭૬ મો.

પૃષ્ટ (સં) પાનું .
અનુક્રમ (સં) એક પછી એક આવે એવી જે ગોઠવાની રીત.
મહાવરો (આ) આબેપ, ટેવ.
ખબરદારી (ફા) હોંશિયારી.
ઓજાર (આ) હથિયાર.
લબડતા==લટકતા.
અમથાં=એખલા,ફકત.

પાઠ ૭૭ મો

ફળવંત(સં) ફળદ્રુપ;કસવાળો, આબાદ.
ખૂબસૂરત(ફા) રૂપાળા, શોભાવંતા.
સદતું=પાચન થતું.
મથક=મોટું ઠેકાણું.
સભ્ય (સં) સલુકાઇવાળા, વિવેકી.
પ્રમાણિક (સં) સાચા.
જહાજો(હિં) મોટા વાહાણો.
કાથો==નાળીએરની ચોટલીનાં રેસા.

કોપરેલ=કોપરાનું તેલ.
કાફી (અ) ખુંદ.
લીલા લેહેર=લીલું લીલું, ઠંડક ઠંડક.
જવાહિર (આ) હીરા, માણેક વગેરે.

પાઠ ૭૮ મો.

છૂટક=છૂટા છટા.
તળાસવું=ચાંપવુ, દાબવું.
લાછ (સં) લક્ષ્મી.
પામર (સં) ગરીબ.
વહાવું=છેતરાવું,ઠગાવું.
વામવું=દૂર કરવું, કાહાડી નાંખવું.
ભદ્રા (સં) રૂડું ચાહનારી સ્ત્રી, (ભદ્ર તે કલ્યાણ તે ઉપરથી ભદ્રા).
લક્ષ્મી(સં) પૈસો, દ્રવ્ય.
કર (સં) હાથ.
દીનપણ(સં) ગરીબાઇ.
દાસી (સં) ચાકરડી.
સતવિદ્યા (સં) સાચી વિદ્યા.
શિરોમણી (સં) સર્વથી મોટી, સર્વોપરી.
પ્રોઢા (સં) મોટા.
સહસા (સં) વગર વિચાર્યું, જોખમવાળું, જોસ્સાથી ઉતાવળું.
સતવાદી (સં) સાચો.
શરા (સં) બાહાદુર.
જશવંતા(સં)માનવંતા, પંકાતા, જશવાળા.
પાણિયા=પથ્થર.
કૃત (સં) કામ.
કટાવે=વઢાવે, લેવડાવે.
મરજાદ (સં) માન,આબરૂ,
કારજ (સં) કામ.
અચિંત=ઓચિંતું, એકાએક.
વિમાસવું=હાથ ઘસવા, પસ્તાવું, વીચારવું.
સાધુ(સં)વેરાગી, સંત.
પુન્ય(સં)ધર્મ, દાનનું આશિષ.
વ્યસની (સં) ખરાબ લતવાળો.
બીકણ=નરમ, પોચો.
તાતી=ઉગામેલી, ગરમ.
આથમણો=પશ્ચિમ તરફ.
ઘાવ (સં) ઘા, ઝટકા, જખમ.
દેહ (સં) કાયા, શરીર.
વાંઝીઓ=જેની સ્ત્રીને છોકરાં થાય નહીં તે સખસ.
પ્રગટે (સં.) જન્મે.
પૂત (સં) છોકરો.
રાંક (સં) ગરીબ.
ભદ્ર(સં) કલ્યાણ, રૂડું.
તક=વખત, સમય.
ફળે=પ્રસન્ન થાય.
બોલ=શબ્દ, વેણ.
સોતું=સાથે, શોભતું.
સુલતાન (આ) બાદશાહ.
તુલે (સં) બરાબર.
વેહેવાર=વકર, આંટ, શાખ.
દાવાદળ=ઘણું જ,અતુલ-

(કવિતાની સમજુતી). (૧૦).

વિદ્યાના મ્હોડા આગળ લક્ષ્મી હાથ જોડીને ઉભી રહેછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી આઘું ઓડીને ચાલી જાયછે; વિદ્યા આગળ

લક્ષ્મી પગ ચાંપીને તેને નમેછે; વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી કંગાળપણાથી દાશી થઇને રહેછે; સાચી વિદ્યા એ સર્વથી મોટી છે. સાચી વિદ્યા ત્યાં ધન ઘણું એ; **સામળ** કેહે સાચી વિદ્યા વિના બિચારા માણસોને મોટા પશુ જેવા જાણવા. (૧).

જે પુરૂષો વિચારવંત છે તેવગર વિચાર્યુ (એકદમ જોસ્સાથી ઉતાવળું) કામ કરતા નથી, અને એવું કામ જે નહીંજ કરે તે કોઇથી છેતરાતા નથી; જે પૂરા વિદ્વાન હોયછે તેજ એવું વગર વિચાર્યું કામ કરે નહીં, અને એવું કામ જે નહીં કરે તેજ સાચા શુરા નર હોયછે, જે વગર વિચાર્યુ કામ કરે નહીં તેને કીર્તિવંત જાણવો, ને જે એવું કામ કરેછે તેને વાસ્તે **સામળદાસ** કવિ એવું કહેછે કે તેને વિદ્વાન નહીં પણ પથ્થર માનવા. (૨).

વગર વિચાર્યુ કામ કરનાર કોઇ દહાડો માથું કપાવે; વગર વિચાર્યુ કામ કરનાર ઇજત આબરૂ ખોવડાવે; વગર વિચાર્યું કામ કરનાર પોતાનો જીવ ખુએ; વગર વિચાર્યુ કામ કરનાર કોઇ દહાડો પણ સુખે નહીં સૂએ; તેમ વગર વિચાર્યુ કામ કરનારને ઓચિંતું દુઃખ આવી પડે; ને એવું કામ કરવા થકી **સામળ** કેહે કોઈ દહાડો હાથ ઘસવા પડે. (૩).

પંડીતે પંડીત મળે તો તેઓને અરસ પરસ ઘણું સુખ થાય, વેરાગીને વેરાગી મળે તો તેઓનું એક બીજાનું ઘણું દુઃખ જાય; ચોખ્ખાની સાથે ચોખ્ખો મળે તો. મોટાં પુન્ય બરાબર ગણાય; તેમ સાચાની સાથે સાચો મળે તો મોટી આબરૂ પંકાય; જુઠા માણસને જુઠો મળે ને વ્યસનીને વ્યસની જડે, જેમાં જેવા ગુણ મળતા તેવા જગતમાં સહેજ તેના સ્વભાવથી આવી મળે. (૪).

ગરમ (ઉગામી) તરવાર બાંધ્યાથી બીકણ હોય તે સૌથી પહેલો નાસે; ઉગામી તરવાર બાંધ્યાથી સઘળા કરતાં પેહેલો રસ્તેથી તે ચાલ્યો

આવે; ઉગામી તરવાર બાંધીને તે પોતાનાજ વખાણ કરે; અને પૂર્વ તરફની બૂમ પડે તો પશ્ચિમ તરફ આવ્યો જાય (આગળ પડવું હોય તો પાછલા બારણાં લે); વળી વાંકી પાઘડીઓ માથે મેલે (વરણાગી બતાવે) ને સાવચેત થઇને પહેલાં ચહડી આવે; પણ **સામળ** કેહે જ્યારે મોટા ધા માથા પર પડે ત્યારે સૌથી પહેલોજ તે નાસી જાય. (૫).

જો કોઈ ગરીબ માણસ પણ તે જીવતો હોય તો કોઈ દહાડો તેને પૈસાનો લાભ થાય; દુઃખી કાયા અથવા કોઇ દુઃખીઆરો જીવ પણ જો તે સલામત હોય તો કોઈ દહાડો તેનું દુઃખ દૂર થાય; વાંઝીઓ પણ જો તે જીવતો હશે તો કોઇ દહાડો પણ તેની સ્ત્રીને છોકરો થશે; તેમ કોઇ ગરીબ માણસ પણ જીવતો હશે તો કોઇ દહાડો પણ તેને સારૂ ઘરબાર મળશે; જે નર જીવતો હશે તેને સ્ત્રી નહીં હોય તો કોઈ દહાડો પણ તે મળશે, પણ મૂઆ પછી મળવાવી નથી; માટે આ વખતમાં તમે બધી સંસારની વાત વીસારી દો; ને એકે ચિત્તે **પ્રભુનું** સ્મરણ કરો તો કોઇ દિવસ પણ **ઈશ્વર** તમને તેનુ ફળ આપશે. (૬).

વાણિયો જેનું નામ કે તે કદી પણ જૂઠું બોલે નહીં; વાણિયો જેનું નામ કે તે જરા પણ ઓછું તોળીને આપે નહીં; વાણિયો જેનું નામ કેજે પોતાનો બોલેલો બોલ પાળે; વાણિયો જેનું નામ કે તે વ્યાજ સાથે પૈસા આલે; વળી નામ વિવેકી વાણિયાનું કે જેની શાખ શાહુકારની બરાબર છે; પણ જો તેનો વેહેવાર તૂટયો તો પછી તેને ઘણું દુઃખ થાયછે; એટલે (તેને પૈસા પછી કોઇ ધીરતું નથી). (૭).

પાઠ ૭૯ મો.

પ્રકૃતિ (સં) તબીઅત, સ્વભાવ.

દ્વેષ ભાવ (સં) અદેખાઇ, કીનો.

મચાવીએ=ઉઠાવીએ.

ત્રાસ (સં) બીક, ધાક.

નાજુક (ફા) કોમળ, નરમ, કુમળી.

પાણી=વીત, કસ, દમ.
ખિદમતગાર(ફા.) ખિદમતમાં રહેનારા ચાકરો.
ઝૂલ (હિં) બળદ, ઘોડા વગેરે પર નાંખવાનું લટકતા છેડાવાળું લૂગડું.
કસાએલા=જોરાવર, કસ પામેલા.
ચાલાક (ફા.) હોંશિયાર, ચંચળ.
ગણતી=હિસાબ, લેખું.
કતલ (આ) હથિયારથી કાપીને મારવું તે.
મજબૂતી (આ) ટેકો, પુષ્ટી.

પાઠ ૮૦ મો.

છાવણી (હિં) લશ્કરનો મૂકામ.
હીણપત=નામોસી.
બાતમીદાર (સં) ખબર રાખનારા.
હાજી (આ) જાત્રાળુ, હજ કરનારા.
આદરસત્કાર (સં) આદર ભાવ, આવકાર.
ઘાટ=વેતરણ, તોડ.
તુકડીઓ (હિં) કટકા, ભાગ.
ધાસ્તી=બીક, ડર.
કાળાં=દગા ફટકાના.
ગતિ(સં) વલે, હાલ.
બાતમી(સં) ખબર.
ઇતબાર (આ) ભરોસો.
શોક (સં) દલગીરી.
ઇતિહાસકર્ત્તા(સં) આગળ બનેલા વર્તમાનોના લખનારા.

પાઠ ૮૧ મો.

નમસ્કાર (સં) વાંકા વળીને નમવું તે.
ઢબ (હિં) છટા, ઇબારત, રીત.
ખામી (ફા) ખોડ, કસૂર.
નિસાસો=નીસવાસ.
ચણીબોર=ઝીણાં ચણા જેવડાં બોર.
છીંડું=વાડ કે ખેતરમાં જવા આવવાનો રસ્તો, મોટું બાકું.
ચાંપતા=દાબતા, છુંદતાં.

પાઠ ૮૨ મો.

આચકો=હડસેલો, ધક્કો.
હાંઝાજ=હોસ, ગાતર.
ઇનિસાફી (આ) બરાબર તપાસી કામ કરનારો, વાજબીની રાહે ચાલનાર.
ઉપાડી = ઉંચકી, ઉગામી.
ઠોકયો=માર્યો, ઝીંકયો.
ઝપાટા=સપાટા, ફુન્ડા.

પાઠ ૮૩ મો.

અથ (સં) શરૂઆત.
ઇતિ (સં) છેવટ, છેડો.
યથાસ્થિત(સં)જેવું જોઇએ તેવું, બરાબર.
અંતઃકરણ (સં) હૈડું.
પરિણામ (સં) ફળ.
બેવડો=બે વારનો, બમણો.
વીતેલી=થયલી,બનેલી.
ટગમગ=ટગર ટગર, એકી નજરે.
સંઘરતો (સં) પાસે રાખતો, એકઠું કરતો.
સત્ય (સ) સાચું
આગ્રહ (સં) બળાત્કાર.
સાહે=મદદ.
મશ્કરી (ફા) મજાક.

પાઠ ૮૪ મો.

કાલુ માછલી=એ જોડા-યલી;સીપોના જોડકા, જેમાંથી મોતી નીકળેછે તે.
રસી (હિં) રસવાળું, પ્રવાહી.
પાલકો=કંઇ ઉંચી ઇમારત ઉપર ચહડવા સારૂ સાકટી પાટીઆં વગેરે દોરીથી બાંધવા તે.
લંગોટા=કચ્છો,કાછડો.
વસ્ત્ર (સં) કપડાં,લુગડાં.
સટકીઉં=ગાળો.
મિનિટ(અં) ૬૦ સેકંડ.
ચીમટો=ચીપીઓ.
ચુંટી=વીણી.
વડ=જાત, વાઘ.
ઝૂમખા=લૂમખા.
બટન (અં) બોરીઉં.

પાઠ ૮૫ મો.

શિલા (સં) પથ્થર.
શ્વાન (સં) કૂતરો.
પુંજ (સં) ઢગલો.
આભ=વાદળ, ગગન.
બંધ (સં) બાંધવાની દોરી.
રીઝે=ખુશી થાય.
ડસે=ડંશે, કરડે.
પુષ્પ (સં) ફુલ.
પાસ=અસર.
પૂર (સં) રેલ, પાણીનું આવવું, શેહેર.
થોભે=અટકે.
નીર (સં) પાણી.
ખાડ=ખાડો.
ખાળી=અટકાવી.
લઘુ (સં) નાનું, કુમળું.
છોટાપણે (હિં) બાળપણે, બચપણે.
ક્રિયા(સં)વિધી, જુગત.
મેળવો=મેળવો.
હેળવો=હળાવો.
પઢે (હિં) ભણે.
રચ્યા=બનાવ્યા.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૧).

મોટા **પથ્થર** અથવા પથ્થરની ગદા કૂતરાની પૂછડીની સાથે રાખીને, જૂઓ તેને હીકમતે બંધથી બાધી લીધી; પછી તેને સીધી કરી તો પણ વાંકીની વાંકીજ; માટે જે ટેવ પડી હોય તે મટાડી કેમ મટે! (૧). ઉંટના અરાડે અંગ (શરીરના ભાગો વાંકા વળેલા છે. હવે તે ઢાંકી રાખીએ તો કોહો ઢાંકયા કેમ રહે;) ભોંયના તળીઆ પર સૂએ તો તે આકાશતરફ નજર રાખે; માટે જે ટેવ પડી૦ (૨). જુઓ નાગની જાતની ટેવ જે છે તે કેવી છે, કે જો તે ખુશી હોય છે તો રમેછે ને ખીજવાય તો કરડેછે; હવે તેને ઘણી ખુશીથી ઘેર પાળી રાખીએ, તોપણ જે ટેવ પડી૦ (૩) ઘણા ફુલના ઢગલામાં હીંગ પેસે, તોપણ તે હીંગને ફુલનો પાસ (સુગંધની અસર) લાગતી

નથી; અને તેમ કરવાને કોઇ માળી માથું કુટીને મરી જાય તોપણ શું થયું! માટે જે ટેવ પડી૦ (૪). સાબુ ચોપડીને કોયલા જે કાળા છે તેને દુધમાં રાખીને ધૂઓ; તો કોઇ પણ દહાડો તેની કાળી જાત મટીને ઉજળી થવાની નથી; માટે જે ટેવ પડી૦ (૫). બોલો પાણી-નો પ્રવાહ જતો હોય તો તેને કોણ થોભાવી શકે? ને બોલો નેવનાં પાણી તે મોભે શી રીતે ચડે? એ પાણીને ખાડામાં કોઇ અટકાવી રાખશે તો રેહેશે? (નહીં); માટે જે ટેવ પડી૦ (૬). કુમળું ઝાડ આપણે જેમ વાળીએ તેમ તે વળે. તેમ તમે બચપણે જે ટેવ મૂ-કાય તે મૂકી દો; પછી નઠારી કે સારી, પાપી કે રેહેમ વાળી ગમે તેવી હોય. પણ જે ટેવ પડી૦ (૭). તમે બચપણમાં ક્રિયા કેળવો (કામ કેળવીને સારાં કામ કરો) ને તેમાં ગુણ મેળવો; ને તેમાં સારી નીતિ મેળવો ને તમારો જીવ હેળવો, આ પાઠ સારી રીતે જે ભણે તેને સારી ટેવ પડે, આ સારા છંદ **કવિ દલપતરામે** બનાવ્યા છે. (૮).

પાઠ ૮૬ મો.

રચના (સં) ગોઠવણ, બનાવટ, શોભા.
કપડાં(હિં) લૂગડાં.
ખાંપણ=ખોડ, ખામી, કસર.
ચીકન(ફા) રેસમનુંભરત
દરજી(ફા)મેરાઇ, સુઇ-
રોજી (ફા) રોજગાર.
રકમબંધ (આ) જથા-બંધ, સામટા.
કમાઇ(હિં) રળતર.
લાંબો=ઊંડો, મોટો.
રેલવે (અં) લોઢાનીસ-ડકનો બાંધેલો રસ્તો.
કમસમજ=એ સમજ, ઓછી અક્કલ.
હિસાબ (આ) ચોકસ ગણત્રી, લેખું.
આગ:બોટ (અં) વરાળ-ના જોરથી પાણીમાં ચાલતું મોટું વાહાણ.

પાઠ ૮૭ મો.

શાખા (સં) ફાંટો.
શિખર(સં) ટોચ.
બારેમાસ=આખુંવરસ.
જંગલી (ફા) બેવકુફ, બુદ્ધિ વગરના, મૂર્ખ
નિર્દય (સં) ઘાતકી, દયા વગરના.
વિસ્તાર (સં) વસ્તી પરિવાર, હેવાલ.

પાર=સામો કાંઠો, સામો કીનારો.
નેહેરો=નીકો.
દોટી=જાડું કપડું.
મલમલ=ઝીણું લુગડું.
ગળી=એક જાતનો કાળો રંગ.
સપેતો (ફા) ચાક.
ગુલામ (આ) વેચાણુ લીધેલો ચાકર.
રિવાજ (આ) ધારો.
સેહેતા=ખમતા.
ઉથલ પાથલ=ફેરફાર.

પાઠ ૮૮ મો.

કરમાઇ=ચીમળાઇ.
મૂળાડીઆં (સં) છેક ઝીણાં મૂળીઆં.
રેસા (ફા) દોરા.
શ્વાસ (સં) દમ, સાસ.
મોર=આંબાનાં ફુલ.

પાઠ ૮૯ મો.

તરેહવાર (આ) જાત જાતના. જુદા જુદા.
જાંબુઆ=જાંબુ જેવો
ખડબચડી=ખાડા ખબચાવાળી.
ઝરપે= વેહે, નીકળે.
સફેદ (ફા) ધોળું.
અર્ક (સ) ગરમીના જોરથી સંચાએવતી કહાડેલું પાણી જેવું તત્વ.

પાઠ ૯૦ મો.

નટ(સં) નજર બંધીનો ખેલ કરનારા, બાજીગર, વાદી.
આસન (સં) બેસણું, બેઠક, (શરીર વાળવાની ક્રિયા.)
નજરબંધી(ફા) નજર બાંધીને ખેલ કરવાની ક્રિયા.
ગારૂડી (સં) વાદી, બાજીગરો.
ખેલ(સં)તમાસો, રમત
આકાશચલ્લી=આકાશની ચલ્લી, મદારીઓ ઉંચે થાંભલાપર ચહડીને ચલ્લી જતા દેખાયછે એવો ખેલ, પગ કસરતનો તમાશો.
તમાશો (આ) ખેલ, રમત.
ભવાયા = ભવાઇનોખેલ કરનારા, ભાંડ લોકો.
ભવાઇ=ભવાયાનો ખેલ, ભવાયાનો તમાશો.
મોહનવેલ=મોહ પમાડે એવો વેલો.
ચાર=ચારો, ઘાસ.
બાજીગર (ફા) વાદી, ગારૂડી.
ઠગાઇ (હિં) ઠગબાજી.
નજર બંધી(ફા) દૃષ્ટીનો અટકાવ.
ચુકવી=ખસેડી, ભૂલવી.

પાઠ ૯૧ મો.

દીંગ=છક, અજબ.
દેરડી=નાનું દેરૂં.
ગોઠવણ=ગોઠવણી.
પ્રત્યેક (સં) દર એક.

પાઠ ૯૨ મો.

ઝુંડ(હિં)ટોળું, જથો.
મચે=મંડે, જારી રેહે.
ચહો=ચાહો.
શુદ્ધ (સં) બરાબર.
કૃપાળુ (સં) દયાળુ.
કયારો=તરૂ સારૂ ખોદેલો પાણી ભરાયલો ખાડો.
ચાવણું=ચવેણું.
દેવ (સં) ઇશ્વર, પ્રભુ.
પિતામાત (સં) માબાપ

પઢાવે(હિં)ભણાવે.
પશુ તુલ્ય (સં) પશુના જેવો.
પ્રમાણી (સં) કબૂલ.
વડું=મોટું.
ઠગાર=ઠગલોક.
જીભાળું=જીભવાળો.
મર્દ (ફા) પુરૂષ, નર.
કષ્ટ (સં) દુંખ.
ચૂરો=ભૂકો.
ધિક(સં) છીટ, ફીટકાર.
જન્મ=જીંદગાની, જીવતર.
કથી=કહી, વર્ણવી.
છોટો(હિં) નાનો, થોડો.
ઠરાવો=ઠેરાવો, કહાડો.
ઠામ ઠામે=દરેક જગોએ ઠેકાણે ઠેકાણે.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૨).

મોટા **બાગમાં** જેમ ઝાડની ઘટા થવાને, તેને મૂળમાંથીજ પાણી સીંચવાને જેમ મંડે, તેમ જો તમે સૌનો સારો હાલ થવાને ચાહતા હોય તો સુધારો થવાને સારી વિદ્યાનો વધારો કરો. (૧) દયાવંત થઈને બચ્ચાંને વાસ્તે નિશાળો કહડાવો, ને સઘળાના સુખના બી તમે રોપો (એટલે વિદ્યા ભણી તેઓ સુખ પામે); જેમ કે ચોપાસ ફરતી વાડ કરીને તેમાં ક્યારો કરે, તેમજ સુધારો થવાને૦ (૨). આપણને ઈશ્વર ચવેણું ચાવવાને દાંત આપ્યા, ને જુઓ કે માબાપ જેવાએ જ્ઞાન આપ્યું; તેમ જે આપણને ભણાવે તે આપણો ખરો પાળનારો છે; માટે સુધારો થવાને૦ (૩). જે માણસ ભણેલો નહીં હોય તેને પશુના જેવો સમજવો; જે ભણેલો હોયછે તેજ માણસમાં કબૂલ થાયછે; વિદ્યા શીખવવી એ મોટું પુન્યનું કામ છે એમ ધારો; માટે સુધારો થવાને૦ (૪), ખરેખાત વિદ્યાનો ભંડોલ કદી ઘટવાનો નથી; તેને ઠગ ઠગી કે લૂટારા લૂટી જવાના નથી; જુઓ કે જે વડે (વિદ્યાએ કરીને) હજારો જીવનું પોષણ થાયછે; માટે સુધારો થવાને૦ (૫). જે મૂર્ખ વિદ્યા વિનાનો હશે તે બીજાઓથી ઠગાશે; તેને દુઃખમાં ડૂબતો જોઇને તમે તેનો હાથ પકડો; ને તેને તમે પાર ઉતરીને ઉતારો, માટે સુધારો થવાને૦ (૬). જેમાણસ લખીને વાંચશે તેનેજ આંખવાળો એટલે દેખતો સમજવો (નહીં તો આંધળો જાણવો)

અને જે માણુસ ભણી જાણશે તેનેજ જીભવાળો સમજવો (નહીં તો મુંગો જાણવો); એવો સ્ત્રીને પુરૂષ બંનેને લગતો એજ ધારો છે, (એટલે બંનેને ભણવું જોઇએ); માટે સુધારો થવાને૦ (૭) જે માણુસ ભણેલો હોય તે દુઃખનો ચુરો કરી નાંખે (કોઈ દિવસે પણ તે દુઃખ કાપી શકે); જે ભણેલો નહિ હોય તે મનમાં ઘણોજ પસ્તાય છે) પછી તે એમ ધારેછે કે આ મારી જીંદગાનીને ધિઃક્કાર છે કે હું ભણ્યો નહીં; માટે સુધારો થવાને૦ (૮). તમે ખચિત્ત માનજો કે આ વાત ધ્યાન આપવા જોગ છે, એટલે એ વાત મોટી છે ; ને હું ખરૂં વિસ્તારીને કહુંછું કે એને નજીવી ગણશો નહીં; માટે બધે ઠામ ઠામ નિશાળો કહડાવો, એવુંજ મોહોડે **દલપતરામે** માંગ્યું છે.

પાઠ ૯૩ મો.

ધારણ કરવું (સં) લેવું, ધરવું, ચહડાવવું.
ગૌહત્યા (સં) ગાયને મારવી, ગાયની હત્યા કરવી. ગાય મારવાનું પાપ, (ગૌ-હત્યા.)
મહા યુદ્ધ(સં) ઘણી મુશકેલાઈથી.
વાદળી=ભુરા, અસ્માની.
દેવસ્થાન (સં) દેવનું ઠેકાણું, મંદીર.

પાઠ ૯૪ મો.

કૃતઘ્ની (સં) ગુણને બદલે અવગુણ કરનારો, નિમકહરામ.
આડા=ઉલટા, વિરૂદ્ધ.
પાધરાદોર=સીધા.
દુર્દશા(સં) ભુંડા હાલ.
મંજુર (આ.) કબુલ.
ઘુમાટ= પોકાર, સોર.

પાઠ ૯૫ મો.

દબાણ=કબજો, ફાંસો.
મસલહત(આ) વિચાર.
મ્યાના=મેનો, પાલખી જેવું બેસવાનું.
દીવાનગીરી (ફા) વજીરાત, પ્રધાનવટી.
બેવકુફી (ફા) મૂર્ખાઇ.
મોહર (ફા) શિક્કા, છાપ.
ઓહદો (આ) પદવી, દરજ્જો, (અંબાડી).
તલાટું=તલાટીની નોકરી, તલાટીનું કામ.
ટોળી=મંડળી.

પાઠ ૯૬ મો.

રક્ષક (સં) વાલી, સાચવનાર.
આહીર==ભરવાડ, રબારી.
વંશ પરંપરા(સં) પેઢી ધર પેઢી, ચંદરોકાળ.

સરદારી (ફા) હાકમી.
વડવો==માનો બાપ દાદો.
તફાવત (આ) ફેર.

પાઠ ૯૭ મો.

જુદ્ધા (સં) લડવૈયો.
ધામધૂમ=દબદબો.
ઉલટીને=સામા થઈને.
દીવાનખાનું (ફા) બેઠકનો મોટો ઓરડો.
બેશુમાર (ફા) સુમાર વગરની, ઘણીજ.
ઘાણ=સંહાર, નાશ.
ફાટફૂટ=બેદિલ, તૂટ.

પાઠ ૯૮ મો.

ધાડ=લૂટારાની ટોળી.
બાઇલા=નામર્દા, હીચકારા, બીકણ.
ઘા=જખમ, ઝટકા.
પરાક્રમ (સં) ભારેકામ.
સદાકાળ (સં) રોજ.
ચોરો=ઓટલો, ચોત્રો.
લ્હેર=ખુંઆરી.
ભંગી=ભાંગ પીનારો.
ઝાંઝ=રીસ.
ચાબક (ફા) ફટકો, ચાબખો.

વિસ્મય (સં) નવાઈ.
કમબખ્ત(ફા) ભુંડાહાલ
જોડા કાટેલી=બનાવટની, ખોટી.

પાઠ ૯૯ મો.

બૂંદ (હિં) કાવો.
જીંડવા=દીંડવાં, બીઆં વાળાં ફળ.
ગર=માવો, મીચ.
પીળચટા=જરા પીળા.
સુરમ=વાસ, સોડમ.
સરાટ=હરમો સ્વાદ.
જાગૃતિ(સં) હોંશિઆરી, શુદ્ધિ, સાવચેતી.
મીઠાસ=ગળપણ.

પાઠ ૧૦૦ મો.

સજીવન(સં) જીવવાળો.
પરિપક્વ(સં) પૂરાંપાકાં.
રસાળી (સં) રસવાળી, ફળદ્રુપ.
અમળાવીને= વાળીને, મરડીને.
દેશાવર(સં) પરદેશ, દેશાંતર, પારકે મૂલક.

પાઠ ૧૦૧ મો.

દાખલ (આ) સામેલ.
નીતર્યું=સાફ, ચોખ્ખું.

સંબંધ (સં) વળગણ.
સ્થિર (સં) હાલે ચાલે નહીં તે, કાયમ.
યોગે (સં) ઉપાયે, થી.
ગોફણ=વચમાં ગાળો ને બે પાસ છેડા હોય એવું ઝીણો પથ્થર મૂકી ઉરાડવાનું તે.

પાઠ ૧૦૨ નો.

આમન્યા=માન,આભાર.
સૂક્ષ્મ દર્શકયંત્ર (સં) ઝીણી ચીજ મોટી દેખાય એવો કાચનો સંચો.
વાળાકુંચી=બાલનો નાનો કુચડો.

પાઠ ૧૦૩ નો.

લેલી=છોબંધ જગ્યા ઉપર ઘસવાનું લોઢાનું હથિયાર.
ધાવ=ધવડાવનારી સ્ત્રી.
શોભિતાં (સં) સારાં.
દાટો=બૂચ, દટ્ટો.
જંતુ (સં) જીવડાં.
ડંખ (સં) ચટકો.

પાઠ ૧૦૪ થો.

દમયંતી(સં) નળરાજા-

ની રાણી, ને ભીમક રાજાની છોકરી
નળ(સં) નૈશદ દેશનો રાજા.
વિયોગ(સં)જૂદા પડવું.
નયન (સં) આંખ
શોણિત (સં) લોહી.
ટીંબા=ઉંચા ટેકરા.
વૈદરભી(સં) વૈદરભ દેશના રાજાની છોકરી તે (દમયંતી.)
વલવલે=ટળવળે, વલખાં મારે.
ભામની (સં) બઈરી.
ભે (સં) ભય. બીક.
એકલડી=એખલી, નિરાધાર, જાતે.
રસના (સં) જીભ
જાપ (સં) જપ, (એકે ચિત્તે સ્મરણ).
જપતી=ભજતી.
શુદ્ધ (સં) ભાન.
પાય= પગ.

રૂધીર (સં) લોહી.
આખડે=અથડાઈપડે
ઠેસ=ઠોકર.
ઉઝરડા=કાપા, નોહોર.
ગરાડ=મોટા, ઉંડા.
અશુદ્ધ(સ)ભાનનહીંતે
ઉર (સં) છાતી.
ધડકે=હાલે, થરથરે.
બરાડ=પોકાર
ખોય=ખો, બખોલ.
રાફ=દર.
ફૂંફવે=ફુંફાટા મારે.
ધુધવે=ઘોંઘાટ કરે.
ઘોય=ઘો કરીને સરડા જેવું બીયામણા અવાજનું જાનવર.
પ્રીછ=જાણ, ખબર.
વણીંયર = બિલાડીના જેવું પણ તેથી જરા મોટું પશુ.
છીકારવાં=હરણ.
ચીતરા=નાના વાઘ.
ફાલ=ઘારકો, કુદકો.

ફાલુ=કોળા જેવું પશુ.
નાદ(સં)અવાજ, સાદ.
શીમળ=સમળીનું ઝાડ.
શેકટી=સરગુઓ.
પંથ(સં)રસ્તો, (ધર્મ)
કંટાળાં=કાંટાનું ઝાડ.
થોર=થએરીઓ.
બોર=બોરડી.
સુંદરી(સં.)રૂપવંતીસ્ત્રી
ચરણે (સં)પગે.
કામની (સં) બાયડી.
ઝાંખરૂં = કાંટા વાળી ડાખલી.
જટીઆં==લટીઆં , (જટાની પેઠે ગુંચવાયલા માથાના બાલ.)
રેણી (સં) રાત, રાત્રી.
જાડું=અધોર, બીકવાળું
ઘોર (સં) ભયંકાર.
અન્નઉદક (સં) અન્ન પાણી.
નિદ્રા (સ) ઉંઘ.
સુવન=સુવાનું.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૩).

વૈદરભી (વૈદરભ દેશના ભીમક રાજાની છોકરી ને **નળ** રાજાની રાણી તે દમયંતી) વનમાં અંધારી રાતે ટળવળે છે; તે જાતે સ્ત્રી જાત અને વળી એકલી તેથી તેને ઘણો ડર લાગે છે; વૈદરભી વનમાં ટળવળે છે. (૧). તે

રાણી દમયંતી જીભ્યાએ નળનુંજ નામ દેછે. ને તેનાજ નામના જપ જ-પ્યા કરેછે; (વારે વારે નળ નળ એમ મનમાં બોલ્યા કરેછે) તેને શરીરનું ભાન નથી, ને અંધારી રાતે તેને પગે કાંટા ભાંગેછે; વૈદરભી વનમાં૦ (૨). તેની રડતાં રડતાં આંખો રાતી થઇ ગઇ ને આંખોમાંથી આંસુએ કરીને તેજ ઘટયું; ને નેત્રમાંથી આંસુની બે ધારા ઝર્યા કરેછે ને લોહી વહેછે; વૈદરભી વનમાં૦ (૩). તે ચાલેછે પણ અહીંથી અહીં ને પાહાંથી પાંહાં એવી રીતે અથડાય છે ને પગમાં ઠોકરો વાગેછે; તેમ કાંટામાં બાલ ભરાય છે ત્યારે ચાલતી ઉભી રહીને અટકે છે; વૈદરભી વનમાં૦ (૪). તેના શરીર ઉપર ઝાડની ડાખલી વગેરેથી ઘણા નોહોર (કાપ) પડયા છે. ને તેમાંથી લોહીની ધાર વેહેછે; ને મોહોડેથી નળ નળના ઉચ્ચાર શિવાય બીજો કંઇ પણ વિચાર તેને આવતો નથી; વૈદરભી વનમાં૦ (૫) તે ઉંડા કોતરો ઉતરે ને મોટા મોટા ઉંચા ડુંગરો આવે તે પર ચહડે: ને વાઘ મોટો પોકાર મારે તોપણ તેનું દિલ ભાન વિનાનું (હોલેદિલ) થઇ ગયું તેથી ધડકતું નથી; વૈદરભી વનમાં૦ (૬). તેને વાંકે રસ્તે ટેકરા ટેકરીઓ ને બીહામણી ગુફાઓ ઘણી આવે; ને સાપ દરમાં ફુંફાટા મારે ને ઘો પક્ષી માંહે ઘોંઘાટ કરે તેથી ત્રાસ પામે, વૈદરભી વનમાં૦ (૭). પશુ પંખીના જે સાદ થાય તે તેની જાણમાં આવે નહીં; તેમ વરૂ વણીંયરનો સાદ પણ ઘણો થાય ને તેની પાછળ રીંછ દોડે, તેની પણ ખબર તેને પડે નહીં; વૈદરભી વનમાં૦ (૮). ત્યાં હરણ ફુંકાર મારી રહેછે ને ચીતરા (કાબરા વાઘ) પેટમાં ધારકો પાડેછે કે (એ આવશે); ફાલુ એટલે કોલ્હા જેવા જાનવરનો પણ બહુ અવાજ થાય. ને શીઆળનો સાદ પણ સંભળાય; વૈદરભી વનમાં૦ (૯). આંબા, આમલી, ને લીમડા. તેમજ એખરાનાં ઝાડ પણ બહુ; વળી સમળો સદડી ને સેકટી એ ઝાડ પણ ઘણાં, તેથી દમયંતીને રસ્તો સુઝતો નથી; વૈદરભી વનમાં૦ (૧૦). ખેરનાં લાકડાંનાં ખાખરનાં પાંતરાંનાં, કાચ-

ફીનાં, કંટાળી અને થુએરીઆનાં ઝાડ, તેમજ બાવળનાં ઝાડ પણ ઘણાં બીહામણાં, ને ત્યાં ઘણી બોરડીઓ તેથી પણ તેને રસ્તો દેખાતો નથી; વૈદરભી વનમાં૰ (૧૧). તે ઝાડોની અંટવાઇમાં તે દમયંતી રાણી અથડાઇ પડેછે ને તેને પગે ઝાડોના વેલા વીટાઇ જાયછે; ને તે રાણીના માથાના ચોટલાના બાલ છૂટા, તેથી તે લટીઆં ઝાડ ઝાંખરાંમાં ભરાઈ જાયછે; વૈદરભી વનમાં૰ (૧૨). તેના શરીરે ઝાડો અથડાય ને શરીરનું ભાન નથી તેથી કાંટામાં તેનાથી પગ મૂકાય છે, ને નળ રાજાનું સ્મરણ કરતી જાયછે; વૈદરભી વનમાં૰ (૧૩) તેને રાત કે દિવસ કશું માલમ પડે નહીં, એવું તે અઘોર વન, ત્યાં ઘણાં બીયામણાં શબ્દ થાય, તેથી તેનું શરીર થરથર ધ્રૂજયા કરે; વૈદરભી વનમાં૰ (૧૪). તેને અન્ન કે પાણી કશું ભાવે નહીં ને રાત્રે ઉંઘ પણ આવે નહીં, તેમ નહીં બેસાય ને નહીં સૂવાય; એવી રીતે તે અટક રાનમાં તેને ભટકતાં ભટકતાં ત્રણ દહાડા એમ વહી ગયા. વૈદરભી વનમાં ટળવળે છે. (૧૫).

પાઠ ૧૦૫ મો.

દ્રુમ (સં) ઝાડ.
પરહરવું (સં) છોડવું.
પુન્યશ્લોક (સં) ધર્માત્મા, કીર્ત્તિવંત, તે (નળ રાજા.)
શ્યામા (સં) બાઈરી.
જાનુ (સં) ઘુટણ.
પત્નિ(સં) રાણી.
નૈશદનાથ (સં) નૈશદ દેશનો ધણી તે (નળરાજા.)
કાજળ=મેસ.
વ્યાકુળ (સં) બાવરી.
દેહડી (સં) દેહ, કાયા.
નાથ(સં) ધણી, સ્વામી
પટકુળ(સં)લૂગડું, વસ્ત્ર.
ઉલટ=હોંશ, ઉમંગ.
ભાળ=શોધ, તપાસ.
ભૂપાળ (સં) રાજા.
કટ (સં) કેડ.
સાર્દૂળ (સં) વાઘ.
ગહાલ=હેત, ચાહા.
નૈશદ દેશી (સં) નૈશદ દેશનો રેહેનાર, નળ.
સાવજ=વાઘ.
વનદેવી (સં) વનની માતા, તે (દમયંતી)
કંપાય=થરથરે, બીએ.
તરૂપતિ (સં) ઝાડનો ધણી, ઉંચું ઝાડ.
અજગર (સં) સાપ.
વિકાશી=પોહોળું કરી.
પ્રીછ્યો=જાણ્યો.
વિખ (સં) ઝેર, સોમલ.
અધીર (સં) ધીરજ

વગરની, આકળી.	શોષ (સં) પાણી વગર	વખતે, અંતકાળે.
ચક્ષ (સં) આંખ.	ગળે બોલાય નહીં તે.	પારધી=શીકારી.
કંઠે (સં) ગળે.	મરણ સમે (સં) મરતી	જુગત (સં) હીકમત.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૪).

નૈશદ દેશના રાજા **નળની** રાણી દમયંતી ભૂલી પડેલી તે વનમાં ભટક્યા કરે છે; તે મૂખેથી નળ નળ કર્યા કરે છે, બીજો કંઇ પણ શબ્દ બોલતી નથી; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે ભટક્યા કરે છે. (૧). તેની આંખમાંની મેસ પણ આંસુએ ધોવાઇ ગઈ; ને તેનો સ્વામી નળ રાજા તેનું પહેરેલું વસ્ત્ર ફાડી જતો રહ્યો, તેથી તેની અડધી કાયા ઉઘાડી રહી તેના દુઃખે તે ગાભરી થઇ ગઇ; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૨). એટલામાં એક ચીતરો આવતો દીઠો, તેને હોંસથી ધીરજ રાખી, દમયંતીએ નળ રાજાની ખબર પૂછી કે ભાઇ તારા જેવી કેડ છે, તેં નળ રાજાને દીઠાતા? દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૩). પછી દમયંતીએ વનમાં એક વાઘને જોયો તેને દમયંતી પૂછે છે કે હે વાહાલા, તને કંઇ નૈશદ દેશના રાજા રસ્તે મળ્યા? તારા જેવીજ તેની ચાલ છે; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૪). એટલે વાઘ તો ગભરાયો. ને બીકથી નાસી જાય કે રખે એ વનની માતા દમયંતી મને પકડશે, (કેમકે વનમાં તે રાક્ષણી જેવી દેખાતી હશે) અને બીજા પશુ પણ થરથર ધ્રૂજવા લાગ્યા; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૫). પછી ઉંચા ઝાડને પૂછ્યું કે તારી ઉંચે ડાળ ગઇ છે, માટે હે ઝાડના ધણી (સૌથી મોટા ઝાડ) મને નળ રાજા ક્યાં માલમ પડે! દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૬). ત્યારે ઝાડ તો કંઇ જવાબ આપે નહીં. તેમ તેમ રાણી ઘણું રૂદન કરવા માંડે; ને કેહે કે નળ રાજાથી હું જ્યારે વેગળી પડી ત્યારે સઘળા મારા શત્રુ થઇ પડયા; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૭). એવામાં એક મોટો સાપ મોંડું ઉઘાડી રસ્તામાં પડયો છે; તેને દમયંતીએ જાણ્યો નહીં, તેથી તેના મોંમાં પગ મૂકી દીધો; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૮). તેનો પગ ઘુટણ

સુધ્રી તે સાપનાં મોમાં ગયો; તેથી રાણીને શરીરે બધે ઝેર ચહડી ગયું; તેથી તે બાવરી થઇને નળ રાજાને સાદ પાડીને બોલાવવા લાગી; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૯). તે સાપ તો મનમાં ખુશી થયો, કે આજ તો ભલો શીકાર હાથ આવ્યો; પણ વૈદરભી ઘણું ટળવળવા લાગી, તેની આંખના બંનો નેત્ર ઉંચાં ચહડી ગયાં; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૧૦). તેને બોલતાં બોલતાં ગળે શેરડો પડયો; ને મોંઢે પાણીનો શોષ પડયો; ને કહ્યું કે મરતી વખત પણ મારૂં અહિંયાં કોઇ મળે નહીં, એમ કહી જીભે નળ નળનું ધ્યાન ધરતી જાય; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૧૧). એવામાં રાણીને રડતી સાંભળીને ત્યાં એક શીકારી દોડતો આવ્યો; ને રાણીને દીઠા તો સાપના મોમાં તેનો પગ ભરાયલો છે; દમયંતી ભૂલી પડેલી તે૦ (૧૨). તે શીકારીએ પછી સાપને કુહાડાનો ઘા કરીને મારી નાંખ્યો; અને હીકમતથી તે નળ રાજાની રાણીનો પગ તેના મોમાંથી કહાડાવ્યો; દમયંતી ભૂલી પડેલી ભટક્યા કરે છે. (૧૩).

નળ એ મોટો ધર્માત્મા ક્ષત્રી રાજા થઇ ગયો, તે નૈશદ દેશના વીરસેન રાજાનો છોકરો; તે ઉપરથી એને નૈશદનાથ કેહે છે. દમયંતી એ વૈદરભ દેશના ભીમક રાજાની છોકરી, તે ઉપરથી એને વૈદરભી કેહેછે. નૈશદ એ બંગાળનો એક પ્રવેશ છે, અને વૈદરભ તે દક્ષિણમાં છે તે ઘણું કરીને (વરાડ હશે). નળ દમયંતીની આખી વાત **પ્રેમાનંદ** કવિએ રચેલી છે તેને નળાખ્યાન કેહેછે, તેમાં ૬૪ કડવાં છે. તેમાં આતો ૩૭ તથા ૩૮ માં એવાં બે કડવા છે. નળ રાજાની પુઠે કળજુગ પડગો અને તેણે નળ દમયંતીને દુઃખી કરી તેઓ વચ્ચે વિજોગ પડાવ્યો ત્યાંથી આ ચાલે છે ૧૦૫ માં પાઠની છેલ્લી કડીમાં પારધીએ સાપના મોમાંથી દમયંતીનો પગ મૂકાવ્યો પણ પછી શું થયું તે વાત બીજા કડવામાં છે, તે પારધીએ પછી દમયંતી ઉપર નજર બગાડવાનું કર્યું ત્યારે દમયંતીએ તેને કહ્યું કે મને છેડીશ

નહીં હું સતી છઉં, પણ તેણે માન્યું નહીં. ત્યારે દમયંતીએ તે પારધીને શ્રાપ દીધો, તેથી તે બળીને ભસ્મ થયો. ત્યાર પછી દમયંતી વનમાં નળ રાજાની શોધમાં આગળ ચાલી ત્યાં તેને ઘણું દુઃખ પડયું, તેને માથે મોતીના હારની ચોરીનું તોહોમત આવ્યું. તેમજ નળ રાજા જ્યાં હતો ત્યાં તેને બાહુકજીનો વેશ લેવો પડયો, પછી તે ચાર વિદ્યા શિખ્યો વગેરે જાણવા જોગ વાતો નળાખ્યાનમાં ઘણી વિસ્તારેલી છે તે રમૂજી અને રસ પડે એવી છે; માટે તે ચોપડી વાંચેથી બધો ખુલાસો મળશે. તે ચોપડી (નળાખ્યાન) વાંચવા લાયક છે.

પાઠ ૧૦૬ ઠો.

આંગરિઓ = આંગર લઇ જનારો હથિયારવાળો પુરૂષ.
ચાંચીયો = દરિઆઇ લૂટારા, લૂટી જનારા.
પેશવાઇ (સં) પેશવાના રાજની ગાદી.
રજુ (આ) હાજર, હજુર.
કૂલ (આ)બધો, તમામ.
અમીર ઉમરાવ (આ) ઉંચા કુળના માણસો, ખાનદાનવાળા.

પાઠ ૧૦૭ મો.

દુર્રાની (ફા) અબદાલી લોક.
રાજભ્રષ્ટ (સં) રાજાની ગાદી ઉપરથી ઉઠાડવું
રાજપદવી (સં) રાજની ગાદી–હોદ્દો
ધારા (સં) પ્રવાહ, ધાર.
પૌત્ર (સં) છોકરાનો છોકરો.
દગાબાજ (ફા) લુચ્ચો, દગાખોર.
કાપાકાપી=ખૂના મરકી, કટાકટી, ખૂનરેજી.
ઓછવ (સં) મોટી ખુશાલીનો દહાડો, મોટો તેહેવાર. રૂડું ટાંકણું
પૂંજારીઓ = પુંજાના કરનાર.

પાઠ ૧૦૮ મો.

સરહદ (આ) સીમા, મર્યાદા.
કવાયદી (આ) કસરત કરનારૂં, કવાયત જાણનારૂં
પેદલ=પગે ચાલનારૂં લશ્કર.
આવક=વધારો, પેદાસ.
તંગી(ફા) ખોટ, તાણ, તોટો.
આતુર (સં) હોંસીલા.

પાઠ ૧૦૯ મો.

રોહીલા=રોહીલ ખંડના રહેવાસી.
દીવાન (ફા) પ્રધાન, વ-

જીર.
મડદું (ફા) સબ, લોથ.
જખમ(ફા) ઝટકા, ધા.
સેહેવાયું=ખમાયું
સુખદાયક (સં) સુખકારક, સુખ ઉપજે એવો.

પાઠ ૧૧૦ મો.

રાજનીતિ (સં) રાજ કરવાની નીતિ.
પ્રકરણ(સં)બાબ, ભાગ.
વિરૂદ્ધ(સં)ઉલટું, સામું.
પ્રમુખ (સં) અધ્યક્ષ, વડો, સભામાં સૌથી મોટો, સરનશીન.
સ્વતંત્ર સંસ્થાન (સં) ઉત્તરઅમેરિકામાં એક દેશ છે.
અધિકારી (સં) ઓહ્દ્દાર, પદવીવાળો.
મિત્ર (સં) દોસ્તદાર.
બ્રિટિશ (અં) અંગ્રેજી, બ્રિટન દેશના.
મળતાવડો=હળતા સ્વભાવનો.
સિપાઇગીરી (ફા) સિપાઇનો ધંધો.
નકાર=ના, ના કબૂલ.
ઉમેદવાર (ફા).હોંસીલો, ઉમેદ રાખનાર.
સામાવાળીઓ = સામાવાળો, શત્રુ, હરીફ-હમસાયો.
પ્રમાણિકપણું (સં) સાચવટ, સત્ય.
સિફારસ(ફા)ભલામણ.
અત્યંત (સં) ઘણોજ.
પ્યારો=વહાલો.
ગેરવાજબી(આ) ખોટું, અધરમ.
આગતા સ્વાગતા (સં) સેવા ચાકરી, પરોણાગત.
ખાનગી (ફા) ઘર કામ સંબંધી, જાહેર નહીં તે.

પાઠ ૧૧૧ મો.

સ્વાદીષ્ટ (સં) સ્વાદદાર.
પાચનકારી=પચી જાય એવા.
વસ્તેવ(સં)દેવતા,આગ.
ટુહવાઇને =સીકડાઇને.
શાબિત(આ)નક્કી,સિદ્ધ
દેખાવે=શોભા.
ઝેણુ=ઝીણી રજ, ધૂળ.

પાઠ ૧૧૨ મો.

છત=સીલીક, હોવું.
ગાસ (અં) એક જાતનો વા, હવા જેવો પ્રવાહી પદાર્થ.
ભાસે (સં) લાગે.
ઘમસાણ=ઘાણ, નાશ.
જીવતર (સં) જીંદગાની.
કોસ=નરાજ, ગાઉ.
ગણતરી=હિસાબ.

પાઠ ૧૧૩ મો.

સીમા (સં) હદ, મર્યાદા.
સુમાર (ફા.) આસરો., અડસટો.
તળેટી=નીચેનો ભાગ.
તીર્થ (સં) નદી કાંઠાની પવિત્ર જગો, ઓવારો, ઘાટ.
ચમકારા=ઝબકારા.
ધુમર=ધુમ્મસ, જમીનથી આકાશ તરફ નજર કરતા ધુમાડા જેવું દેખાયછે તે.

પાઠ ૧૧૪ મો.

કસ્તુરીમૃગ=જે હરણની નાભીમાંથી કસ્તુરી નીકળેછે તે હરણ.
પટુ=એક જાતનું ઉનનું કપડું.

લામા=બૌદ્ધ ધર્મ ચલાવનાર, બૌદ્ધનો એક અવતાર
ડુંટી=નાભી.
કસ્તુરી=એક જાતની ઘણી સુગંધી ચીકણી કામની વસ્તુ
મશરૂ (આ) એક જાતનું ઉચું રેશમી કપડું.
મસલતીઆ (આ) ગોઠિઆ, મળતીઆ.
સખતી (ફા) જુલમ.
જાતિભેદ (સં) ન્યાતીઅંતર, ન્યાતમાં જુદાઇ.

પાઠ ૧૧૫ મો.

દંતૂશળ (સં) હાથી દાંત.
તોલ (સં) વજન, ભાર.
લોથ=મુડદું, લાસ
શિકારીઓ (ફા) પારધી.
ફાંસો=કબજો. શૂળી.
ફોગટ=અમથું, નકામું.
હાથી ખાનું=હાથીબાંધી રાખવાની જગો.

પાઠ ૧૧૬ મો.

હરિગીત (સં) ઇશ્વરનું ગીત, (છંદનું નામ.)
તતખેવ (સં) તુરત.
થીર (સં) જે હાલેચાલે નહીં તે, કાયમ.
નવીન (સં) નવું.
બુદ્ધિશાળી (સં) અક્કલવંત, સમજુ.
કસૂર (આ) ખામી.
પુષ્ટ (સં) જબરા, જોરાવર.

ભ્રષ્ટ (સં) નઠારા, નીચા
સંહાર (સં) નાશ, ઘમસાણ.
છળ કપટ (સં) દગા ફટકા, પ્રપંચ
ખળ (સં) લુચ્ચો, કપટી.
ઝપટ=ઉતાવળ.
ચપટ=જમીનબરાબર.
વેરીઓ=દુશ્મનો.
શુદિ=અજવાળીઉં.
રિપુ (સં) દુશ્મન, વેરી
નિરમૂળ (સં) મૂળવગરના, (નિર—મૂળ.)
છાજ=છાપરા નીચે જડેછે તે.
રિદ્ધિ (સં) દોલત.
સિદ્ધિ (સં) મનની ઇચ્છા પૂરી થાય તે.
અખૂટ (સં) ઘણીજ, ખુટે નહીં તેટલી.
ભંડાર (સં) ભરપૂરખજાનો.

મનોરથ (સં) મનની ઇચ્છા, મનકામના.
કુશળ (સં) શરીરેસુખી.
સુખકાર (સં) સુખ કરે એવો.
નિર્દોષ (સં) દોષ વગરનો, કોઇની તરફદારી વગરનો.

નિશ્ચળ (સં) ચળે નહીં એવો, સ્થિર.
જામજો=પથરાજો.
પ્રતિ (સં) દર એક.
જયજયકાર (સં) ફતેહ ફતેહ, જશનો ડમકો.
ગાજ=અવાજ.

સ્નેહ (સં) ચાહ, પ્રીત.
સજન (સં) સારા માણસ, (સત—જન).
રચેલ (સં) રચેલા.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૫).

હે દેવના દેવ એટલે મોટા **ઇશ્વર** તું તરત દિલમાં દયા ધર, કે જે રાણીજીના રાજથી હમે સુખીઆ થયા; તું નિત્ય એના મૂગટમાં નવું નવું તેજ આપ, અને સદા તું એ વિકટોરિઆ રાણીને આ રાજમાં સુખી રાખ. (૧). એ પ્રીતિવાળી અને દિલમાં દયા લાવનારી અક્કલવંત મોટી બાઇ છે; કે જેના મનમાં ઘણી ચતુરાઇ ભરેલી છે, દેશમાં જેના કામ વિષે જરા પણ કસૂર માલમ પડતી નથી; માટે સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૨). જે નઠારી વાતમાં મચેલા એવા જે જબરા આસંસારમાં એના શત્રુ છે; જેઓ માણસને દુઃખ દે અને નઠારા વિચારમાં ફરતા ફરે, તેનો તુરત નાશ કરનાર આ જગતમાં પ્રભુ તુંજ છે; માટે સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૩). હે પ્રભુ. આવા વખતે તું ઉઠીને હમારી અરજ મનમાં લેજે; ને દગો કરે એવા કપટી જે લોકો છે તે બધાને તું જમીન દોસ્ત (પાએમાલ) કરી નાંખજે; એ દુસ્મનોના રહેઠાણને (ટાળીને જરા વારમાં તું દુર કરી નાંખજે;) ને સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૪). અજવાળીઆમાં જેમ ચંદ્રમાનું તેજ દહાડે દહાડે વધતું જાય, તેમજ એ મોટા રાણી સાહેબનું ઘણું તેજ તારા વડે ચહડતું રહે; ને જેમ છાજમાંના છોડવા મૂળ વિનાના હોય તેમજ તેના દુસ્મનોના કુળને તું મૂળ વિનાના કરી નાંખજે; ને સદા તું એ-વિકટોરિઆ૦ (૫). તારા ભંડારમાંથી ઘણીજ (ખૂટે નહીં તેટલી) દોલત એને આપજે ને એના મનની ઇચ્છા પૂરી પાડીને સઘળા દુઃખ એના કાપી નાંખજે; હે જગતના બનાવનાર **ઇશ્વર** તું એ એના બધા રાજ મંડળમાં કુશળપણું આપ ને સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૬). લાંબી મુદત સુધી એનું રાજ હમારા ઉપર સદા કાયમ રાખજે; વળી એના કુટુંબનો પરિવાર પૃથ્વી મધ્યે સુખ પામે તેમ વધજે; **પરમેશ્વર**

પ્રીતે એની હકુમત બધા દેશમાં બાઝજો, ને સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૭). એનો ઇનસાફ દોષ વિનાના (તરફદારીવગરનો) છે તે જગત મધ્યે પથરાજો, અને નિત્ય જૂદે જૂદે દિવસે બધા કામમાં એનો જશ વધજો; હમેઉંચા સાદે એનાજ અવાજમાં એના ગુણનું ગાન કરીએ છૈએ. માટે સદા તું એ વિકટોરિઆ૦ (૮). ભાઇઓ મનમાં ઉમંગ ધરી **ઇશ્વરની** સ્તુતિ કરીને મોહોડેથી એવું માંગજો, કે આ પૃથ્વીપર રાણીજીની હરેક કામમાં ફત્તેહ થજો, ને એનો દુસ્મનોનું જોર નરમ પડી જજો; સાચા સ્નેહભાવથી તમે સઘળા સારા માણસો ગામે ગામના એની કિર્ત્તિ ગાજો, ને આ સારા નવા છંદ **દલપતરામ** કવિએ રચેલા છે. (૯).

પાઠ ૧૧૭ મો.

અપકાર (સં) સારાને બદલે નહારૂં, અવગુણ.
ઉપકાર (સં)પાડ, ગુણ.
આશ્રમ (સં) રેહેઠાણ, આસરાનું ઠેકાણું
આજાર (ફા) રોગ.
આતુરતા (સં) હોંસ.
સેવા (સં) ચાકરી.
તસદી (આ) મહેનત.
દ્વૈષ (સં) અદેખાઇ.

પાઠ ૧૧૮ મો.

જુહાર=શ્રાવકમાં જેગોપાળ કરવા તે.
બંદગી(ફા) ઇશ્વરી પ્રાર્થના, સ્મરણ.
ગરાસીઆ=વંશપરંપરાથી કંઇસરકારી જમીન મળેલીકે તે બદલ કંઇ રોકડ મળતું હોય તે લેનારા લોકો, ગરાસનાધણી, એક જાતના રજપૂત--ઠાકોર.
ઓવારણાં=બલા ઉતારવી. અલાબલી કાહાડવી તે.
ઘુમટો=લાજ, (માથાનો છેડોમોપરખેંચવોતે).
નોખી=જૂદી, અળગી.

પાઠ ૧૧૯ મો.

સામુદ્રધુની (સં) સાંકડો પાણીનો ભાગ પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો.
અધર = અળગો,નિરાધાર.
ઝભો=ઢીલો લાંબો ઝલતો જામા જેવો પોષાક.
નાપસંદ (ફા) અણગમતું, પસંદ નહીં તે.
અરસ પરસ=માંહોમાંહે, અન્યો અન્ય.
અદબ (આ) સલુકાઇ, મર્યાદા

પાઠ ૧૨૦ મો.

ગુર્જરી=ગુજરાતની.
બિરાજે=દીપે, શોભે.

વિવા=લગ્ન, શાદી.
થોક=જથો, ટોળું
શાહીં બાગ (ફા) શાહા-જહાં બાદશાહે બંધાવેલો મોટો બાગ.
સાથ=જમાવ.
સુણાવી=સંભળાવી.
વધાઇ=વધામણી, ખુશીની ખબર,ખુશાલી.
ગર્જના (સં) મોટો અવાજ, ગડબડાટ.
દીપમાળા (સં) હારબંધ દીવાની રોશની કરવી તે.
ઓપી=ઝળકી, દીપી.
રાજમેહેલ= રાજાનો મેહેલ, (કલેક્ટર સાહેબનો બંગલો).
ગોટા=કલગી.
નિવાજે (ફા) બક્ષીસમાં, બક્ષિસમળી.
દારૂખાનું (ફા) આતસબાજી.
દૈત્ય(સં) રાક્ષસ, વાંદર.
ઉત્સવ (સં) આનંદ; ઓચ્છવ.
હરખ્યો(સં)ખુશી થયો.
આતશબાજી (ફા) દારૂખાનું, દારૂ ભરેલી-ચીજો ફૂટતી જોવાનો તમાશો.
લંક પૂરી=લંકાનગરી.
ભભકાર=ભપકો.
છબી (સં) ચેહેરા, ચિત્ર; તસબીર.
વ્રજ (સં) વંદ્રાવનમાં-ગોકુળ મથુરા તરફનો, બ્રિજવાસીનો.
લોચન (સં) આંખ.
ત્રિલોચન (સં) ત્રણ આંખ.(ત્રિ-લોચન).
ઉપમા(સં)શોભા, સરખાવવું.
પલ્લા=છેડો, કેડો.
સમાન (સં) સરખો.
નાવે=નહીં આવે.
જમાન (આ) જમીન.
ઠેકી=અટકી, થોભી.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૬).

વિક્રમાજીત સંવત ૧૯૧૫માં વળી સારા વખતે બેસતાંજ વર્ષમાં, જ્યાં કે ગુજરાતની રાજધાની (અમદાવાદ) બીરાજેછે, ત્યાં આજે રાણીજીનું સારૂં રાજ થયું. (૧). તે વખતે બધાના મનમાં એવો હરખ ઉપજ્યો, તે એવો કે કંઇ પૈસાનો લાભ થાય અથવા કંઇ મનનું ધારેલું કામ થાય તેથી જેવો સંતોષ ઉપજે તેવો થયો; લગ્ન કરતાં પણ તે દિવસનો વાર જાણે મોટો હોય એમ શોભે, એવું આજે રાણીજીનું૦ (૨). એ દિવસે લોકોનાં ટોળે ટોળાં મોટા ઉમંગથી ફરતાં, અને બધાએ લૂગડાં પણ સફેત પહેરેલાં એવા ખડેધાટ બનેલા; તેઓ બધા એજ કામને વાસ્તે શાહીબાગમાં ગયા એવું આજે રા-

ણીજીનું॰ (૩). ત્યાં બધા સઘળા સાહેબો (યુરોપિયનો) ની મંડળી મળી, અને ઘણા હોંસે હોંસે દેશી શેઠીઆઓ મળ્યા ; અને સ્વારો મળેલા તેના બંદુકના મોટા અવાજ થયા હતા, એવું આજે રાણી॰ જીનું॰ (૪). ખુશ ખબર એટલે રાણીજીના રાજ્યની જાહેર ખબર વાંચી સંભળાવ્યાથી સઘળાને ઘણો હરખ ઉપજ્યો, અને તેથી જુદા જુદા રાગમાં વાજાં વાગી રહ્યા ; તોપના અવાજને વખતે તે દિવસે ત્યાં મોટા અવાજ થયા, એવું આજે રાણીજીનું॰ (૫) મળેલા ગ્રહસ્થો પછી ઘેર જઇને તે દિવસ સારાં સારાં ભોજન જમ્યાં, અને એજ રાત્રે પછી દીવાની સારી રોશની તેઓએ બનાવી ; તેમાં God save the Queen, (**પરમેશ્વર** રાણીનું રક્ષણ કરો) એવા મોટા અક્ષરો જે લખેલા શોભી રહ્યા હતા. એવું આજે રાણીજીનું॰ (૬). એ દિવસે રાજાના મેહેલમાં (અહિયાં અમદાવાદના કલેકટર સાહેબના બંગલામાં) ઘણાક લોક મળેલા, તેઓને ભાષણો સંભળાવી પછી ફુલ ગોટા આપ્યા ; તેમ કવિ **દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ** ને નવી પાઘડી તથા શાલજોડો બક્ષીસ આપ્યો, એવું આજે રાણીજીનું॰ (૭). તે દિવસે આતસબાજીનો ખેલ પણ સારો રચ્યો હતો, એ તમાશો તે વખતે ઘણા લોક જઇને જોતા હતા ; જાણે દૈત્ય (વાંદર) નો દેશ એ॰ ટલે લંકા બળતી કેમ હોય એવું દેખાતું હતું, એવું આજે રાણીજી નું સારૂં રાજ થયું. (૮).

એવી રીતે જય જયકાર આનંદ થયો, ને બધું સભા મંડળ ખુશી થયું ; અને તેઓ બધા હાથ જોડી ઉભા થઇને **પ્રભુની** પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે હે **ઇશ્વર** આ વિકટોરિઆનું રાજ્ય સદા કાયમ રેહે એવું॰ તું કરજે.

જાણે શહેરથી વેગળી લંકા નગરી કેમ સળગી હોય તેમમોટા ભપકાથી આતસબાજીની વખત રાવણની છબી ભાંગી, કે કાંતો ગોકુળ

મથુરા તરફના દેશમાં વગડાનો અગ્નિ સળગ્યો, અથવા જ્વાળા મુખી પર્વતની આગ ગગને ચડીને ગાજી; નહીંતો જાણે (શીવ) **ઇશ્વરની** ત્રીજી આંખ ઉઘડી હોય એવી ઉપમાં **દલપતરામ** કહેછે, તે વોજ આજે અમદાવાદમાં રાજ્ય સભાની આગળ રાત્રે આતસબાજીનો ખેલ બન્યો. (૧).

મેલો ઘેલો પેલો આગ ખેલમાં ઉભેલોછે તે જૂઓ, તેને ગોદડા વતે ગુંથી લીધેલો હોય એવો જાણે હનુમાનજી આવેછે; તેના હાથ દારૂવાળા કાળા ને દાઢી મોઢું પણ કાળું દેખાયછે, ને પાઘડીનો છેડો લટકતો પૂછડા બરાબર જણાયછે; તે ઠેકાણે (આતસબાજીમાં) લોકો ત્રાસ પામી નાસાનાસ કરે. પણ જેના રામજી જામીન છે તેને કશી ઝાળ લાગતી નથી; તે ઠેકાણે ઠેકાણે બધે આગ લગાડીને આઘો ખસેછે, તે કોણ જાણે હશે હનુમાનજી કે પછી નહીં તો મુલાં સુલેમાનજી. (૨).

આ કવિતામાં ઘણું સમજવાનું છે. પહેલાં અંગ્રેજી રાજય ઇસ્ટઇન્ડિઆ કંપની ચલાવતી હતી, પણ સન ૧૮૫૭ ના બળવા પછી એ રાજ્ય રાણી સાહેબે પોતાના હાથમાં લીધું. એ રાણીના રાજ્યની શ શરૂઆત થઈ તે પ્રસંગે જાદા જાદા શહેરોમાં તેમને મુબારકબાદી આપવાને સભા મળી હતી. મુંબઇમાં પણ મળી હતી, સુરતમાં રૂસ્તમપરામાં જ્યાં કે સર જમસેદજીની છોકરાઓની નિશાળ છે તે હીલાહી બાગમાં પણ મળી હતી; અને એજ કારણસર એક મોટી સભા અમદાવાદમાં ત્યાંના કલેકટર સાહેબના બંગલામાં સંવત ૧૯૧૫ નાકારતક સુદ ૧ ને દિને મળી હતી, તે વખતની સભાનો આ કવિતામાં બધો વિસ્તાર આપેલો છે એવું સમજવું.

આતસબાજીવાળા છંદમાં રાવણની છબી ભાંગી એમ લખ્યું છે તેનો અર્થ એવો કે જ્યારે રાવણ મૂઓ ત્યારે તેનું માથું ફુટી તાળવામાં

થી અગ્નિ નીકળી લંકા સળગી હતી, તેજ પ્રમાણે અહિયાં (અમદાવાદમાં) આતસબાજીની વખત ઘણી રોશની થઇ તે વખતે કોઠી માંથી આગ નીકળી જાણે લંકા કેમ સળગી હોય એવું થઇ રહ્યું હતું.

મનહર છંદમાં પહેલાં ગોદડે ગુંથાયલો હનુમાનજી અને છેલ્લે લખ્યું છે કે તે હશે હનુમાનજી કે મુલ્લા સુલેમાનજી. ત્યારે કોઇ કહેશે કે આ કવિતામાં તે વળી હોરાનું નામ કેમ લખ્યું હશે? તેનું કારણ એ સમજવું કે જ્યારે હનુમાને લંકા બાળવા માંડી ત્યારે પહેલા તે બધે આગ લગાડીને ખસતો રહેતો હતો; તેમ અમદાવાદમાં સભા મળી તે દિવસે આતસબાજી તથા રોશની થઇ ત્યારે તે સુલેમાનજી હોરાએ સળગાવી હતી, તેથી તેને હનુમાનની ઉપમાં આપી છે. જેમ હનુમાનના પૂછડાને છેડે ગોદડાં વીટેલાં હતાં, તેમ આ હોરાનો પાઘડીનો છેડો લટકતો હતો.

પાઠ ૧૨૧ મો.

દેવલ (સં મંદીર.દેરું.
નખતેલ=એક જાતનું ચીકણું તેલ.
હસમુખા (સં) ખુશમીજાજના.
શોકીલા (સં) મોજશોખ કરનારા, સેહેલાણી.
સમજુ=દાના, વિચારવંત.
ખુશામતીઆ (ફા) ખુશામત કરનારા.
ઢોંગી=બાહાનાખોર.
અનુસરીને=મેળવીને, મળતા, લગતા.
ગાલીચા (ફા) બીછાવવાનાં ઉનનાં કિંમતી પાથરણાં.
પરસેપોલીસ=ઇરાનની અસલની રાજધાની.
મનારા (આ) એક જાતનીગોળ ઘણી ઉંચી પોહોળી છોની ઇમારત.

પાઠ ૧૨૨ મો.

સિંહણ (સં) સિંહની માદા.
અયાળ (સં) કેશવાળી, ગળા ઉપરના બાલ.
ખુની (ફા) કોઇને મારીનાંખનાર, ઘાતકી.
તડાકે=સપાટે, ઝપાટે.
વપત (સં) દુઃખ.
જાનવર ખાનું=જાનવરો બાંધવાનું ઠેકાણું.
રખવાળ=સાચવનાર.

પાઠ ૧૨૩ મો.

પડવા=બોલેલા બોલ.

ઉંડાણ કે ઝાડીવાળી જગ્યામાં અથડાઇને પાછા સંભળાય તે.
મદોન્મત (સં) અહંકારમાં છાકલો, મનથી જાણે કે હું જબરો.
ત્રાડ=બુમ, બરાડ.
ધ્વની (સં) શબ્દ, અવાજ
સમ(સં)સરખો.
ઓણુ=આણી તરફ.
ટુંકાર=ટુંકારો, હલકો બોલ.
વનપતિ(સં)વનનોરાજા
ઉચ્ચારતાં(સં)બોલતાં.
પ્રતિઘોર (સં) સામો અવાજ.
કેશરી (સં) સિંહ.
ઠેકતો=ઉભો રહેતો.
હૈડે=હૈયે.
ગર્વ (સં) અહંકાર.
તરૂ (સં) ઝાડ.
વનપાળ (સં) વનનો રાજા, (સિંહ)
શાંત (સં) ચુપ, ધીરો.
વદવું=બોલવું.
અણ વિચાર=વગર વિચાર, જેમ મનમાં આવ્યું તેમ.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૭).

એક બિયામણા **વનમાં** એક મોટો સિંહ (વનનો રાજા) રહેતો હતો; તે મનમાં ઘણોજ અહંકાર માને, અને કહે કે આજને સમે પૃથ્વીઉપર મારા જેવું જબરૂં કોઇ નથી० (૧). એણે એક વખત ત્યાં મોટી બૂમ પાડી. તેથી ત્યાં ઝાડોના જથામાં તેના અવાજનો પ્રત્યાઘાત થયો (એટલે સિંહે જેવી બૂમ પાડી તેવીજ સામેથી કોઇ જાણે બીજો બૂમ પાડતું હોય એવું તેને સમજાયું)० (૨). તે સિંહ ઝાડોની સામાં જોઇ કરીને વિચાર કર્યા કરે, કે આણી તરફ કોઇ આવ્યું, તેને પછી તે સિંહ કહે તું કોણ તો પડઘામાં પણ કોણ સંભળાય, તેથી તેણે જાણ્યું કે કોઈ આ મારા ચાળા પાડે છે० (૩). સિંહ કહે કે તું મને ટુંકારે (હલકા શબ્દથી) કેમ બોલે છે, હું તને ઠોકી નાંખીશ, નહીં તો અહિંયાંથી બહાર નાસ; ત્યારે પડઘો પણ જાણે તેને કહેતો હોય એવું લાગે કે તું મને ટુંકારે કેમ બોલેછે હું તને ઠોકી નાંખીશ, નહીં તો અહિંયાંથી બહાર નાસ० (૪). સિંહ બોલે કે હું વનનો રાજા

છું ને તું તો ચોર છે; ત્યારે પડઘો પણ સામું તેવુંજ બોલે; એમ બોલતાં ત્યાં ઘણા પડઘા પડવા લાગ્યા० (૫). પછી પેલો સિંહ મનમાં સમજ્યો કે કોણ જાણે રખેને મારું એ વનનું રાજ્ય લઈ લેવા ધારતો હોય, એવું ધારી તેને જોવાને વાસ્તે તે સિંહે ફૂદકારો માર્યો० (૬). પછી તે મનમાં હિમ્મત રાખીને બધે ઠેકાણે ઉભો રહેતો, અને અહંકાર મનમાં રાખીને મોટો બરાડ પાડતો ઝાડ પર્વત એવે બધે ઠેકાણે તે ફરી વળ્યો० (૭). એવું જોઇને ત્યાં તેને એક ડાહ્યા શીઆળે કહ્યું કે હે વનરાજ, એ અવાજ આપનો છે, આપ શિવાય બીજા કોઇનો નથી० (૮). એપ્રમાણે શીઆળે તેને ઘણી સમજુતી આપી તે સાંભળી સિંહ ઠંડો પડયો; અને તે બધા કારણ મનમાં સમજ્યો એટલે તેનો વહેમ દૂર થયો० (૯). એ પ્રમાણે આ લોકમાં જેવા બોલ બોલે, તેનો પાછળથી પ્રત્યઘાત થાય, તે બોલેલા બોલ જેવોજ સમજાય० (૧૦). કોઇને સારો કહીને આપણે સારો શબ્દ સાંભળવો ને બાળક કહ્યાથી તે બાળક કહે; તેમ વખાણ કરેથી તે આપણા વખાણ કરે, ને ગાળ દીધાથી આપણને સામી તે ગાળ દે० (૧૧). માટે મોંમાંથી શબ્દ કહાડવો તે વિચારીને બોલવો, પણ **દલપતરામ** કહે કે વગર વિચારથી છૂટી છબે એક પણ બોલબોલવો નહીં (ખાવું તેમ લવવું નહીં)० (૧૨).

પાઠ ૧૨૪ મો.

ઉપદેશ (સં) બોધ.
કિંકર (સં) દાસ, સેવક.
મુદગળ=મુગદળિયું.
અવની (સં) પૃથ્વી.
અઘઓઘ (સ) પાપનો ઢગલો.
અંબાર (ફા) જથો, ભંડાર.
કઠોર=વજ્જર, કઠણ.
માયા (સં) પૈસોટકો, છોકરાં હૈયાંની વાડી.
મિથ્યા (સં) ફોકટ.
મરકટ (સં) વાંદરો, માંકડું (સુકલકડી.)
પ્રપંચ(સં) છળભેદ, દગો ફટકો.
પરહરતા (સં) છોડતાં.

સ્મરણ (સં) યાદ.
ભવજલ (સં) દુનિઆની જંજાળ, સંસારરૂપી પાણી.
જડબુદ્ધી(સં)મૂર્ખ જેવી સમજ.
સંત (સં) સાધુ,જોગી.
શુદ્ધ (સં) ખરેખરો.
રાશી (સં) ઢગલો.
ગર્ભ (સં) ઓદ્ધારણ.
મણા=કસર, ખામી.
જગદીશ (સ) જગતનો ધણી, ઇશ્વર (જગત-ઇશ).
અવનીતળ (સં)પૃથ્વીનું તળીઉ.
કુકર્મ (સં) નઠારાં કામ.
કોઠાર=ભંડાર,ખજાનો.
જડરૂપ (સં) હાલેચાલે નહીં એવી જે હાલત, (માને પેટેજન્મ્યો ને કંઇ ભગવત સેવા કીધી નહીં.)
શીત (સં) ઠંડ, ટાઢ.
વર્ષા (સં) વરસાદ.
કલેશ (સં) કંકાસ.
સોડ=ધુમટો, બાજુ.

(**કવિતાની સમજુતી**). (૧૮).

મનજે સો ફેરા સમજાવું તોપણ મન માનતું નથી. અને (ખળ, કઠણ, કઠોર, ચંચળ) એ જે મનના ચોર કહેવાય છે તે સાથે ચપળ ચિત્તવાળું મન તે ચોતરફ ફર્યા કરે છે૰ (ટેક). મન ભૂતની પેઠે ભમ્યા કરેછે ને તે માયામાં મચ્યું રહેછે,પણ તેને **ઇશ્વરનું** ભજન કરવાને ગમતું નથી મનને સો ફેરા૰ (૧). મનને માણસનું રૂપ આપીને કહે છે કે હે મન જો તું યમ રાજાના દૂતનો ડર ગણતું હોય, તો આ ખોટા સુખને કેમ માનેછે ને ગયો વખત તે મનમાં આણતું નથી મનને સો ફેરા૰ (૨). માથા ઉપર મોટા મોટા મગદળિયાનો માર પડે, તોપણ ફળ દેખીને વાંદરો (માર ખાય તોપણ) જેમ ઝાડ પર ચહડે, તેમ તું મન પણ તે બારણા આગળ જઇને બેસેછે. મનને સો ફેરા૰ (૩). માટે **પ્રીતમ** કવિ કહેછે કે હે ભાઈ (મન), તારે છળ ભેદને છોડી દીધાથી, અને રોજ **પરમેશ્વરનું** ભજન કરવાથી તને આ દુનિઆરૂપી પાણી (જંજાળથી) તારો ઓદ્ધાર થતાં વાર લાગવાની નથી. મનને સો ફેરા સમજાવું તોપણ મન માનતું નથી. (૪).

પરમેશ્વરનું ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો જે દરિઆરૂપી

સંસાર તેનો છેડો આવે નહીં. માટે હે મૂઢમતિ જીવ, તને સાધુ (કોઇ ઉપદેશી) વગર ખરો રસ્તો બીજો કોણ બતાવે ! (ટેક). માને પેટે અવતાર લઇને ઘણા દુઃખી લોકો ઢગલે ઢગલા માલમ પડયા, પણ માયાના બંધનને કાપીને કોઇ તેમાંથી નાશી શકયો નહીં. **પરમેશ્વરનું** ભજન૦ (૧). તને **પરમેશ્વરે** મનશા દેહનો અવતાર આપ્યો એમાં તો કંઇ ભૂલ નહીં તેમજ ખાવાને પુષ્કળ અન્ન તથા પૈસો ટકો અને છોકરાં છૈયાંની વાડી આપી, માટે હવે તું જગતના બનાવનાર **ઇશ્વરના** ગુણ ગા કે તારૂં કલ્યાણ થાય. પરમેશ્વરનું ભજન૦ (૨). તેં આ પૃથ્વી ઉપર અવતાર લીધો, પણ નઠારાં કામનો ભંડાર ભર્યો અને પાપના ઢગલેઃ તે મોટો ગંજ બનાવ્યો. (ઘણું પાપ એકઠું કીધું), માટે પરમેશ્વરનું ભજન૦ (૩). જેમ ઝાડને પહાડ સ્થિર છે તેવા રૂપે તું રહ્યો (એટલે કંઇ પણ ભગવત ગીતામાં તેં ધ્યાન આપ્યું નહીં), અને ટાઢ તથા વરસાદનો બહુ તાપ તું ખમ્યોછે, એ તારા કરતવ કોઇથી કહી શકાય નહીં. માટે પરમેશ્વરનું ભજન૦ (૪). માટે **પ્રીતમ** કવિ કહેછે કે હે જીવડા તારે માથે મોતનો ભય છે તે જાણીને તું ચેતી લે, ઘુમટો તાણીને સૂઇ શું રહ્યો છે, (એટલે ઉઠ ને હરી કિરતન કરવા માંડ). પરમેશ્વરનું ભજન કર્યા વગર આ દુઃખ ભરેલો૦ (૫).

પાઠ ૧૨૫ મો.

કોહિનૂર (ફા) એક જાતનો ઘણો નીમકવાળો ઉંચો હીરો.
રત્ન (સં) ઝવાહિર.
પાસા=પેહેલ.
મૂલ (સં) કિમ્મત.
ઝવેરી (આ) ઝવાહિરના વેપારીઓ.
કાવ્યગ્રંથ (સં) કવિતાનું પુસ્તક.
કવિતા રૂપી (સં) કવિતાના રૂપમાં.
જુદ્ધ (સં) મોટી લડાઇ.
વંશજો (સં) વંશમાંના, કુટુંબી.
તવારીખ (આ) સાલવાર ઇતિહાસ, રાજા-પાદશાહની થયલી હકીકતનું પુસ્તક.
અર્ધ અંડાકાર (સં)

અડધા ઈંડાના જેવા આકારનો.
વજન (આ) ભાર, તોલ.
દગલબાજી=દગો ફટકો.
ઇંગ્લિશ (અં) અંગ્રેજી.
મૂગટ (આ) તાજ.

પાઠ ૧૨૬ મો.

બનેલા=ફતેમારી કરતાં નાનાં વાહાણ.
ફતેમારી=મોટાબતેલા.
સફરી (આ) જળ માર્ગે મુસાફરી કરનારા.
યાર્ડ (અં) વાર, ૩ ફુટ.
ભાથું=ખાવાનું, કાચી કોરી સુખડી.
ઉતારૂ=વાહાણ કે ગામાં બેસીને જનારા.
મેજ (ફા) ટેબલ.
પલંગ (ફા) ઢોલીઓ.
મનવાર (અં) લડાઇનાં વાહાણો.
કાટક =અવાજ.
પ્રવાહ (સ) ધોધ, રેલો.
દાગ=ટપાલ, ડાક.
વરાળયંત્ર= બાફનાજોરથીચાલે એવોસંચો.
સ્ક્રૂ (અં) પેચ, ફેર.
હોકાયંત્ર=દિશા જાણવાનો સંચો.
લોહચુંબક = લોઢાને ચુસી લેનાર, ચમક.

પાઠ ૧૨૭ મો.

કીમીઓ (ફા) ત્રાંબું લોઢું વગેરેને સોનું બનાવી દેવાનો હુન્નર, ઠગવાનો કીસબ.
લત=ખો, ટેવ.
કીમીઆગરો (ફા) કીમીઓ કરીજાણનાર.
ગાંઠ=ગીરો, ખૂદ.
રવો=સોનાનો ઝીણો ગાંગડો, નક્કર દાણો.
ભુલાવો=ગફલત.
વિત્ત (સં) નાણું, કસ.
છંદ (સં) ચરસ, શોખ.
જેવર (ફા) ઘરેણું.
ધુતારો=ફોસલાવી લઈ જનારો.
નવસાર= ધાતુ ગાળવાનો એક જાતનો સફેત ખાર.
ખળ=વાડકાજેવું ખાડાવાળું ઘુંટવાનું પથ્થરનું વાસણ.
બારીક (ફા) ઝીણું.
પરતવું=ઝીણું વાટવું.
પરીક્ષા (સં) તપાસ.

પાઠ ૧૨૮ મો.

ઇલાકો (આ) પ્રાંતના તાબાનો મૂલક.
અદાલત (આ) ઇનસાફ કરવાનું ઠેકાણું.
રેવીન્યુ કમીશનર (અ) મેહેસુલના હિસાબનો બંદોબસ્ત રાખનાર અધિકારી, (કલેક્ટરનો ઉપરી).
પોલીશ કમીશનર (અં) ખૂન, ચોરી વગેરે ગુનાહની તપાસ રાખનાર પોલીસ ખાતામાં સૌથી વડો અધિકારી.
ફોજદારી (આ. ફા) ખૂન, ચોરી, મારામારી વગેરે ગુનાહ સંબંધી.
દીવાની (ફા) લેણુ દેણુ સંબંધી, મુલકી.
મુકદમા (આ) ફરિયાદનાં કામો, કજીઆ.
જડજ (અં) ન્યાયધીસ, પોતાથી નીચલી કોરટોમાં થયલા

ફેંસલા ઉપરની અપીલનો સાંભળનાર, ને માજીસ્ટ્રેટ તરફથી સેશનમાં નોંધાયલા મોટા ગુનાહનો ચૂકાદો કરનાર.
જોઇંટમાજીસ્ટ્રેટ (અં) માજીસ્ટ્રેટને ફોજદારી મુકદમ્મામાં મદદ કરવાને આપેલો તેની સાથેનો બીજો માજીસ્ટ્રેટ.
ફેસલા (આ) ચૂકાદો.
હાઇકોર્ટ (અં) ઇલાકામાં સૌથી મોટી ઇનસાફની કચેરી, સદર અદાલત.
અપીલ (અં) એક ઓહ્દેદારના કરેલા ફેંસલા ઉપર નારાજી થઇ તે રદ કરાવવાતેની ઉપલા કોર્ટમાં અરજ કરવી તે.
પટ=પોહોળાઇ.
ડુંગળી=કાંદા, પ્યાજ.
રજ (સં)રચકણ, કણી.

પાઠ ૧૨૯ મો.

વસુલાત (આ) ઉપજ.
કોરટ (અં) દરબાર, કચેરી.
ઉપસાગર (સં) અખાતનું મેં પોહોળું થએલું તે.
કલેકટર (અં) તાબેના જીલાની જમાબંધી એકઠી કરનાર.
કેપ (અં) ભુશીર.
સરાસરી (ફા) સરખે ભાગે ફાળા પડતું ગણવું તે, સરેરાસ.
કાટ=ઇમારત બાંધવાનાં લાકડાં.
જેનધર્મ (સં)શ્રાવક,ભાવસાર લોકોનો ધર્મ.
સબ કલેકટર (અં) કલેકટરના હાથ નીચેનો ઓહ્દેદાર.

પાઠ ૧૩૦ મો.

લેફટેનેંટગવરનર (અં) ગવરનરથી ઉતરથી પાયરીનો ગવરનર.
ક્ષેત્ર (સં) ખેતર.
સંગમ (સં) મેળાપ.
દોઆબ (ફા) દુ તે બે, ને આબ તે પાણી એટલે બે નદીઓ ગંગા અને જમના વચ્ચે આવેલોપ્રાંત.
ફળવાન (સં) ફળદ્રૂપ, ફળવંત, પાકવાળો.
ચીફ (અં) મુખ્ય,મોટો.
કમિશનર (અં) મુખ્યત્યાર, અધિકારી, હક સાઇ લેનાર.
નાનકપંથી=નાનક નામના માણસે ચલાવેલો ધર્મ.
નિમક હલાલ (ફા) ખાધેલા અન્નનો ઉપકાર કરનાર, કૃતજ્ઞ.

પાઠ ૧૩૧ મો.

ઝરો=જમીનમાંથી દડુડીરૂપે નીકળતું પાણી.
ઢોંગ=ધતુંગ, બ્હાનું.
મંત્ર (સં) જાદુ, મંતર.
પ્રવાસી (સં) મુસાફર.
ચમત્કાર (સં) નવાઈનીવાત, અચંબો.
ઉચેલી=કહાડી.
નિકોરી=મોરી, નીક.
રાલ=બળી ભડકા થાય એવો પદાર્થ.
ડામર (અં) એકજાતનો ચીકણો કાળો પદાર્થ.

જાદુ (ફા) ધંતર મંતર.

પાઠ ૧૩૨ મો.

પરચુરણ=છૂટા છૂટા, જૂદા જૂદા વિષયના.
કુત્સિત (સં) નઠારો, ધિ:ક્કારવા જોગ.
કપોત (સં) હોલો.
ઉલૂક (સં) ઘુવડ પક્ષી.
ગિરા (સં) વાણી.
હોડ=હિમ્મત, હોંસ.
પ્રિય (સં) વહાલો.
અણભેપદ(સં) અભયપદ, બીક વિનાની પદ્ધી.
ખ્યાત (સં) કીર્ત્તિ.
દશ દિશે(સં) દશદિશાએ, (ચાર દિશા, ચાર ખૂણા, ને ધરતી તથા આકાશ).
લઘુવેશે (સં) બચપણમાં, નાનપણે.
વિમળ (સં) ચોખ્ખું.
સપૂત (સં) સારો છોકરો.
વેણરત=રત નહીં તે.
મેહ (સં)વરસાદ, મેઘ.
વીશી=વીસ વરસ સુધીની ઉમ્મર.
માયાજિત (સં) માયાને જીતે એવું.
મંડાણ= શરૂઆત.
સુણિયો=સાંભળ્યો.
વિનય (સં) નમ્રતા.
થાવર (સં) અચળ, જેખસે નહીં તે.
સુજશ(સં) સારો જશ, સારી કીર્ત્તિ.
વાદ (સં) તકરાર.
વિશ્વ(સં)જગત, પૃથ્વી.
વશિકરણ (સં) વશકરવાની વિદ્યા—મંત્ર.
કુસંપ (સં) સંપ નહીં તે. ફુટ.
અવખાણી=વખોડી.
શ્વાન (સં) કૂતરો.
મહીશ (સં) પાડો.
મની (સં) બિલાડી.
અજ (સં) બકરો.
કાણી=કેહેવત, કેહેતી.
ગર્ધવ (સં) ગધેડો.
ગીધ=લોહી માંસ ખાનારૂં મોટું પક્ષી.
અપશુકન (સં) ખરાબ શુકન, નઠારીનિશાની
વ્રથા (સં) ફોકટ.
બડી (હિં) મોટી.
કરજ (આ.) દેવું, રૂણ.
કુપાત્ર (સં) નઠારો છોકરો, કપૂત.
બાળાપણ(સં) બચપણ.
અહોનીશ(સં)હમેશા.
તૃષ્ણા(સં) તરસ.હોંસ.
પુરૂષ (સં) મરદ, નર.
પુખ (સં) ધિક્કાર.
રહિત(સં) વગર, વિના.
આશ(સં) આશા, ઉમેદ.
નિરાશી (સં) જેને આશા નહીં તે.
વાચ્ય (સં) વચન, વેણ.
સંતોષ (સં) આનંદ.
વર્ગ (સં) પંક્તિ,જાત.
સ્વર્ગ (સં) કૈલાશ.

(કવિતાની સમજુતી). (૧૯).

કંઈ પણ માથા ઊપર **કલંક** આવે એ મોટું દુ:ખ, તેમ કંઇ માલ જાય અથવા ખોવાય એ પણ મોટું દુ:ખ; કેથે ઘણું અપમાન થાય

એ મોટું દુઃખ, તેમ કંઇ શરીરે રોગ થાય એ પણ મોટું દુઃખ; ઘરની બાયડી મરી જાય કે કોઇ સાથે જતી રહે એ મોટું દુઃખ, તેમ કોઇ સાથે વેરથી લડાઇ થાય એ પણ મોટું દુઃખ; આપણી હિમ્મત હારી જાય એ મોટું દુઃખ, તેમ ઝેરી જાનવરનું કે બીજા કશાનું ઝેર ચહડે એ પણ મોટું દુઃખ; વળી માથે મોતનું તેમજ ઘરબાર સંબંધી ખટલાનું દુઃખ એ પણ મોટું છે, પણ કવિ **સામળદાસ** કેહેછે કે વાહાલો છોકરો મરી જાય એ વળી સઘળા કરતાં મોટું દુઃખ છે૦ (૧).

પૃથ્વી ઊપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે પારકાનાં દુઃખ કાપ્યા; પૃથ્વી ઉપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે વગર ધાસ્તીની જગ્યા આપી; પૃથ્વી ઊપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેની દશ દિશાએ કીર્ત્તિ ચાલી; પૃથ્વી ઊપર જીવતો નર એ કહેવાય કે જેણે બચપણથીજ પોતાના કુટુંબને તાર્યું (કુળમાં દીવો નીકળ્યો); જગતમાં જીવતો નર એ કહેવાય કે જેના જશે કરી લોકોએ તેનો નિર્મળ ગુણ જાણ્યો; તેને વાસ્તે **સામળદાસ** કહેછે કે સપૂત નર જીવ્યો એ કહેવાય કે જે પારકાના કામને વાસ્તે જીવ આપે૦ (૨).

રત વિના (શીઆળા ઉનાળામાં) વરસાદ આવે તેથી અનાજ પાકે નહીં, અને પૂરા પોતાના પરાક્રમ શિવાય દુસ્મન બીજાથી હારે નહીં; તેમ પહેલી વાશીમાં (વીસ વરસની ઉમ્મર સુધીમાં) જે હોંસથી વિદ્યા નહીં ભણ્યો, અને સંસાર માંડીને જીત્યો એવો કાનથી કોઇ સાંભળ્યો નથી; ગયો વખત ફરીને આવે નહીં પછી તેનો મનમાં પસ્તાવો થાય. તે માટે **સામળદાસ** કવિ એવું કહે છે કે પહેલાંથી જે માણસ ચેતે નહીં તેને પાછળથી અફસોસ કરવો પડે૦ (૩)

નમ્રતાનો વિવેક બધા સારા માણસોમાં શોભેછે, અને નમ્રતાની વિદ્યા તેજ સ્થિર અને સદા કાયમ રહેછે; નમ્રતા થકીજ સઘળાલોકો

મળી સારી કીર્ત્તિ આપેછે, અને નમ્રતા થકીજ રાજા કે ગરીબ લોકો દ્વેશ ભાવે તકરાર (એક બીજામાં અદેખાઇ) કરતા નથી; માટે જગતમાં નમ્રતા એ સૌથી મોટી છે, નમ્રતા એ ધર્મના માર્ગમાં વસેછે; તે માટે **સામળદાસ** કવિ એવું કહેછે કે વશ કરવાના મંત્રની વિદ્યા, તે નમ્રતામાંજ વાસો કરી રહેછે (મતલબ કે નરમ લોકોજ તેને માનેછે) કેમકે તે વિદ્યા સાચી નથી૦ (૪).

કાગડા અને હોલાની વાણી નઠારી છે એવું સઘળા કવિઓ અ. વખાણીને કેહેછે; કૂતરો, પાડો બિલાડી, બકરાના શબ્દ અને નઠારા કવિના મોઢાની વાણીને પણ નઠારી ગણીને કહેછે; તેમજ ગધેડો, ગીધ, ઘુવડની વાણી જગતમાં અપશુકનવાળી કરી જાણેલી છે; પણ **દલપતરામ** કવિ કહેછે કે એ સઘળા વાદ નકામાં છે, પણ કુસંપની વાણી એ સર્વ કરતાં મોટી નિર્દય ગણાયછે (૫)

શરીરમાં કંઈ રોગ હોય ને એવામાં કંઇ વ્યસન બાઝયું તો તેથી વિદ્યાભ્યાસ ન થતાં દેવામાંથી નીકળાતું નથી; કુટુંબના માણસોમાં સંપ રહેતો હોય નહીં, ને ઘરની બાયડી કંકાસ મૂકે નહીં. તેમ છોકરો જો નઠારો ઉઠયો તો તે છોકરીનો અવતાર બાળરાંડ જેવો સમજવો; કંઇ પણ ધંધો કર્યા શિવાય સદા બેશી રહેવું તેથી હરેક વાતની ઇચ્છા ઘણી થઇ આવેછે, માટે આ જગતમાં એવા પુરૂષના જીવતરને બહુ ધિક્કાર છે૦ (૬).

શરીર રોગ વિનાનું રહે ને પછી ઘણી વિદ્યાનો અભ્યાસ કીધો; પછી તે છોકરો બોલેલું વચન પાળે, તો તેને કોઈ પણ દિવસ બીજાની આશા કદી રાખવી પડતી નથી; મીઠા વચન બોલી સ્ત્રી હોય ને તેને માથે એક પઇ ભાર પણ દેવું ન હોય તો તેને હમેશાં મનમાં સંતોષ રહેછે, ને તે સારા માણસની પ્રીતી મેળવેછે; વળી દહાડે દહાડે કુટુંબના માણસોમાં જેમ જેમ સંપ વધતો જાય, તો પછી

એથી વધતું સુખ સ્વર્ગમાં છે એવું હું જોતો નથી• (૭).

પાઠ ૧૩૩ મો.

વાતાવરણ=વાત તે વાયુ, ને આવરણ તે ઢાંકણુ, પૃથ્વીની આસપાસ હવાનું ઢાંકણ.
પ્રવાહી(સં)પાણી જેવા રૂપનો.
ભરતી ઓટ=પાણીનું આવવું તથા જવું
મહાચતુર(સં)મોટો અ-
અક્કલવંત=ઘણો ડાહ્યો,
પરમદયાળૂ (સં) પારકાપરદયા લાવનાર
ક્ષણ(સં)પળ, લેહેજો.
શ્વાસોશ્વાસ (સં) દમ-
ફેફસું=શ્વાસ લેવાની નળી-
સૂનકાર=અવાજ વગરનું, કોઇ બોલે ચાલે નહીં તે.

પાઠ ૧૩૪ મો.

અસ્વચ્છ (સં)ચોખ્ખું નહીં તે.
બદબો(ફા) નઠારી ગંધ.
મરજાદા(સં)હદ, સીમા.

પાઠ ૧૩૫ મો.

ચગદી=કચડી, છુંદી.
ખોખું=જીવ વિનાનું ખોળીઉં.
અડતું=અડકતું, ખાતું

પાઠ ૧૩૬ મો.

કરચલી=હર કંઇ સુવાળી વસ્તુ સંકડાઇને વળી ગયલી તે, ખોલ ચડવી.
ફારી=ફોલી, ખોતરી.
વેસર=વેળાસર.
ફુદા=દીવામાં ઉડતાં સફેત મગતરાં.

પાઠ ૧૩૭ મો.

બલૂન (અં) વા ભરેલી કોથળી, હવાનું ફાનસ
બતક=એક જાતનું પહોળી ચાંચવાળું પક્ષી.
પંડે=પોતે, જાતે.
હૈદ્રોજન (અં) એક જાતની હવા, પાણી ઉત્પન્ન કરનારો વાયુ.
થેલી=કોથળી.
કંતાન (આ) ટાટ.
સહી સલામત. (આ.) ક્ષેમકુસળ, સારી પડે.

પાઠ ૧૩૮ મો.

આપવડાઇ = પોતાની મોટાઇ પોતે બતાવવી તે.
અનુભવ (સં) અજમાએશ.
યોગ્યતા (સં) લાયકી.
મગરૂરી(આ) અહંકાર.
જાહેર (આ) ખુલ્લું.
નમ્ર (સં) નરમ.
છાલકા=હલકા.
પતરાજીખોર=શેખીખોર, શેખી કરનાર.
ઉપર ચોટીઉં=ઉપલક થોડું ઘણું.
ડોળ=ભપકો, ચેહેરો.

પાઠ ૧૩૯ મો.

નર્મ=કવિ નર્મદાશંકર લાલશંકરે બનાવેલી
ક્ષણભંગુર સં) પલકમાં ભાંગી જાય એવું.
ધ્રુવમંડળ (સં) આકાશમંડળ, આકાશમાં એક સ્થિર તારો છે તેનો જથો.

ક્ષણીક (સં) ફાની, નાશવંત, ક્ષણુની.
મોહ (સં) મોહિણી.
વણસાડ=નાશ પામેએવું.
અનાડ=અનાડી, બંધ વગરનો.
નેહ (સં) સ્નેહ, ચાહા.
તેજી=ચળકાટ, નુર.
સૂચના (સં) ખબર.
ભૂખરવારો= શીઆળામાં ધુમ્મર ઝાકળથી ઝાડને રોગ થાય છે તે.
ભવ (સ) જીંદગાની.
તર્ક(સં)વિચાર, ખ્યાલ.

દરશાવતાં=દેખાડતાં.
બ્રહ્મ (સં) ઇશ્વર.
ગંભિર (સં)વજનર.
સદવસ્તુ(સં)સાચીવસ્તુ
નિશદિન (સં)રાત દહાડો.
લગ્ન(સ)સંબંધ, વિવા.
ગમ=સમજ.
માપ=ભરત, પરમાંણુ
મિલકત (આ) દોલત, માલ મતા.
બડાઇ (હિં) મોટાઇ.
દારૂણ (સ) ભયંકર.
કંચન (સ) સોનું, હેમ.
તૃઠી (સ) ખુશી થઈ.
જર (ફા) પૈસો.

જોરૂ (ફા.) સ્ત્રી, બાયડી.
સોય=શોભે.
સમૃદ્ધિ (સં) દોલત.
કોટી (સં) કરોડ.
તુચ્છ (સં) હલકો.
શઠ=ઠગ, લુચ્ચો.
કંગાળ (હિં) ગરીબ.
રતનાગર (સં) સમુદ્ર, રતનાની ખણ, (રતન-આકર)
તુલના(સ)તોળવું, માપ.
કંજૂસ (હિં) બખીલ, ચીકણો, કસરીઓ.
વા=અથવા.
દુરજન (સ) ખરાબ માણસ, (દુર-જન.

(**કવિતાની સમજુતી**). (૨૦).

આ બધો **સંસાર** તે મોહિણી જેવો છે, અને તે પલક વારમાં જતો રહે એવો નાશવંત છે, એમાં માણસો સદા ઠગાયછે, અને અણઘડ લોકો પાપ કરેછે. (૧) હરખનું હસવું ને દુઃખની વખતના આંસુ એ ખોટા ચળકેછે ને વેહેછે, ને અહિયાં (આ પૃથ્વી ઉપર) કંઇ સાચી વસ્તુ નથી, પણ સાચો પ્રભુનો સ્નેહ છે. (૨). કીર્ત્તિની કલગીનું તેજ તે તે જૂઠું થઇ જાયછે, જેમકે વાદળનો રંગ સાંજે જલદી જલદી જતો રેહે છે. (૩). પ્યાર, આશા, ને સૂચના (કોઇ રૂપના ગણેછે) તેના ખીલતા મોર ખરી જાયછે, પણ મોતનો ભુખરવારો તેનું મોટું જોર છે. (૪). આ સંસાર રૂપી ભરેલા દરિઆમાં તોફાનો

બહુ થાયછે. તેમાં બિચારા હલકા ગરીબ જીવડા ઘસડાતા ચાલ્યા જાયછે. (૫). આ પૃથ્વી તે એક દુખીઆરી મુસાફરી ને અંધારી બિયામણી રાત છે, તેમાં મોજા વતી શરીર અહિંથી તહિં પછાડા ખાયછે. (૬). અક્કલનું રળીઆમણું કીરણ જે તર્ક તેનો ચળકાટ તે ભૂલો પડેલો રસ્તો બતાવે છે. (૭) **પરમેશ્વરને** ઓળખીને રીતસર ચાલવું તે અને ધર્મ તે નકકી સ્થિર અને ધીરજવાળા છે, તે વગર બીજુ કાંઇ સ્થિર અને ગંભીર નથી એવું માનજે. (૮). માટે હે હલકા પ્રાણી તું સદા સાચી વસ્તુ સાથે રમ. અને સર્વદા તારા જીવને તેનીજ સાથે જોડવામાં સૂઝ પાડ. (૯)

પૈસા અને મોટી મીલકતની જે વડાઇ કરે તેને કોઈ પણ જગા એ સુખી સમજે નહીં તે તો ઘણાજ દુખીઓ છે એમ જાણો.

(૧). સોનાની રેતી સાથે મોટી નદીઓ વેહે, ને તેના વાડમાં તથા ખેતરમાં સોનાનો વરસાદ વરસે(૨). તેના ઉપર પશ્ચિમની (અમેરિકા તરફની) સર્વ લક્ષ્મી રાજી થઇ હોય, (એટલે પહેલાં યુરોપના લોકોને અમેરિકાથી પુષ્કળ સોનું મળતું) ને પૈસા જમીન ને સ્ત્રીથી તે જુવાન શોભિતો હોય. (૩). ઘણી એક દોલત મળી છતાં કરોડો રૂપીઆની પુંજી થવાને ફાળ ભરે (તૃષ્ણા રાખે). પણ જેનું મન મોટું નહીં તેને હલકો, શઠ, ને કંગાળજ જાણો. (૪). હું એટલો ઉંચો હોઉં કે ધ્રુવ મંડળને ઉંચે અડકું, અને સમુદ્રને મુઠીમાં સહેજ સમાવી દઉં. (૫) એવી રીતે સર્વને હું માપું પણ મને માપનારૂં મન છે; મારૂં તોલ મન થકીજ થાયછે તેથી મન એ સઘળા કરતાં મોટું છે. (૬). માણુસ મન થકી જણાઇ આવેછે, તેમ સૂમ કે દાતાર પણ તે-પરથી જણાય છે, માણુસ મનથકી જણાઈ આવેછે અને સારો કે નઠારો એ ધારપરથી જણાયછે. (૭).

પાઠ ૧૪૦ મો.

ઘુમટ=ઉપસેલો ગોળ ઘેરાવો, ઘેરા.
ઝગઝગતા=ચળકતા.
નિહાળીને=નજર કરીને, ધારી ધારીને.
સપ્તઋષિ(સં) સાત તારાનો ઝુમખો, સાત તપેશ્વરી.
ઉપલાણે=ઉપલે; ઉપર તરફને.
ધ્રુવ (સં)ઉત્તર દિશામાં એક સ્થિર તારો છે.
કેવળ (સં) બીલકુલ.
સિદ્ધ (સં) સાબીત.
ભ્રમ=વેહેમ, શક.
લંગારેલાં=લંગર નાખી અટકાવેલા

પાઠ ૧૪૧ મો.

બિંદુ (સં)અણી, છેડો.
ચાંદરણી=અજવાળી.
તેજ=ચળકાટ, નુર.

પાઠ ૧૪૨ મો.

પસરે (સં) ફેલાય.
મહત્વ (સં) પોહોળાઇ લંબાઇ ને જાડાઇ, મોટાઇ.
અજમાએશ (ફા) તપાસ.
ઘન (સં) જેટલી લાંબી તેટલી પોહોળી તથા તેટલી ઉંડી જગો તે; એકજ સંખ્યા અરસ પરસ ત્રણ વખત ગુણેથી જે નવી સંખ્યા આવેછે તે.
ડેડસી (અં) મૃત્યુ સરોવર, (તુર્કસ્તાનમાં છે).

પાઠ ૧૪૩ મો.

અંશ(સં) ભાગ, રતલનો બારમો હિસ્સો.
કરા=હવામાંથી છુટું પડીને બંધાયલું પાણી, એક જાતનું બરફ.
હર (ફા) દર, પ્રત્યેક.
હૃદય (સં) અંતઃકરણ.
ભાષા (સં)લિપિ,બોલી,

પાઠ ૧૪૪ મો.

દાકતર (અં) અંગ્રેજી વૈદ-હકીમ.
રબર (અં)સીસાપેનના ડાઘ-કે હરફ કહાડી નાંખવાનો એક જાતનો ચીકણો પદાર્થ.
સરશુદ્ધ (સં) બરાબર, સીધો.

પાઠ ૧૪૫ મો.

મેળ=હિસાબ,ગણત્રી.
તફાવત (આ) ફેર,ફરક.
પાદર=ગામ કે કસ્બાની સીમ-ભાગળ.
ચરોતર=ખેડા જીલ્લા તરફનો મૂલક, (નર્મદા નદીની ઉત્તરથી તે છેક નજદીક સાબરમતી નદીની દક્ષિણ સુધીનો).
અનુનાસીક (સં) અનુ પાસે, ને નાસીક નાકનું-નાક પાસેનું; નાક પાસેથી જે અક્ષરો બોલાય છે તે, ઙ--ઞ-ણ-ન-મ).
પડખો=પડોશ.
અભણ=ભણેલો નહીં.

પાઠ ૧૪૬ મો.

દેશાટણ (સં) દેશનુ અટણ, દેશની મુસાફરી કરવી તે.
ભાત=તરેહ, જાત.
અતળશ (આ) એક જાતનું રેશમી પાતળું કપડું.

સંદેસડો=સંદેશો, ખબર
વિસલ નગર=વિશનગ
ર, (ગુજરાતમાં છે).
વિશ્રામ (સં) વિસામો
પાત્ર (સં) વાસણ,લાયક
હળદર=હળધ.
હેમ(સં) સોનુ, કંચન
ઘાટ=એક જાતની ચ-
ળકતા ગુદ્દાની સાડી.
શીર=ઉંચું ઢુંગડું,અ-
મ્મર.
પટોલાં (સં)રેશમીઘાટ
શમશેર (ફા) તરવાર.
પ્રતિમા (સં) મૂર્તિ.
સમીપ (સં) પાસે;સોડે
કાંબિ=કલા, સાદા લી
સા તોડા.
ઝૂમણાં=સીક્કાને બાકાં
ચોડી તેનો હાર કરે
છે તે.
લક્ષ (સં) ધ્યાન(લાખ)
જળપાત્ર(સં) પાણીના
વાસણ.
સાંપડે=મળે, જડે.
પેંઠણી=પૈઠણ શહેરની
પિતાંબર(સં)ભારેકંચુ
રેશમી ઓટીઉં,
ઘણું કરીને પીળું.
માળવી=માળવાના.
પતાવજો=માંડી વાળ
જો. બેબાદ કરજો.
ધોળેરી=ધોળેરાના
ગજદંત(સં) હાથીદાંત.
ટંકશાલ(સં)ચલણી
શીક્કા પાડવાનું સ
રકારી કારખાનું.
સિધાવજો=જજો, પ-
ધારજો, આવજો.
વાગડ=કચ્છનો એકભાગ

(કવિતાની સમજુતી). (૨૬).

દેશની મુસાફરી કરતાં તમે સારી ભાત ભાતની જણસો જોશો માટે તમે રસ્તેથી પેહેલાં તો વળીને ગુજરાત જોજો. (૧). શોભાવંતી ગુજરાત જોવા લાયક છે એવું જાણજો, ને યાદ રાખી અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ વોહોરતા આવજો; અતળશ અને ભારે માલ મશરૂનો તમે સારો મંગાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ (ચોમાસું) પેહેલાં પોતે વેહેલા આવજો. (૨). પછી પેથાપુર તરફ જાત્રાવાસી લોકો જે જાય-છે, ત્યાં બાંધણીની સાડીઓ ને બંદુક ઘણી વખણાયછે; તે દેશથી સમાચાર કોઇ માણસ સાથે કહાવજો, અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૩). પછી ત્યાંથી વીસલ નગર થોડી મુદત થોભજો, ત્યાં પીત્તળના કળસીઆ અને હળધ ને સોના જેવા પીળા બાયડીઓને પેહેરવાના ઘાટ શોભી રેહે એવા સારા મળેછે; પછી ત્યાંથી પાટણે જઇને રંગીત પટોળાં રખાવજો અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૪). સીરોઇમાં સારી તર-

ધારો બનેછે અને મૂર્ત્તિઓ સારી ડુંગરપુરી કેહેવાયછે, ત્યાં કપડવંજ તાલુકાનું ગાયકવાડી ગામ આત્રસુંબે આવતાં જજ્જો. ત્યાં છરા અને લોઢાની છરીઓ સારી બનેછે; વળી કપડવંજના કાચ ને સાબુ પાસે રહી કરાવજો. અને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૫). કાઠિયાવાડનાં કહ્ળાં ને ઝાલાવાડનાં ઝૂમણાં સારાં ગણાય છે, તેમ ખંબાતની સુતરફેણી અને સુરતનાં જમણ સારાં ગણાયછે; ઘણી પાપડી ને સારી બરફી તપાસીને સુરતથી લાવજો. ને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૬). નાશકમાં સારા કળસીઆ અને સારાં પાન પુને મળે છે તેમ બરાનપોરનો સેલારસ અને પૈઠણની પાઘડીઓ ઘણી પકાય છે; સારી શાલ તો કાશ્મીરમાં બનેછે એ તો જરૂર મંગાવજો. ને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૭). કાશીના લોટા ને પિતાંબર તેમ માળવાના અફીણ ને છાયલ, અને રેશમી કોરના ધોતીઆં નાગપોરના તે સાચવીને જાતે જઇને લઇ આવજો, ખાંડ તો ઘણી બંગાળામાં નીપજે તે લઇને હિસાબ માંડી વાળજો., ને ઘર તરફ વરસાદ૦ (૮). ધોળેરામાં રૂ સારો થાયછે; અને એ જીલ્લાની આસપાસના ગામોમાં ઘઉં સારા થાય છે; તેમ હાથીદંત સિંહલદ્વિપમાં થાયછે ને મુંબાઇ તો હાલ સોનાની છે (ત્યાં ઘણા શ્રીમંત લોકો વસેછે), ત્યાં નાણાની ટંકશાળા જોઈ સભામાં પધારજો, ને ઘર તરફ વરસાદ પેહેલાં૦ (૯).

પેંડા મથુરામાં મળે અને જયપુરના ચિત્ર જુઓ, કચ્છના ઘોડા સારા થાયછે, તે દિલને ખુશ કરે છે. (૧૦). નવાનગર (જામનગર) જઇને જુઓ ત્યાંના કંકુથી કામ થાયછે, તેમ વાગડ (કચ્છનો એક ભાગ, એમાં પાલણપૂરનો પૂર્વ તરફનો મૂલક પણ આવે છે) ત્યાં મગ ને બાજરી **દલપતરામે** મળતી દીઠી છે. (૧૧).

પાઠ ૧૪૭ મો.

વ્હેલ (અ) મોટું મચ્છ, મગર મચ્છ.
જળચર (સં) પાણીમાં રેહેનારૂં.
ઝાલર=ઝુલતી ચામડી.
સૂરજમુખી (સં) એક જાતનું સૂરજના જે વડું ફુલ, તે સૂરજ ઉગે ત્યારે ખીલે છે ને સૂરજ આથમે ત્યારે કરમાયછે.
પહોળું-ખુલ્લું, પોહોળું.
ચરબી (ફા) જનાવરના ચામડાના પાતળા પડમાંથી જે ચીકણી વસ્તુ નિકળે છે તે.

પાઠ ૧૪૮ મો.

ખ્યાલ (આ) વિચાર.
જોખમ (હિ) નાશ થવાની ધાસ્તી, વીમો.
વામ=વામ, ૬ હાથ.
ગરગડી=ધરેડી, ગાળો.
ખીલાં=સુનાં, છૂટાં.
દરકાર (ફા) પરવા.

પાઠ ૧૪૯ મો.

તાલુકદાર (આ. ફા) પરગણાંનો ધણી, ઠાકોર, જમીનદાર.
આશાપૂર=કલ્પિત ગામનું નામ..
ગઢી=નાનો કોટ.
ભરણ પોષણ (સં) ગુજરાન, ગુજરો.
મોદી=સીધું સામાન વેચનાર, નેસ્તી.
નિરૂદ્યમી (સં) ધંધા વગરના (નિઃ-ઉદ્યમી).
વજીફા (આ) સરકારથી ઈનામમાં મળેલી જમીન, જાગીરી.
અવિચારી (સં) વગર વિચારના.
ઉડાઉ=ફુક્કડ, ખરાબ રસ્તે પૈસો ખરચનાર.
ચારઠ (અં) ચારપૈડાની ગાડી.
ભપકો=ઠોર, દબદબો.
ઉજાણી=મેજબાની.
રામજણી=ગુણકા, કંચની, નૃત્ત કરનારી.
વણારસી (અં) કાશીના.
દેવતાઈ (સં) ઇશ્વરી.
લાણા=ખુશબકતી બદલ શાકેર, ખાંડ, રેશમી કપડ કે કંઇ વાસણ આખી ન્યાતે વેહેંચવું તે.
દુરગુણી (સં) ખરાબ ગુણના, નઠારા.

પાઠ ૧૫૦ મો.

નગારખાનું (સં) નગારાં કે ઢોલ વગાડવાની જગો.
તૂતી=એક જાતનું નાનું વાજું, પોપટ.
લેવડ દેવડ=લેવું દેવું; લેણ દેણ, ધીર ધાર.
રોકડ=રોકડા પૈસા, નગદ, નાણું, નગદી.
સાખ (ફા) આબરૂ.
મેહેતો=મુનીમ, મુસદી.
ગુમાસ્તા=વાણોતર.
ધરેણે=ગીરવી.
એક પગી=હોંસીલી.
ઉલટી=વિરૂદ્ધ, સામી.
નોતર્યા=જમવા તેડયા.
વરણવીએ (સં) વિસ્તારીએ, બ્યાન કરીએ.

પાઠ ૧૫૧ મો.

ડબોડબ=ટપોટપ.
હુકમનામું (ફા) ફેસલનામું, પૈસા અપાવવા બાબતનો છાપાના

કાગળ પર જડજની સહીનો લખીતહુકમ.
જપ્તી(આ) કલમબંધી.
રાતોરાત (સં) રાતની વખતે, રતોવાઇ.
ફૂલણજી=ફૂલાવ્યો ફૂલે ને જે ચડાવ્યોચડે તે, ચડેજાઉ બંડેજાઉ, લાલાજી.
અડસટો=આસરો.
વરો===ન્યાતીખરચ, જમણવાર.
ગરથ (સં) પૈસો.
જશ(સં)માન, આબરૂ.
સામોવડીઆ=સામાવાળો, હમસાયો.
પંગત (સં) ઓળ, લોકો હારબંધ જમવા બેઠેલા તે.
ફૂલ્ય=ફૂલાવડો, ગર્વ.
અરજી(આ) ફરિયાદ.
હાસ્ય (સં) મજાક.
નીંધા (સં) ચુગલી,ચાડી
ઓચરતાં (સં) બોલતાં
ચંદરવો=લગનને વખતે આંગણા આગળ ઉંચે સામ સામા છાપરાસાથે જાડું જાજમ જેવું ચોખડું લુગડું બાંધેછે તે.
રાંડ=નઠારી બાયડી.
ટેકો=આધાર, મમત, (ટેકનું બહુ વચન).

(કવિતાની સમજુતી). (૨૨).

ફૂલણજી તમે ચડાવ્યા કેમ ચડી ગયા. ને આ આવક જાવકનો (પેદાશ તથા ખરચનો) આસરો તમે કેમ ભુલી ગયા મારા ફૂલણજી. (૧) માથા પર દેવું કરીને તમે ન્યાતમાં ખરચ વરા તો સારા કીધા, અને પારકા નાણાં ખરચીને લોકોમાં જશ તો સારા લીધા મારા૦ (૨) પોતાનું ઘર વેચીને ન્યાત જમાડવાને ઘી શાકર તો લાવ્યા, અને સામાવાળા કરતાં જમણ પણ ઘણા સારાં બનાવ્યાં મારા૦ (૩) મોટા ભારી રેશમી બોટીઆં પેહેરીને તમે પંગતમાં ફર્યા, અને મનમાં ફૂલાડો કરીને મૂછ પર હાથ ફેરવ્યા મારા૦ (૪). પણ થોડા દહાડા ગયા કે માગનાર માગે નાણાં, પણ તમારી પાસે નાણાંના તો ઠોઠા (કંઇ ઠેકાણાં નહીં મળે) મારા૦ (૫). પછી ફૂલણજી ઉપર ફરિયાદી થઇ ત્યારથી, ને માલ મીલકત જપત કરીને કાહાડયા ઘરમાંથી (રખડતા કર્યા) મારા૦ (૬). ફૂલણજી તમને જેણે ફૂલાવીને ચડાવ્યા, તે તો આ વખતે કોઇ મદદે ન આવ્યા, મારા૦ (૭) પછી ફૂલણજી તો ફૂવો

શોધવા (કૂવામાં પડવા) ચાલ્યા,: પણ પૈસા વિના કોઈએ અફીણ ન આલ્યાં (પાસે નહીં મળે કોડી તેથી કોઈ આવી નહીં ઉભા દોડી) મારા० (૮). જે લોકો જમતી વખત સારા સારા વખાણ કરતાં, તે એ આ વખત હાંસી કરીને પછાડી બદબોઈ કરવા લાગ્યા મારા० (૯) ખરચ કરતી વખત તો ઘણા ઘણા વખાણ કરીને તમને ચડાવ્યા, પણ આ વખત તો અણઘડમાં ઠરાવ્યા મારા० (૧૦) સારા પિતાંબર પેહેર્યા ને બારણે ચંદરવા બાંધ્યા, પણ આ વખતે તો ઘર બાળીને તીરથ કરવા ચાલ્યા મારા० (૧૧) ફૂલણજીની બાયડી પણ છેડા વાળી ફૂલણજીને નામે રડેછે પણ ફૂલણજી તો તેને કશો ટેકો (દિલાસો) આપ્યા વગર, અથવા પોતાનો ટેક છોડી ચાલ્યા મારા० (૧૨) ભોળા આદમીને જે કોઈ નઠારી શીખામણ આપશે, તે માથે ગરીબના નીસાસાનું ઘણું પાપ લેશે મારા० (૧૩) માટે દલપતરામ કવિની શીખામણ મનમાં લેજો તો. માથા પર દેવું કરીને ન્યાતી ખરચ નહીં કરજો મારા ફૂલણજી० (૧૪)

પાઠ ૧૫૨ મો.

જંગમ(સં) ઉપડી શકે એવી મીલકત. (પૈસો ટકો, માલમતા ઘરેણું ગાંઠું વગેરે)
સ્થાવર (સં) ઉપડી શકે નહીં તે, (ઘરબાર જમીન, વાડી, વજીફા વગેરે)
ખાખાવિખી=ધૂળ ધાણી; પાએમાલ; કંગાળ.
પીએર=બાપનું ઘર.
ફીટફીટ=ધિક્કાર; ફુચ્છકાર.
વખોડવા=વગોવવા.
દુરાચરણી (સં) ખરાબ ગ..ના.
રસોઇઓ=રાંધણીઓ.
જૂજ(આ)હલકો, થોડો.
સદાવરતું(સં) સાધુ વગેરેને ધર્માદા સીધું-સામાનઆપવાનું મોદીખાનું.
પરબ=ધરમાદા પાણી પાવાનું ઠેકાણું.
ભિક્ષા(સં) ખેરાત.
સીધું=કાચી રસોઈ.
સંતોખી(સં) તરપતકરી
કરણ(સં) ધર્મિષ્ટરાજા,

(પાંડવનો ભાઇ).
ભિક્ષુક(સં)ભીખારી.

પાઠ ૧૫૩ મો.

ધર્માત્મા (સં) પુન્યાત્મા:ધર્મિષ્ટ, સખી.
ખ્યાતી(સં) કીર્ત્તિ.
છાયા(સં)આસરો
ચૂરમું=ફૂટો લાડવો.
ઇચ્છિતો(સં) ચાહાતો.
સદ્દગુણી (સં) સારા આચરણનો, સદાચરણી.
મફત(ફા.)પૈસા વિના.
તડાકા=ગપો, ગપાટા.
હરામખોર(ફા)હરામનું ખાનારા, લુચ્ચા.
ઇશ્વરભક્તિ (સં) પરમેશ્વરનું ધ્યાન-સ્મરણ.
મૃત્યુ(સં)મોત.
નિંદ્યો(સં)વગોવ્યો.
ખોળ્યા=શોધ્યા.
પ્રમાણીક(સં)સાચા.
વિશ્વાસુ(સં)ભરોસાદાર, પતીજવાળા.
લેખવે=ગણે, પત કરે.

પાઠ ૧૫૪ મો.

ઉધમી(સં)મેહેનતુ
ઉઘાડે છોક=જાહેરાત, ખુલ્લી રીતે.
વટેમાર્ગુ(સં)રસ્તે જતો માણસ, પંથી.
અપંગ(સં)શરીરે ખોડ વાળા, આંખે આંધળા,પગે લુલા વગેરે.
ગોઠે=નજરમાં આવે, ગમે તેમ.
જજમાન(સં)ગોરના ઘરાક.
ગૃહસ્થ(સં)મોટાકુળનું આબરૂદાર માણસ.
સપાડું=પાડ, આભાર.
અપકીર્ત્તિ(સં)બદનામ
દવાખાનું(ફા)દરદીઓને ઓસડ મળવાનું ઠેકાણું.
ડગતો=હાલતો, નથીહા કેહેતા.
ગવૈયા=સારંગી નરઘાં સાથે રાગ કાહાડી ગાનારા, ગંધર્વ.
ઇનામ (આ) ખુશી બદલ કંઇ બક્ષિસ આપવું તે, સરપાવ.
આયુષ્ય (સં) આવરદા.
વૃદ્ધાવસ્થા(સં)વડપણ.
સ્વર્ગવાસી(સં)સ્વર્ગમાં રેહેનારો.
અજ્ઞાન (સં) અજાણપણું, મૂઢપણું.
પુન્યવાન(સં)ધર્માત્મા.

પાઠ ૧૫૫ મો.

માહાભારત(સં)મોટા, ઉંડા.
આધાર (સં) આસરો.
નિરાધાર (સં) આધાર વગરનું.
સવાલ(આ.)પ્રશ્ન.

પાઠ ૧૫૬ મો.

સિદ્ધતા(સં)સાબિતી.
આકર્ષણ સં) ખેંચતાણ.
રજકણ(સં)કણી, રજ.
ગુરૂત્વ (સ) ભાર
નિર્જીવ (સં) જીવ વગરનું, (નિર-જીવ).
સૃષ્ટી (સં) દુનિઆ.
ટેબલ(અં) મેજ.
અટકાવ=હરકત.
ગુરૂત્વાકર્ષણ (સં) ભારનું તાણ-ખેંચાણ.

પાઠ ૧૫૭ મો.

સજીવ(સં) જીવવાળું.
શંકા(સં) વહેમ.
ધીબ=ધબાકાથી.

સરત=નીધા, ધ્યાન.
નજીવી (સં)હલકી, જીવ વિનાની, જાુજ.

પાઠ ૧૫૮ મો.

આનંદી(સ)સંતોષી.
બળતા=અદેખાઇ કરતા, કીનાખોર.
પ્યાર=હેત, ચાહ.
પરગજુ=પર કલ્યાણી
આપસ્વાર્થી (સં) આપ મતલબી.
તંગાસ (ફા)તાણ,ખોટ
કલ્યાણ(સં)રૂડું, હિત.
પંપાળો=દિલાસો આપી હાથ ફેરવો.
આસનાવાસના=સેવાચાકરી, બરદાસ.
બદલો (આ.) પાડ, અવેજ.
સુપાત્ર (સં) સારો છોકરો.(સારૂં વાસણ.)

પાઠ ૧૫૯ મો.

હિત(સં)કલ્યાણ.
ભાગ્ય દશા (સં) નસીબો, તપોબળ.
પરવારી=પૂરી થઈ.
વેશ્યા=રંડીબાજ સ્ત્રી.
વણુજ=વેપાર.
નીચ(સં)હલકોમાણુસ
ખાંપણ=ખોડ, એબ.
જીવીત(સં)જીવતર.
બળીઓ(સં) જોરાવર માણસ.
કળહ(સ)કંકાસ,કજીઓ
અણજાણ્યા=જાણીતા નહીં તે.
હુંકારાવણ=વગરહુંકારે
ઇચ્છાવણ (સં) વગર રૂચીએ. અભાવે.
મદ(સં)અહંકાર.
હાસ=હસવું, મજાક.
સરપ (સં) સાપ.
હાસી=મજાક, ચેષ્ટા.
જાુગટ કે=જુવે, જુગારે.
પરહસ્તે (સં) પારકાને હાથે, પારકા હસ્તક.
દેવાદાર=કરજદાર.
ભયાદિક(સ)બીકવગેરેનુ
થાનક (સં) ઠેકાણું.
વરછ=છોડી.
વિધિ(સં)રીત, ક્રિયા.
વંદી(સં)નમી.
લોકિક (સં) દુનિઆદારીનું, સંસારી.
લોકોત્તર(સં) લોક થકી ઉપર, બીજા લોકની.
વીરવિજય=એકગોરજી કરીને કવિ થઇ ગયો.
મોહન વેલી=મોહ પમાડે એવી વેલ.

(કવિતાની સમજુતી). (૨૩).

સારા **માણસો** (સ્ત્રી ને પુરૂષ) હેત રાખીને આ સારી શીખામણ સાંભળજો, શીખામણ દેતાં જે ગુસ્સો કરે તેની ભાગ્ય દશા પૂરી થઇ એવું જાણજો, માટે સાંભળજો તમે સારા માણસ હેત૦ (૧). રંડીબાજ સ્ત્રી સાથે વેપાર ન કરીએ ને નીચ સાથે પ્રીત રાખીએ નહીં; તેમ જો કરીએ તો કુળને લાંછન લાગે. ઘરના પૈસા જાય, ને તેથી જીવતરને તજી દઇએ. સાંભળજો૦ (૨). કામ વગર પારકે ઘેર નવ

જઇએ. ને તોહમત આવેથી કોઇને ગાળ ન દઇએ; તેમ કોઈ બળવાન પુરૂષ સાથે બાથ ભીડીએ નહીં, ને કુટુંબના માણુસ સાથે કજીઓ, કંકાસ કરીએ નહીં. સાંભળજો૦ (૩). અણુજાણે ગામ જઇએ નહીં, અને ઝાડ તળે રહીએ નહીં; હાથી ઘોડા ગાડી જતાં હોય તેથી તથા નઠારા માણુસથી આઘા જઇને ખસીએ સાંભળજો૦ (૪). રમત કરતાં મનમાં ગુસ્સો લાવીએ નહીં, અને બીકવાળે રસ્તે જઇએ નહીં; અને જ્યાં બે માણુસ છાની વાતો કરતા હોય ત્યાં ઉભા રહીએ નહીં. સાંભળજો૦ (૫). હુંકારા વગર વાત કરીએ નહીં, અને વગર રૂચીએ જમીએ નહીં; પૈસા તથા વિદ્યાના મદને છોડી દઇએ, અને નમતા સાથે નમીએ. સાંભળજો૦ (૬) મૂર્ખ, સાધુ, રાજા, ને વિદ્વાન એટલાની મજાક કરીને હસીએ નહીં; તેમ હાથી, વાઘ, સાપ, ને માણુસને લડતાં જોઇને દૂર ખસી જઇએ. સાંભળજો૦ (૭). કૂવાને કાંઠે કોઇની મશ્કરી કરીએ નહીં. અને કેફ કરીને ભટકીએ નહીં; તેમ ઘર વેચીને ન્યાતી ખરચ કરીએ નહીં, અન જૂવે રમી એ નહીં. સાંભળજો. (૮) ભણુતાં ગણુતાં આળસ મૂકી દઇએ; અને લખતાં વાત કરીએ નહીં; અને પારકાને હસ્તગ પારકા દેશમાં દુકાને આપણું નામ આપીએ નહીં. સાંભળજો૦ (૯). નામું વખતે વખત લખી રાખો, આળસ મૂકી દો ને દેવાદાર ન થઇએ; ને દુઃખવાળું બીક વગેરેનું ઠેકાણું છોડી દઇને બીજે દેશ જઇ રહીએ. સાંભળજો૦ (૧૦). માતાને ખોળે માથું નમાવી બાપને સલામો કરવી; અને **પ્રભુને** નિત્ય બરાબર ક્રિયાથી નમીને સારાં કામો કરીએ. સાંભળજો૦ (૧૧). આ લોકના ને પરલોકના ભલાને વાસ્તે આ સારી શીખામણ રચેલી છે; તે રૂડા પંડિત **વીરવિજયના** મોહડાની વાણી તે મોહ પમાડે એવી છે. તમે સારા માણુસ હેતથી આ સારી૦ (૧૨).

પાઠ ૧૬૦ મો.

મધ્યોત્સારી (સં) વચમાં થઇને જનારી.

મધ્યાકર્ષક (સં) વચમાં થઇને ખેંચનાર.

પ્રમાણ (સં) સરખાપણું, પરિમાણ.

ચક્રરચક્ર=ઘુમરી ખવાડીને, ગોળ.

બેહદ (આ.ફા) હદ વગરનું, ઘણુંજ.

પાઠ ૧૬૧ મો.

ઉપગ્રહ (સં) નાનાફરતા ગ્રહ, ચંદ્ર.

સૂરજમાળા (સં) સૂરજની સાથે પૃથ્વી ને ગ્રહ આવેલા તે.

ચંદ્ર (સં) ચાંદ, ચાંદો.

અગણિત (સં) ઘણાજ, ગણાય નહી તે.

ધોળોશ=વિચારીશ,

પાઠ ૧૬૨ મો.

સખાવત(આ)ઉદારતા.

ઉદારતા (સં) મોટું મન, દોલો જીવ.

મોકળો=ખુલ્લો, દોલો.

શ્રાપ (સં) બદ દુઆ.

ગેરઆબરૂ (આ ફા) અપમાન, બેઇજત.

શાબાશી (ફા) માન

ખુશામત (ફા) કાલાવાલા, આજીજી.

દેશ કલ્યાણ (સ)દેશનું રૂડું કરવું તે.

પાઠ ૧૬૩ મો.

ઉત્તેજન (સં) ઉસકેરણી પુષ્ટી, મોહ.

ગેરઇનસાફ (આ) ખોટો ન્યાય.

હક(અ)અધિકાર,દાવો.

વિસ્તારીને (સં)વર્ણવીને હકીકત સાથે.

પાઠ ૧૬૪ મો.

અવલોકન (સં)પરિક્ષા, ધ્યાન આપીને જોવું.

પ્રકાશિત(સં તેજવાળો.

ખંડિત (સં) ખાંડો,ઉણો, અધૂરો.

અસ્ત (સં) આથમવું.

સબબ (આ) કારણ.

પાઠ ૧૬૫ મો.

ક્ષયવૃદ્ધિ (સં) નાશનો વધારો, દીનપર દીન ઘટતી.

સન્મુખ (સં) સામું.

બિંબ (સં) કીરણ.

કુંડાળું=ગોળ ચકરડું.

પાઠ ૧૬૬ મો.

નીરમ=નેહાવ; વાહાણ નમેનહીં માટેસમતોલ કરવાને ભરેલો ભાર.

પીડશે(સં) દુઃખીકરશે

આજ્ઞા(સં)હુકમ; રજા.

પ્રશ્ન (સં)સવાલ.

શિક્ષક (સં) શીખવનાર, બોધ કરનાર.

પાઠ ૧૬૭ મો.

ગણિત (સં) આંકડા. માંડી હિસાબ ગણવાની વિદ્યા.

સમસ્યા (સં) કોહેડો, ભેદ, પ્રશ્ન; ઉખાણું.

મરદ (ફા) ભાયડો.

મેરી=બાયડી, સ્ત્રી.

બાળા(સં)છોકરી, સ્ત્રી.

છતી=જાહેર.

સાથ=જથ્થો, ટોળું

પ્રૌઢ (સં) મોટું.

પત્રે (સં) પાંતરે.

પાન=પાંતરાં.

પ્યારી(હિં વાહાલી સ્ત્રી.

પારખ્યું(સં) શોધી કાહાડયું, જાણ્યું.

કર્ણ (સં) કાન.

ગોરી=રૂપવંતી સ્ત્રી.
અર્ધું (સં) અડધા.
ચોથસવાયે= ચોથા ભાગના સવાયા, (રૂપીએ પાંચ આની જેટલા).

શેવાલ (સં) લીલ.
બેકર (સં) હાથમાં બે
ચંપક(સં) ચાંપાનાંઝાડ હોય તેવું વન.
શાસ્ત્ર(સં) ગણિતવિદ્યા.
સાક્ષી (સં) શાહેદી.

ખાંત=ખુશી.
કૌતક (સં) અજબ.
પારખું (સં) શોધ.
ટાંક (સં) સવાયા ભાર.
ખટ (સં) ૭, ૬.

(કવિતાની સમજુતી). (૨૪).

૧—એક **મરદ** ને એક બાયડી રસ્તેથી જતા હતા એવામાં એક આંબાનું ઝાડ આવ્યું, તેની નીચે ઘણી એક કેરી પડી હતી; ત્યાં બંને જણાએ અકેકી ગાંસડી બાંધી ત્યારે બાયડી મરદને કેહેવા લાગી કે, મારી પાસે જેટલી કેરી છે તેના કરતાં તમારી પાસે બમણી છે; પણ તમારામાંથી એક કેરી પડી તે જ્યારે મેં મારામાં નાખી, ત્યારે આપણ બંનેની પાસ કેરીઓ સરખી થઈ પડી. ત્યારે કહો અસલ કેરી કેટલી હતી !

જવાબ—તે મૂળે સીલીકમાં ૭ હતી. તેમાં મરદે પહેલાં ચાર બાંધી ને બાયડીએ બે, પણ જ્યારે બાયડીએ મરદમાંથી પડેલી ૧ લઇ લીધી ત્યારે બંને પાસ ત્રણ ત્રણ થઈ પડી; એવી રીતનો એનો ખૂલાસો છે.

૨—એક મોટું પક્ષીનું ટોળું આકાશ તરફ ઉડીને આવ્યું, ત્યાં વનમાં મોટું ફેલાયલું વડનું ઝાડ હતું તે બધા પક્ષીને ગમ્યું તે ઝાડપર અકેક પાંતરે અકેક પક્ષી બેઠું, પણ એમ બેસતાં ત્યાં એક પક્ષી વધ્યું એટલે બધા પક્ષીઓને તેની જગો કરવાને ફિકર થઈ; ત્યારે ફરીને એકેક પાંતરાં પર બબ્બે પક્ષી બેઠાં ત્યારે તો એક પાંતરૂ વધ્યું. ત્યારે બોલે પક્ષી કેટલાં અને પાંતરાં કેટલાં તે ગણીને સીધો જવાબ દો.

જવાબ—પ્યારી કેહે એ તો મેં જાણ્યું, હું તમને કાને કહી સંભળાવું તે સાંભળજો, એ પક્ષી તો ચાર છે અને પાંદડાં ત્રણ છે.

૩—એક રૂપવંતી સ્ત્રી નદીના કીનારા આગળ ગોખમાં બેઠી હતી, ત્યાં એકાએક પોતાનો મોતીનો હાર તૂટયો, ને તેમાંનાં મોતી તે કીનારા ઉપર વેરાઇ ગયાં. તે હારમાંનાં અડધાં મોતી જરા વારમાં પાણીમાં પડી ગયાં, અને ચોથા ભાગના સવાયાં અડધાં કચરામાં જઇને પડયાં; તેમ છઠ્ઠા ભાગનાં લીલમાં ગબડીને પડી ગયાં. ત્યારે કહો બધાં મળીને એ મોતી કેટલાં હતાં ! તે બાઇના હાથમાં તો ફક્ત બેજ મોતી રહી ગયા.

જવાબ—છઠ્ઠે ભાગે ૧૬ ને અડધે ભાગે ૪૮, તેમ જેના ચોથા ભાગના સવાયા ૩૦ થાય, એટલા ૯૬ મોતી તે હારમાં હતાં.

૪—પક્ષીનાં ટોળાં બે ઉંચે આકાશમાં ઉડતાં આવ્યાં, તે બંને ચાંપાના એક વનમાં આવી પહોંચ્યાં ત્યાં એક ટોળું બીજાને કેહેવા લાગ્યું કે જો તમારામાંથી એક પક્ષી હમારામાં આવે તો આપણે બંને ટોળાનાં પક્ષી સરખાં થઇએ તે વાત બધાને ગમે, ત્યારે તે બીજુ ટોળું બોલ્યું, કે તમારામાંથી એક પક્ષી હમારામાં આવે તો હમે તમરાથી બમણા થઇએ ત્યારે દરેક ટોળામાં પક્ષી કેટલાં કેટલાં હતા તે કહો.

જવાબ-એનો જવાબ દેવાને વીલમ શાનો ? ગણિત શાસ્ત્રના આધાર પરથી પણ માલમ પડેછે કે એ વાત સાચી છે. પહેલા ટોળામાં પાંચ ને બીજામાં સાત એમ બધાં મળીને બાર પક્ષી હતાં.

૫—બે દોસ્તદારો હતા તેમાં એક કેહે કે હું રમવા જાઉં એટલે એકે સવાશેર ખુશીથી ખાવાનું લીધું ; ત્યારે બીજાએ પોણોશેર લીધું, એટલે તેમાં ત્રીજો દોસ્તદાર આવ્યો ને તેણે બરાબર હિસ્સે ખાધું, પછી તે ત્રીજાએ ખાધા બદલ ૨૦ પૈસા આપ્યા. હવે એ ૨૦ પૈસા બે જણાને વહેંચી આપવા એ તો અજબ સરખી વાત છે. તેને વાસ્તે **સામળદાસ** કવિ એવું કહેછે કે સમજુ વિદ્વાન નર હશે તે એ વાતની શોધ કરી ખરો જવાબ દેશે.

જવાબ—શેરના ૭૨ ટાંક પ્રમાણે સવા શેરવાળાના ૯૦ ને પોણો-શેરવાળાના ૫૪, બધા મળીને ૧૪૪ ટાંક થયા; તેમાંથી સરખે હિ-સ્સે દર એક જણે ૪૮ ટાંક ખાધા. હવે ત્રીજા સખસે ૪૮ ટાંક ખાધા. તે બદલ તેણે ૨૦ પૈસા આપ્યા. ત્યારે આઠમે ભાગે ૪૮ એટલે ૬ ટાંક પોણા શેર વાળાના ખાધા, કેમકે તેના ૫૪ હતા; ને બાકી એવા સાત ભાગ જેટલી એટલે ટાંક ૪૨ સવા શેર વાળામાં-થી ખાધા, કેમકે તેના ૯૦ ટાંક હતા. ત્યારે ૨૦ પૈસાના આઠ ભાગ કરવા તેમાં સવાશેર વાળો ૭ ભાગના ૧૭॥ પૈસા લે, અને પોણો શેર વાળો એક ભાગના અઢી પૈસા લે.

પાઠ ૧૬૮ મો.

સલામત (આ) કુશળ.
સુદૃઢ (સં) સારા મજબૂત બાંધાના.
અંગબળ(સં) શરીરનું જોર, (અંગ–બળ).

પાઠ ૧૬૯ મો.

માલમિલ્કત (આ.) માલમતા, પૈસારૂપ-જે એવી ચીજો.
સારાંશ(સં) મતલબ.
કબજો(આ) સ્વાધિનપણું, દબાણ,હવાલે.
તવંગર (ફા)પૈસાવાળો.
વૈતરૂં=વેઠ, મેહનત, મજુરી.
સંપાદન (સં) મેળવવું.
ગલોલ (ફા) નાની ગોળી ખેડુત લોકો કામઠીમાં ઘાલી ફેંકે છે તે.
જન્મારો(સં)જીંદગાની.

પાઠ ૧૭૦ મો.

જરૂરીઆત (આ.) જરૂર, અગત્ય.
કણીયો=દાણા વેચનાર, નેરતી.
માથાકૂટ=કડાકુટ.
મૂલ્યવાન(સં) કિમતી.

પાઠ ૧૭૧ મો.

મુકરર (આ.) ઠેરવેલી.
મોહોરો (ફા.) શીક્કો.
બાબાશાઇ = વડોદરીઓ, (વડોદરામાં પડતો).
શીકાઇ=સારો, (અમદાવાદમાં પડતો).
મુંબઇગરો=પોળીઉં, (મુંબઇમાં પડતો).
દમુ=અડીકો.
અધેલો=દોડપઇ.
સુગમ=સેહેલ.
ગાજીઆં=આસ્રીઆં.
ગીની=(અં) સોનાની ગેણી, (૨૧ વાલની).
તોડો=રોકડનો બાંધેલો શીક્કો, કોથળી.
બેંકનોટ (અં) નાણાંની ચીઠ્ઠી.
ખાતરનિશા (આ. ફા

ખારજમા, ખાતરી.

પાઠ ૧૭૨ મો.

સંગ્રહ(સં)એકઠું કરે-
લું તે, ભંડોલ.
પેઢી (હિં) સરકારની
મોટી દુકાન.
ભાગ્યવાન (સં) નસી-
બવાળો.
નેસ્તી=સીધું સામાન
વેચનાર, મોદી.
ભંડોલ=થાપણ.
પેરવી(ફા)ભાળ,તપાસ.
તાકો (આ) મોટો ગો-
ખલો.
ચીથરેલહાલ=ફાટાંતુટયાં
લુગડાં પહેરનારો.
ઉમેરો=વધારો.
સેવિંગબેંક (અં)બ-
ચેલું નાણું વીઆજે
મૂકવાની પેઢી.
સામા દસ્કત=સામો
માણસ ચોપડીમાં
ખાતુંપાડીઆપેછે તે
ગુમાસ્તી=વાણોતરી.
ખરચખૂટણ (ફા) પ-
રચુટણ ખરચ.
આડત=મારફત, હ-
સ્તગ.
તીજોરી(અં)ખજાનો.
હુંકારો=તુચ્છકાર.

પાઠ ૧૭૩ મો.

રાચ=વણવાનું ઓજાર.
કલ્પિત (સં) કલ્પનાથી
કરેલા , અટકળથી
ઠોકેલા.
ઠેપાડું = એક જાતનું.
જાડું લુગડું, બોરો.
સ્પષ્ટ(ફા)ઉઘાડું, ખુલ્લું

પાઠ ૧૭૪ મો.

એકદમ (હિં) એકી-
વારે , જથાબંધ
સંજાપ (ફા) દોર, પો-
હોળી ફરતી મૂગજી.
નીતરંતુ=ધીમે ધીમે
વેહેતું, ચોખ્ખું
ફાલકો = રેશમ, સૂતર
લપેટવાની ટુંકી પરતી.

પાઠ ૧૭૫ મો.

એકર (અં) ૪૮૪૦.
ચોરસ વાર, ચાર રૂડ.
કરામત(આ.)હીકમત.
પોરવ્યા=પોયા.
હર રોજ (ફા) હંમેશા
આવૃત્તિ (સં) ફરીથી
થવું તે, એક વાર
થઇ રેહે કે બીજીવા-
ર, બીજી વાર થઇ
રેહે કે ત્રીજી વાર, એ
પ્રમાણે કરવું તે.

પાઠ ૧૭૬ મો.

ગોડીઉં=સંચાથી કંતા
યલું ઝીણું સૂતર.
લોઢવું=કપાસમાંથી ક-
પાસીઆ તથા રૂ
જુદા પાડવા.
ચરખો(ફા)કપાસ પીલ
વાનો નાનો રેંટીઓ.
તાંત=બકરાના આંત-
રડાની રૂ પીંજવાની
દોરી.

પાઠ ૧૭૭ મો.

રોજગાર (ફા) વેપાર.
ઉઘાડું=ખુલ્લું.
બીબાંછાપ=બીબાંથી
છાપવું તે, મુદ્રાછાપ.

પાઠ ૧૭૮ મો.

સમરીને=સુધરીને.
સુધરાવટ=સુધારો.
સંપત્તિ (સં) દોલત.
કુમાસ (આ) પોત, ઘ-
ટપણું.
ઉપણવું = ઝાડકવું ક-
ચરો કસ્તર કહાડવો.

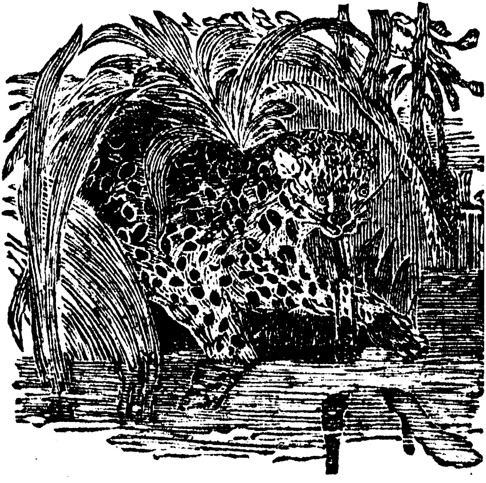
પાઠ ૧૭૯ મો.
જીભલડી=જીભ, જીભ્યા.
હરિગુણ(સં) પરમેશ્વરનું ભજન-સ્મરણ.
લવરી=લવારો.
નવરાઇ=ફુરસદ.
ખટરસ (સં) છ રસ, (ખાટો, ખારો, કડવો, તીખો, મીઠો, તૂરો.)
ઝઘડો (સં) ટંટો.
ઘુંમે=ઘુમે, બાઝી પડે.
અંતઃકાળ(સં)મરવાનો વખત.
ટોળી=મંડળી.
સ્વજન (સ) પોતાનો માણસ, સગો વાહાલો.
સરવસ્વ (સં) સઘળું
રામનામ (સં) રામનું નામ, પરમેશ્વરનું ભજન. હરીકીરતન.
મુસ્તક (સં) માથું.
કૂપ (સં) કુવો.
હરી ગયા=લઈ નાઠા.
દીપક (સં) દીવો.
ઘેન=ખૂઆરી.
તરશે=પાર પડશે.

(કવિતાની સમજુતી). (૨૫).

હે **જીભ્યા** (જીભને માણસનું રૂપ આપીને કહેછે) તને **પરમેશ્વરનું** સ્મરણ કરતાં આટલું બધું આળસ ક્યાંથી ભરાઇ આવે છે, કશી વાતનો લવારો કરવા બેસે તો તને જરા વાર ફુરસદ મળતી નથી, અને તરત મોંમાંથી બોલી ઉઠેછે. માટે હે જીભ્યા તને **પરમેશ્વરનું**૦ (૧). પારકાની ચાડી ચૂગલી કરવી હોય તો તેમાં તું ખંતી રેહેછે. અને છ તરેહનો રસ (ખાટો, ખારો, કડવો, તીખો, મીઠો તૂરો.) તેનો સ્વાદ કહાડવાને તું તૈયાર છે; તેમ કજીઓ કંકાસ કરવામાં તું ઘણી ઘુમેછે, અને **પરમેશ્વરનું** ભજન કરતાં તને કટાળો આવેછે માટે હે જીભ્યા૦ (૨). મરતી વખત વાહાલા તેજ વેરી થાયછે તે કોઇ કામ આવતું નથી, ઉલટાં તે તો તારી પાસે જે બધું હશે તે પોતાનો સગો જાણી લઇ જશે, ત્યારે આંખો ચોળીને રેહેશે માટે હે જીભ્યા૦ (૩). મરતી વખત થઇ ત્યારે કહેશે કે તલ લાવો ને તુળસી લાવો, અને એને કંઇ રામનું નામ સંભળાવો; પણ પહેલાં જ્યારે જીવતો ફરતો હતો ત્યારે તો માથું નમતું નહીં (જરા પણ **ઇશ્વરને** યાદ કરતો નહીં), ત્યારે હવે **પ્રભુનું** નામ સંભળાવ્યાથી શું ફાયદો થાય !

માટે હે જીભ્યા૦ (૪). ઘરમાં આગ લાગ્યા પછી કૂવા ખોદાવવા જાય- તોએ કૂવામાંથી પાણી કહાડીને ત્યાર પછી આગ શી રીતે ઓલવા- શે! તેમ જ્યારે ચોરો ઘરમાંથી માયા પુંજી લઈ ગયા. તો હવે દીવો લાવી અજવાળું કરેથી શું થશે (મતલબ કે મરતી વખત **પ્રભુને** યાદ કરેથી શું થવાનું)? માટે હે જીભ્યા૦ (૫). જીવ માયાના ઘેનમાં ઉંઘી રહેછે પણ તું જાગીને તપાસી જો; જ્યારે ગળામાં કાળની ફાંસી પડી (મરવાનો વખત થયો), ત્યારે રડવાને બેઠી તે કામનું શું! માટે હે જીભ્યા૦ (૬). **પરમેશ્વરનું** સ્મરણ કરતાં કંઇ પૈસા બેસતા નથી, ને એક બાલ પણ ખરતો નથી (મતલબ કે કંઇ મહેનત પડતી નથી) અને આ સંસાર રૂપી રસ્તાનો (ધર્મના માર્ગનો) સેહેજ પાર આવતો નથી, પણ તે ભજન થકી પાર પડશે. માટે હે જીભ્યા તને **પરમેશ્વરનું** સ્મરણ કરવામાં આટલું બધું આળસ કયાંથી ભરાઇ આવેછે. (૭).

(સમાપ્ત.)

જાહેર ખબર.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ સુરતમાં ચોકબજાર, નાણાવટ અને તળાવના બુકસેલરો; **મુંબઈમાં** ભૂલેશ્વર આગળ માવજી જેરામના મ **ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ;** કાળકાદેવી આગળ દામોદરદાસ ઇશ્વ તથા ધોરીઆદજી હોરમસજી, પંડીત જેઠારામ મુકુંદજી, વસનજી પરમ આઉરવાળા; વિઠ્ઠલવાડીને નાકે કૃષ્ણાજી બલાલ બુકસેલરો; ધોબીતળાવ આગળ એરચશા એજનજી કરાણી બુકસેલર, જકરીઆ મસીદ રઘુનાથ પર રામ; કોટમાં જહાંગીરજી એજનજી કરાણી તથા શાપુરજી ફરામજી માંડણ, ત એમ. મીસ્ત્રી નીકું૦. બુકસેલરો; **વલસાડમાં** દુવારકાદાસ પરભુદાસ બુકસેલર **ભરૂચમાં** કતોપોરના બજારમાં કાગદી કાદરભાઈ બુકસેલર; **રાજકોટમાં** પરસોતમ પરમાનંદ અને **કરાંચીમાં** સુંદરજી વીશરામ, નુરૂદીન જીવાખાન બુકસેલર; **કચ્છમાંડવી** જીવરામ હરીશંકર દવે, ચાંપશી ભીમરાજ પાસેથી વેચાતી મળશે. ચોપડીઓના કમીશન વગેરેનો બંદોબસ્ત કરવો હોય તો **મુંબઈમાં ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ** અને **સુરતમાં** સગરામપરે **મી૦ નગીનદાસ ફકીરભાઈ કાસીદાસને** પોષ્ટપેડ કાગળથી લખી જણાવવું.

જથાબંધ લેનારને સારૂં કમીશન મળશે.

૦—૧—૬ ગુજરાતી પે૦ ચોપડીના અર્થ.
૦—૨—૦ ગુ૦ બીજીના અર્થ.
૦—૩—૦ ગુ૦ ત્રીજીના અર્થ.
૦—૪—૬ ગુ૦ ચોથીના અર્થ.
૦—૫—૦ ગુ૦ પાંચમીના અર્થ.
૦—૬—૦ ગુ૦ છઠ્ઠીના અર્થ.
૦—૮—૦ ગુ૦ સાતમીના અર્થ.
૦—૩—૦ ગુ૦ બાળમિત્રના અર્થ.
૦—૨—૦ સુરત જીલ્લાની ભૂગોળ.
૦—૨—૦ મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ.
૦—૩—૦ હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.
૨—૦—૦ **છેલની વાર્તા** (ઘણીજ રમુજી).
૨—૦—૦ **ઘહીઅલજમાલ** પ-રીની વાર્તા (ઘણીજ રમુજી).
૦—૧૨—૦ સુરૂમાની વાર્તા.
૦—૮—૦ ચતુરસીંગની વાર્તા.
૦—૧૦—૦ **રસીલી મનોરંજક વાર્તા** શેરો રાજા, આ-દીન, લાલ ગોવાળ, ના-ગલા આહીર, નાથાશા વાણિયા, તથા બેચરાજીની વાર્તા.
૦—૬—૬ કોહેડા સંગ્રહ.
૦—૩—૦ ચિત્રપોથી.
૦—૧—૦ આંકની ચોપડી.
૦—૧—૦ કોઠાકની ચોપડી.
૦—૩—૦ પ્રાઇમરના મીનિંગ.
૦—૪—૦ અંગ્રેજી પેહલી ચોપડીના મીનિંગ તરજુમા સહિત.
૦—૬—૦ સેકંડ બુક પાર્ટ ફર્સ્ટના મીનિંગ તરજુમા સહિત
૦—૧૦—૦ સે. બુ. પા. સે. ના મીનિં
૦—૧૨—૦ થર્ડ બુકના મીનિંગ.
૦—૩—૦ ફ. રી. પ્રા. ના મીન